



Kırıkkale Üniversitesi	Kırıkkale University
Ekonomi, İşletme, Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi	Journal of Economics, Business, Politics and International Relations

Haziran 2019	June 2019
Cilt: 5 Sayı: 1	Volume: 5 Issue: 1

Kırıkkale Üniversitesi Ekonomi, İşletme, Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi	Kırıkkale University Journal of Economics, Business, Politics and International Relations
--	---

JEBPIR, Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin hakemli dergisidir.	JEBPIR is the refereed journal of Kırıkkale University Faculty of Economics and Administrative Sciences.
Dergi, Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda 2 kere yayınlanmaktadır.	Journal is published twice in a year, on June and December

Yayınlanan makalelerde belirtilen görüşler yazarlarına aittir.	All opinions in published articles are belong to their writers.
Yazıların yayınlanması, derginin ya da üniversitenin bu görüşleri savunduğu anlamına gelmez.	Publishing a article does not mean that university or journal support that opinions.

Bu derginin bütün hakları Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ne aittir.	All rights of this journal belong to Kırıkkale University Faculty of Economics and Administrative Sciences.
--	---

KÜNYE

Sahibi | Publisher

Kırıkkale Üniversitesi In behalf of Kırıkkale University
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi adına Faculty of Economics and Administrative Sciences
Mahmut ÖZDEMİR

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü | Managing Editor

F. Duygu ARSLAN

Editör | Editor

Cemal FEDAYİ

Editör Yardımcıları | Assistant Editors

Seda BAYRAKDAR

Yayın Kurulu | Editorial Board

Cemal FEDAYİ

H. Bayram IŞIK

Seda BAYRAKDAR

Hüseyin EMİROĞLU

Nihat IŞIK

İsrafil ZOR

Suphi ASLANOĞLU

Sekreteryası | Secretary

Yunus ŞAHBAZ

İletişim | Contact

Adres / Address : Kırıkkale Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Ankara Yolu 7. km 71450
Yahşihan / KIRIKKALE

Telefon / Phone : +90 318 357 3860

Faks / Fax : +90 318 357 3800

E-posta / E-mail : jebpir@kku.edu.tr

ISSN : 2149-0732

Grafik Tasarım / Graphic Design: Özgür ENGELÖĞLU

Danışma Kurulu\Advisor Board

- Ömer TORLAK – Rekabet Kurumu
Muhittin ATAMAN – Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Muammer YAYLALI – Erzurum Teknik Üniversitesi
Ömer DEMİR – Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Kudret BÜLBÜL – Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Adem ÇAYLAK – Kocaeli Üniversitesi
Adem KORKMAZ – Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Gülfettin ÇELİK – İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Adnan AKIN – Kırıkkale Üniversitesi
İlker Hüseyin ÇARIKÇI – Süleyman Demirel Üniversitesi
Tayyar ARI – Uludağ Üniversitesi
Halis ÇETİN – Cumhuriyet Üniversitesi
Ramazan GÖZEN – Marmara Üniversitesi
Emin ERTÜRK – Uludağ Üniversitesi
Hasan YAYLI – Kırıkkale Üniversitesi
Hakan BERUMENT – Bilkent Üniversitesi
Ömer ÇAHA – Yıldız Teknik Üniversitesi
Güven DELİCE – Cumhuriyet Üniversitesi
M. Savaş KAFKASYALI – Kırıkkale Üniversitesi
Ömer Selçuk EMSEN – Atatürk Üniversitesi
Refik YASLIKAYA – Kırıkkale Üniversitesi
Murat Ali DULUPÇU – Süleyman Demirel Üniversitesi
Ahmet UZUN – Akdeniz Üniversitesi
Latif ÖZTÜRK – Kırıkkale Üniversitesi
Mahmut BİLEN – Sakarya Üniversitesi
Şuayıp ÖZDEMİR – Afyon Kocatepe Üniversitesi
Ferudun YILMAZ – Uludağ Üniversitesi
Adem DOĞAN – Cumhuriyet Üniversitesi
Abdullah ÇEVİKER – İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Hakkı BÜYÜKBAŞ – Erciyes Üniversitesi
Muhittin KAPLAN – İstanbul Üniversitesi
Hamza AL – Sakarya Üniversitesi
Fikret ÇELİK – Kırıkkale Üniversitesi
Mustafa ACAR – Necmettin Erbakan Üniversitesi
Seyfi YILDIZ – Kırıkkale Üniversitesi
Nezir KÖSE – Gazi Üniversitesi
Ömer ŞANLIOĞLU – Erciyes Üniversitesi
Fatih ÖZATAY – TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
Ahmet HASKÖSE – Erciyes Üniversitesi
Bekir Berat ÖZİPEK – İstanbul Ticaret Üniversitesi
Hilmi ÜNSAL – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Veysel KULA – Afyon Kocatepe Üniversitesi
Kâmil ŞAHİN – Kırıkkale Üniversitesi
Celalettin GÜNGÖR – Kırıkkale Üniversitesi

İçindekiler / Contents

Ayman Kara

Tanzimat'tan 1950'ye Türkiye'de İktidar Muhalefet İlişkileri 1

Muhammet Barkın Canlıoğlu

Fenomenolojik Postmodern Pragmatist Değerler Eşliğinde
Eklektik Siyaset Kuramına Giriş 17

Fatih Yıldız

Anglosakson ve Kıta-Avrupası Geleneğinde Darbeler 36

Merve Suna ÖZEL ÖZCAN

Westphalian Devletler Sistemi ve Modernleşmenin
Geleneksel Dünyanın Büyük Güçleri Olan İmparatorluklara
Etkisi 49

Aydın Şık

Bir Türk Münevveri ve Mütefekkiri:
Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil'e Bakış 63

Dergimiz JEBPIR, Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından yılda iki kez yayınlanan süreli ve hakemli bir bilimsel dergidir.

Dergimiz, iktisat, işletme, maliye, uluslararası ilişkiler, kamu yönetimi başta olmak üzere iktisadî ve idarî bilimler alanlarındaki bilimsel makaleleri yayınlamayı amaç edinir. Dergimiz bilimsel makale yayınlarına ek olarak gerekli görüldüğü durumlarda söz konusu alanlarda klasikleşmiş-literatüre katkı yapan yabancı makale çevirilerine ve kitap tanıtımlarına (*book review*) ve alanında önde gelen bilim insanlarının söyleşilerine de yer verebilir. Dergimizde yer alan bütün yayınlar hakemlik sürecine tabi olup, dergimizde yer alan yazılar kısmen ya da tamamen kaynak gösterilmeksizin alıntılanamaz. Dergimizde yer alan yazıların bütün hukukî sorumluluğu yazar(lara) aittir. Dergimizin bu sayısında (Cilt 5. Sayı. 1);

Kara, Tanzimat'tan 1950'li yıllara kadarki süreçte Türk/Osmanlı kültüründen iktidar muhalefet ilişkilerini ele aldı. Muhalefet anlayışı daha çok yıkıcı ve yıpratıcı anlamda anlaşılmış, yapıcı ya da alternatif üretici muhalefet anlayışının pek gelişmediği görülmüştür. Kara, yazısında bu muhalefet kültürüne tarihsel seyrine, farklı dönemlerde geliştiği farklı bağlamları dikkate alarak panaromik bir bakış sunmaktadır.

Canlıoğlu, yirminci yüzyıldan yirmi birinci yüzyıla geçişte ön plana çıkan üç büyük düşünce akımı olan fenomenoloji, postmodernizm ve pragmatizmin analizini yapıp bu üç düşünce özelinde ve etrafında bir tartışma yürütmektedir. Özellikle üretim yerine tüketim kültürünün gelişmesine bağlı olarak artan sorunlar, bu sorunlara çözüm bulmada liberalizm tek alternatif olarak belirlemektedir. Lyotard gibi post-modernist düşünürlerin düşünceleri etrafına Canlıoğlu etraflı bir tartışma yapmaktadır.

Yıldız, Anglo-Sakson ve Kıta Avrupası geleneğinde darbeleri ele almıştır. Darbelerin olmasında her ne kadar yerli kültürün büyük önemi varsa da, darbeye giden süreçte o dönemki uluslararası konjoktürün de çok önemli olduğu unutulmamalıdır. Bu yüzden farklı siyasal kültürlerdeki darbecilik geleneklerini incelemek, Türkiye siyasal hayatının mütemmim cüzü haline darbeleri anlamak ve anlamlandırmak için hayli önemli gözükmektedir. Yıldız'ın çalışması da bu tür karşılaştırmalı çalışmalara bir örnek teşkil etmektedir.

Özel-Özcan, modern ulus devlet sisteminden önceki temel siyasal örgütler olan imparatorlukların Westfalia ile yaşamaya başladığı değişim ve dönüşümü incelemektedir. Şüphesiz ki modernleşme imparatorluk sistemini derinden sarsmış ve zamanla da imparatorluk sistemi tamamen tasfiye olmuştur. Modern ve geleneksel dünya tasavvurumuzu bu yaratımın yani dünya sistemi içerisinde uluslararası ilişkilerin doğuşu odaklı ele almak bu çalışmanın temel kapsamını oluşturmaktadır.

Şık, Cumhuriyet dönemi önemli Türk münevverlerinden Ali Fuat Başgil'in düşünsel serüvenini ele almaktadır. Başgil düşüncesi farklı dönemlerde farklı kırılmalar yaşamıştır ve Şık bu kırılma dönemlerini 'devletçi', 'liberal' gibi alt başlıklar özelinde incelemiştir. Ancak Başgil'in en önemli yönü, Türkiye'nin sorunları etrafında ve bunlara çözüm sunma amacıyla bir düşünsel faaliyet icra etmiş olmasıdır.

Bu sayımızın çıkmasında, başta Editör Yardımcımız Dr. Öğ. Üy. Seda BAYRAKDAR ve sekreteryaya sorumlumuz Arş. Gör. Yunus ŞAHBAZ olmak üzere emeği geçen tüm arkadaşlara çok teşekkür ediyorum. Ayrıca hakemlik yapmak suretiyle katkı veren tüm hocalarımıza da teşekkür ediyorum.

Daha güçlü ve daha nitelikli sayılarımızda buluşmak üzere...

Prof. Dr. Cemal FEDAYİ

Tanzimat'tan 1950'ye Türkiye'de İktidar Muhalefet İlişkileri

Ayman Kara*

Özet

Türkiye'de siyasal modernleşmenin gelişimi ile birlikte siyasal arenada muhalefet olgusu da ortaya çıkmıştır. Ancak siyasal iktidar olgusunun çok güçlü olduğu bir devlet geleneğinde muhalefetin benimsenmesi kolay olmamıştır. Bu sebeple iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkiler genel anlamda sorunlu olmuştur. İktidarlar genellikle muhalefetin varlığından rahatsız olmuş, muhalefette bulunanlar ise yapıcı bir muhalefet hareketi yerine yıkıcı bir muhalefet anlayışını benimsemişlerdir. Bu anlayış içerisinde iktidar ile muhalefetin birbirini tamamlayıcı ve dengeleyici işlevinin gerçekleşmesi yerine birbirini yıpratmaya yönelik iktidar ve muhalefet anlayışları ortaya çıkmıştır. Muhalefet kültürünün yerleşmesinin uzun ve sancılı bir süreç olarak gelişmesi ise Türkiye'nin siyasal anlamda pek çok krizle karşılaşmasının sebeplerinden biri olmuştur. Bu çalışmada, Tanzimat döneminden, 1950 yılına kadar geçen süreç içerisinde Türk siyasal hayatında iktidar ile muhalefet ilişkileri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Siyasal İktidar, Muhalefet, Siyasal Modernleşme*

The Relations Between Ruling Side and The Opposition in Turkey From Tanzimat (The Reform Era) to 1950s

Abstract

The opposition phenomenon has emerged in political scene with the development of political modernization in Turkey. However, adoption of the opposition has not been easy in a state tradition with a very strong political power phenomenon. Therefore, the relations between ruling party and the opposition have been problematic generally. The ones in power had been uncomfortable with the presence of the opposition most of the time and the opposition side had adopted a destructive way of opposition instead of a constructive opposition approach. With this understanding, power and opposition approaches trying to knock out each other have emerged instead of a complementary and balancing function between two sides. The establishment of opposition culture had developed as a long and painful process and this is one of the reasons that Turkey has encountered a lot of political crises. In this study, the relations between ruling side and the opposition in Turkish political scene are going to be examined covering the period from Tanzimat (The Reform Era) to 1950.

Keywords: *Political Power, Opposition, Political Podernization*

* Araştırma Görevlisi, Kırıkkale Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
E-posta: aymankara@outlook.com.tr, ORCID: 0000 0002 7493 0150

Giriş

Türkiye’de iktidar-muhalefet ilişkileri genellikle sorunlu olmuştur. Bu durum sıklıkla siyasal kavgalar, halk olayları ve darbeler yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

Osmanlı Devleti’nin mirası pek çok alanda aynen Türkiye’ye aktarıldığı gibi iktidar ve muhalefet cephelerinin oluşumu ve aralarındaki ilişkiler de yine bu miras üzerine inşa edilmiştir. Aynı zamanda devlet merkezli yönetim geleneği de Osmanlı’nın bakiyesi olarak günümüze kadar süregelmiştir. Dolayısıyla güçlü bir devletçi anlayışın görüldüğü bir yönetim üzerine siyasi partilerin kurulması da farklı sonuçlar doğurmuş, iktidara gelen partiler devletin sahibi olarak görülmüştür. Devlet merkezli siyasal geleneğin böylesine güçlü olduğu bir ülke olan Türkiye’de muhalefet kültürünün oluşması ve yerleşmesi de uzun sürmüştür.

Tanzimat dönemi ile siyasi partilerin ortaya çıkması ve siyasi muhalefet kültürünün gelişmesi başlamışken Cumhuriyet’in ilanı ile tek partili hükümet sistemi devreye girmiştir. Türkiye’nin yeniden çok partili hayata geçmesi 1946 yılında gerçekleşecektir. Bu çalışmada Türkiye’de Tanzimat döneminden 1950 yılına kadar olan dönemdeki iktidar muhalefet ilişkileri incelenecektir.

1. Tanzimat Dönemi’nde İktidar Muhalefet İlişkileri

Tanzimat dönemi ile birlikte batılılaşma süreci başlamıştır. Bu batılılaşma hareketleri önce askerî alanda gerçekleştirilmiş, sonra eğitim ve idare gibi alanlara yayılmıştır. Tanzimat döneminin batılılaşma hareketleri halk odaklı olmaktan ziyade devlet odaklı olmuştur. Bu değişimler, bürokratlar gerekli gördüğü için veya dış etkiler neticesiyle gerçekleştirilmiştir (Zürcher, 2005: 102). Bu yenilikler sonucunda, şehirdeki esnaf ve zanaatkarlar ve daha sonra da yerel eşraf ve küçük tüccar kesimleri eski nüfuzlarını kaybetmiştir. Diğer yandan, yapılan yeniliklere, dine aykırı olduğu gerekçesiyle karşı çıkan toplumsal gruplar da harekete geçmiştir (Çaylak, 2014: 38). Gerçekten de yapılan reformlar sebebiyle ulema, askeri ve sivil seçkinler karşısında nüfuz kaybına uğramıştır. Modernleşmenin etkisiyle İslamiyet her şeyi kuşatan gerçeklik olmaktan çıkıp, bilgi evreninin alanlarından biri haline dönüşmeye başlamıştır. Yani, her şeyin ölçüsü din olmaktan çıkıp, laik ve seküler bir anlayış gelişmiştir (Findley, 2011: 47) .

Osmanlı’da oluşan muhalefet hareketleri iki temel üzerinde meydana gelmiştir. Birincisi, devlet müdahalesi karşısında serbest piyasa koşullarını savunan iktisadi temelli muhalefet hareketleri; ikincisi, devlet yönetiminde dinin ve geleneğin hakim olmasını savunan muhalefet hareketleri. Osmanlı’nın son dönemlerinde görülen bu toplumsal muhalefet hareketleri Cumhuriyet döneminde de etkisini sürdürecektir (Çaylak, 2014: 38) . Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze siyasal partilerin takip ettiği gelenek de ana hatlarıyla bu temel üzerinde şekillenecektir.

Tanzimat döneminde tohumları atılan ilk muhalefet hareketlerinin toplumu etkilemeye başlaması ilk olarak gazetecilik yoluyla olmuştur. Paris’te eğitim görmüş, Avrupa’nın liberal düşüncelerini özümsemiş, inançlı bir modernleşme taraftarı olan Şinasi 1862 yılında, hükümetin otoriter eğilimlerine karşı çıkan ve onu eleştiren Tasvir-i Efkâr gazetesini çıkartmaya başlamıştır.

Ancak daha sonra, hükümetin kendisine karşı harekete geçeceğinden korkan Şinasi, gazetesini genç bir memur olan Namık Kemal'e teslim ederek 1865'te Paris'e gitmiştir. Gazete, liberal değerleri İslam ile sentezlemeye çalışan Namık Kemal'in yönetiminde daha da radikalleşmiştir. Namık Kemal ve arkadaşları Yeni Osmanlılar olarak anılmaya başlanmıştır (Zürcher, 2005: 104).

Yeni fikirlere olan açıkları ve basınla iç içe olmalarının da verdiği güçle otoriteye meydan okuyan ve Tanzimat'ı eleştiren Yeni Osmanlılar, Osmanlı aydınları arasındaki ilk modern muhalefet hareketidir. Kendi kimliklerini batılılaşma sürecinde kaybetmeden modern olabilecek yeni bir Osmanlı kültürü oluşturmak için uğraşan kültürel milliyetçiler olarak görülmüşlerdir. Yeni Osmanlılar, İslami düşünceye de derinden vakıftırlar. Fıkıh usulünün kıyas yöntemini, belli reformların İslamiyet'e uygun olup olmadığını anlamak için uyarlamışlar ve temsili hükümet gibi fikirleri İslami kaynaklara dayandırmışlardır (Findley, 2011: 59-60).

Yeni Osmanlılar, Tanzimat ve Islahat Fermanları'nın Batı taklitçiliğinden doğan ve sağlam fikri kaynakları olmayan olgular olduğunu düşünüyorlardı. Onlar yapılan reformları İslami özden kopmadan bu öze birlikte yoğurarak uygulamak gerektiğine inanıyorlardı (Mardin, 1992: 87-88). Kendi aralarında fikirsel bir birlik olmayıp eklektik bir yapıya sahip olan Yeni Osmanlıların ittifak ettikleri en önemli gereklilik meşrutiyetin ilan edilmesiydi (Tunaya, 1952: 96).

Yeni Osmanlıların bir kısmı da bürokrat kökenlidirler. Batı tarzı eğitimden geçmiş bazı bürokratlar, Fransızca bilmeleri sayesinde Batı'daki düşünce akımlarıyla, özellikle de liberalizm ve milliyetçilikle tanışmışlar, ancak reformcu politikaları yürüten Âli ve Fuat Paşalar'la aralarının bozulması sebebiyle iktidar merkezinden dışlanmışlardır (Zürcher, 2005: 103).

Yeni Osmanlıların muhalefetinde 'hürriyet' söylemi önemli bir yer tutmuştur. Türk siyasal hayatındaki hürriyet fikri ilk olarak Yeni Osmanlıların elinde şekillenmiştir. Hürriyet fikri de daha sonraki dönemlerde oluşan iktidar-muhalefet ilişkilerinin önemli bir boyutunu oluşturacaktır (Çaylak, 2014: 39).

Yeni Osmanlılar küçük bir topluluk olarak kalmış, örgütlü faaliyetleri beş yıldan fazla sürmemiştir. Gevşek bir örgütlenmeleri olmasına ve üyelerinin düşünceleri arasındabütünlük olmamasına rağmen, onların Avrupa liberalizmi ile İslamî geleneği kaynaştırma düşüncesi Türkiye'de ve Türkiye dışında büyük ölçüde etkili olmuştur (Zürcher, 2005: 108). Yeni Osmanlıların ortaya çıkardığı bu çizgi Osmanlı ve Cumhuriyet döneminin siyasal yaşamında çok önemli bir yere sahip olacak ve günümüze kadar dönüşümler geçirerek, ama temelde aynı kalarak gelecektir.

2. Meşrutiyet Dönemi İktidar Muhalefet İlişkileri

Yeni Osmanlıların fikirsel düzeydeki katkıları ve Batı'nın da etkisiyle 1876 senesinde Kanun-i Esasi ilan edilmiş, böylece Yeni Osmanlıların en önemli hedefi olan meşrutiyet yönetim anlayışı yürürlüğe girmiştir. Ancak bu dönem uzun sürmemiş, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası 1878'de meclis süresiz olarak tatil edilmiştir (Tanör, 2002: 154-158).

1889 yılında Mekteb-i Tıbbiye'de, dört öğrenci tarafından İttihad-ı Osmanî Cemiyeti kurulmuştur. Daha sonra bazı üyeleri tutuklanan ve bir kısmı da Paris'e kaçan bu cemiyetin

üyeleri Paris'te yaptıkları yayınlarda Sultanı şiddetli bir şekilde eleştiriyorlar ve meşrutiyet istiyorlardı. Bu topluluk Fransa'da kendilerine Jön Türkler adını vermiş, içlerinden ileri gelen bir isim olan Ahmet Rıza ise Paris'te İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC)'ni kurmuştur. (Zürcher, 2005: 131).

Jön Türk hareketi aslında, bambaşka kökenleri ve gündemleri olan, geniş bir yelpazeye yayılmış grupların tümünü içine alan eklektik bir yapıdır. Ortak amaçları Sultan Abdülhamit'i devirmek ve Kanun-i Esasi'yi yeniden devreye sokmaktır (Berkes, 2010: 391). Bu harekete dahil olan kişilere bir göz atılırsa hareketin toplumsal ve entelektüel altyapısı hakkında fikir sahibi olunur. İttihat ve Terakki'nin baş ideoloğu Ahmed Rıza Bey'dir. Ahmed Rıza Bey, Paris'te bulunduğu yıllarda Darwinci ve ateist fikirlerden etkilenmiştir. Bir diğer önemli kişi Mizan gazetesinin yayıncılığını yapan ve bu sebeple bu adı alan Mizancı Murat Bey'dir. Murat Bey, liberalizm ile İslami değerleri birleştirme gayretinde olmuştur. Jön Türk muhalefetinin diğer bir boyutunu temsil eden Prens Sabahaddin ise adem-i merkezîyetçilik ve özel girişime dayalı liberal bir gündemi savunmuştur. Murat Bey'in fikirleri İttihat ve Terakki'deki baskın düşünce olan devlet müdahalesi gündemi ile ters düşmektedir (Fortna, 2011: 93).

Jön Türk hareketinin dönüm noktası olan ve hareketi entelektüel bir boyuttan askeri boyuta taşıyan gelişme Makedonya'da hizmet eden genç Osmanlı subaylarının harekete katılması olmuştur. Makedonya çetelerinin taktiklerine aşina olan bu genç subayların daha saldırgan ve uygulamaya dönük olan üslubu ile artık İttihat ve Terakki yalnızca bir münazara topluluğu olmaktan çıkıp, uygulamaya dönük bir topluluk haline gelecektir (Fortna, 2011: 94).

Jön Türk hareketinin uzun süren mücadelesi sonucunda 1908'de İTC tarafından yapılan bir devrim ile otuz yıl aradan sonra Kanun-i Esasi yeniden yürürlüğe konulacaktır. Fakat İTC, padişahı tahttan indirmemiştir. İTC'nin buradaki amacı, padişahı 1876 Anayasası'nı geri getirmeye zorlamaktır (Karpat, 2007: 11).

II. Meşrutiyet dönemi, siyasal partileşme, iktidar-muhalefet ilişkilerinin kurumsallaşması ve Cumhuriyet dönemine taşınması açısından önemlidir. Cumhuriyet dönemindeki siyasal parti geleneği ve iktidar-muhalefet çizgileri II. Meşrutiyet dönemindeki temel üzerinden yükselmiştir (Çaylak, 2014: 40).

Devrim sonrasının en önemli olayı otuz yıldır ilk kez seçimlerin yapılmasıdır. Seçimlerde İTC'den başka aday olan tek örgüt Prens Sabahattin'in taraftarlarının kurmuş olduğu ve henüz geniş bir örgütlenmeye sahip olmayan Osmanlı Ahrar Fırkası'dır. Osmanlı Ahrar Fırkası bu seçimlerde yalnızca bir sandalye kazanabilmiştir (Zürcher, 2005: 142).

İTC, bu dönemde iki tür muhalefetle karşılaşmıştır. Bunlardan birincisi, seçimlerde başarısız olan ve İTC'nin baskısı altında bulunan Ahrar Fırkası'nın muhalefeti idi. Muhalefet taraftarı gazeteler tarafından, İTC aleyhinde şiddetli bir basın kampanyası başlatılmıştı. İTC'nin karşılaştığı ikinci muhalefet türü, muhafazakâr ve radikal çevrelerden geldi. Nakşibendi şeyhi Derviş Vahdeti ve taraftarları, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti adıyla örgütlendiler. Bu topluluk, Jön Türklerin siyasetine ve din dışı yaklaşımlarına karşı bir propaganda başlattı. 12 Nisan 1909 (30 Mart 1325) gecesi Şeriatın tekrar yürürlüğe konulması adına silahlı bir ayaklanma patlak verdi (31

Mart Olayı). Medrese öğrencileri, askerler ve ulema meclis binasına yürüdü. Bu olaylar üzerine sadrazam öğleden sonra saraya gelip istifasını sundu. Ayaklanmadan sonra İttihatçılar yeraltına kaymaya başladılar, bazıları da başkentten kaçtı (Ahmad, 2010b: 65). Sultan Abdülhamit, 31 Mart Olayı'nda rol oynamış görünmekten özenle kaçındığı halde tahttan çekilmeye zorlandı ve bir trenle Selanik'e gönderildi (Fortna, 2011: 95).

İttihat ve Terakki Cemiyeti ilk başlarda tüm Osmanlı toplumuna hitap edebilecek bir ideolojiye ve olgunluğa sahip değildi. 1908-1918 yılları arasındaki dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti kendini adım adım küçük bir gizli gruptan normal bir siyasal partiye dönüştürdü ve kendine ait bir ideoloji geliştirdi (Karpaz, 2007: 12). Cemiyet, kararları genel kurulun seçtiği merkez komitesinin aldığı, bir 'liderler partisi' olarak adlandırılıyordu. İlk başlarda iyi tanımlanmış bir ideolojisi yoktu; amacı devleti kurtarmak ve reform yapmaktı (Ahmad, 2010b: 63).

İTC İstanbul'dan sürülmüştü ama derhal karşı tedbirler almaya girişti. Taşra kentlerinde halk gösterileri düzenledi ve meclisi ve sarayı telgraf yağmuruna tuttu. 15 Nisan'dan itibaren de isyancılara karşı askerî bir sefer başlattı. Hareket Ordusu adıyla bir ordu kurdu ve 24 Nisan günü kenti ele geçirdi. İsyan bastırıldı ve iki askeri mahkeme kuruldu. Derviş Vahdeti ve çok sayıda ayaklanmacı idam edildi. Sultan Abdülhamit tahttan indirildi. Yerine V. Mehmet tahta çıktı. Bundan sonraki üç yıl, yani 1912'ye kadar sıkıyönetim devam etti ve iktidar ordunun elinde kaldı. Başkomutan Mahmut Şevket Paşa çok güçlü bir konuma getirildi. İTC bu dönemde orduya karışmamak kaydıyla istediği yasa değişikliğini yapmakta serbest bırakıldı. İTC, meşrutiyet rejiminin pekişmesini sağlayacak yasalar çıkarttı. Eski rejim ve Abdülhamit yanlılarını da, bilhassa ordudakileri, tasfiye etti (Zürcher, 2005: 146-150).

Sindirilmiş olan muhalefet, 1909-1911 yılları arasında yavaş yavaş ortaya çıktı ve sosyalizm ve Şeriatçılık arasında çeşitli çizgilerde yer alan yeni partiler kuruldu (Karpaz, 2007: 14). 1909'un sonlarına doğru *Mutedil Hürriyetperveran Fırkası* ile *Islahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası* bulunmaktaydı. *Ahali Fırkası* 1910 ilkbaharında kurulmuştu. Bir diğer parti olan *Hizb-i Cedid*, İTC'nin aşırı milliyetçi politikalarından ve laik eğilimlerinden düş kırıklığına uğramış olan eski İttihatçı Miralay Sadık tarafından kurulmuştu. Bu dönemde ilk defa Osmanlı'da sosyalist faaliyetler de ortaya çıktı. *Osmanlı Sosyalist Fırkası* kuruldu. Bu fırka İttihatçıların, Meşrutiyet Devrimi sonrası sendikaları ve grevleri yasaklamış olmasından rahatsızdı (Zürcher, 2005: 151-152).

İTC karşısında muhalefet hareketleri hızla büyüyordu. Yönetici kadronun diktatörce yönetimi muhalefet partilerinin iktidara gelmek istemesinin en önemli nedeniydi. İktidar partisiyle muhalefet arasındaki gergin ve çatışmalı ilişkiler aslında, İmparatorluğun içindeki etnik, dinsel ve sosyal çekişmelerin bir yansımasıydı (Karpaz, 2007: 14).

1911 yılı başında İTC artık muhalefeti yatıştırmak için uzlaşmaya razı oldu. Bazı katı İttihatçılar hükümetten uzaklaştırıldı ve muhalefetin taleplerine cevap veren on maddelik bir program yayınlandı. (Zürcher, 2005: 152).

İttihat ve Terakki Cemiyeti karşısında oluşan bu büyük muhalefet, çok farklı nitelikteki kitlelerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu gruplar Hürriyet ve İtilaf Fırkası altında birleştiler (Çaylak, 2014: 40). Hürriyet ve İtilaf Fırkası altında toplanan kesimlerin İTC'den nefret

etmek dışında ortak bir noktaları olmamasına rağmen, üç hafta sonra yapılan ara seçimde İTC adayını yenip seçimi kazanmayı başardılar. Bunun üzerine Cemiyet, meclis üzerindeki hakimiyetini kaybetmemek için baskı yolunu kullanmaya başladı. 1912 ilkbaharında yapılan seçimler İTC'nin şiddet ve baskı ile çoğunluk sağladığı bir seçim oldu. Bundan dolayı bu seçime *sopalı seçim* de denir. Meclise yalnızca bir avuç muhalif aday seçilmişti ve meclis, muhalefetin gözündeki meşruiyetini kaybetmişti. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kurucuları arasında yer alan Miralay Sadık ve arkadaşları hükümetin istifasını istedi, aksi takdirde hükümete silahlı müdahale tehdidinde bulundular. Bunun üzerine Sait Paşa istifa etti. Sait Paşa kabinesinin yerine, Büyük Kabine denilen bir ulusal birlik kabinesi geçti. Bu kabine meclisi feshetti ve önde gelen İttihatçılar sürgüne gönderildi, bazıları yer altına indi, bir kısmı da ülke dışına çıktı (Zürcher, 2005: 153).

İktidardan uzaklaştırılan İttihatçılar darbe yapmak için fırsat kolluyorlardı. Bu sıralarda dış devletlerin Osmanlı'dan Edirne'yi istemeleri ve şehrin Bulgarlar tarafından kuşatılması İttihatçılar için gerekçe oldu ve bir İttihatçı subay topluluğu Babiâli'ye gelip darbeyi gerçekleştirdi. Yeni bir kabine kuruldu ve Mahmut Şevket Paşa sadrazam yapıldı. İlk başlarda liberal muhalefete baskı yapılmadı, sadece siyaset dışı kalmaları bildirildi. Fakat, 11 Haziran 1913'te Hürriyet ve İtilaf'ın bir taraftarı Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'yı öldürünce işler değişti. Birçok tutuklama oldu ve tutuklanarlardan bazıları ölüm cezasına çarptırıldı. Bundan sonra İTC'nin nüfuzu daha da arttı. Enver Paşa, Cemal Paşa ve Talat Paşa'dan oluşan üçlü bir yönetim oluşturuldu. Enver Paşa orduya hakimdi. Talat Paşa'nın Cemiyet içinde büyük nüfuzu vardı. Cemal Paşa da İstanbul Muhafızı idi ve siyasette sözü geçmekteydi (Zürcher, 2005: 160-163).

Bu arada İttihat ve Terakki Cemiyeti ülke çapında politik dernekler kurarak toplumsal tabanını genişletmişti. 1913 yılında İTC, gizliliğe son vererek kurallara uygun normal bir parti olduğunu açıkladı ve Cemiyetin oluşturduğu dernekler partinin şubelerine dönüştü (Karpas, 2007: 13).

Yeni parlamento seçimleri 1913-1914 kışında yapıldı. Hürriyet ve İtilaf Fırkası seçimlere sokulmadı ve seçimlerden sonra ortaya çıkan meclis İTC'nin kuklası konumunda kaldı (Zürcher, 2005: 164).

3. Mütareke ve Milli Mücadele Döneminde İktidar Muhalefet İlişkileri

Milli Mücadele döneminde muhafazakâr ve inkılapçı kanatlar arasında çatışmalar vuku bulmuştur. Muhafazakâr kanat, Padişahın başını çektiği İstanbul Hükümetlerinden oluşmuş, inkılapçıları ise Mustafa Kemal'in başını çektiği Müdafaa-i Hukuk hareketi oluşturmuştur. Bu dönemde gerçek anlamda bir siyasal mücadeleden ve bir iktidar-muhalefet ilişkisinden söz etmek zordur. Bu dönem bir çeşit geçiş dönemidir. Mütareke öncesi siyasal yapı, mütareke sonrasına aktarılmıştır. Bu dönemde yönetim Padişah ve saray paşalarının eline geçmiştir. Hürriyet ve İtilaf Fırkası Padişahın yanında saf tutmuş, İttihatçılar ise Milli Mücadele'yi desteklemişlerdir. Mücadele bu iki grup arasında cereyan etmiştir (Çaylak, 2014: 41).

1919 senesindeki seçimlerde daha çok Müdafaa-i Hukukçular başarılı olmuş, bunun üzerine son Mebusan Meclisi kapatılmıştır. Böylece parlamento düzeyinde bir iktidar-muhalefet ilişkisi kalmamıştır. Bu dönemde devleti kurtarmak için asker-sivil bürokrat ve aydınlar eşraf ile

ittifak kurmuş, böylece muhalefet kendi içinde geçici olarak birleşmiştir. İttihat ve Terakki, meşruti saltanatın ihyasını isterken, Müdafaa-i Hukukçular ve Mustafa Kemal yeni bir sistem getirme amacıyla olmuşlardır. Fakat, ortak amaç ulusal bağımsızlık ve vatanın kurtarılması olmuştur (Çaylak, 2014: 42).

M. Kemal 1908 Devrimi'nde ve 1909'daki Hareket Ordusu'nda yer almıştı. 1911'de Libya'da görev yapmıştı. 1919'da daha çok subay Anadolu'ya geçtiğinde ve direniş hareketi ortaya çıkmaya başladığında harekete önderlik edecek otorite sahibi ve adı lekesiz olan birine ihtiyaç duyulmuştu. İttihatçılar önce Ahmet İzzet Paşa'ya başvurdular. Fakat anlaşma olmayınca M. Kemal'e teklif göturdüler. M. Kemal'in ordu içindeki ünü ve siyasal anlamda lekesiz oluşu direniş önderliği için onu ideal bir aday yapıyordu (Zürcher, 2005: 207-208).

Milli Mücadele yıllarında Padişah ile direniş hareketi arasında anlaşmazlık vardı. Fakat, Padişah yeni hükümet seçimlerinin yapılmasına ve Meclis-i Mebusan'ın yeniden toplanmasına karar verdi. Çünkü Padişah, seçimleri, direniş zayıflatmanın bir yolu olarak görüyordu. 1919 yılının son iki ayı hararetli bir seçim kampanyasına sahne oldu. Müdafaa-i Hukuk toplulukları ve sempatizanları, bazen hile ve şiddete başvurarak sonuçları etkilemeye çalıştı. Fakat, İstanbul yanlısı devlet görevlilerinin ve cemaat liderlerinin öncülüğünde çıkan yerel isyanlar bu tür çabaları bozdu. Hürriyet ve İtilaf Fırkası, İttihatçuların Müdafaa-i Hukuk üzerindeki etkisini protesto ederek seçimleri boykot etti. 140 sandalye için seçim yapılmıştı, fakat Meclis-i Mebusan 12 Ocak 1920'de açıldığında sadece 72 mebus bulunuyordu (Kayalı, 2011: 113). Ancak, Mart 1920'de İngilizler tarafından Meclis-i Mebusan dağıtıldı ve üyelerinden pek çoğu sürgüne yollandı.

23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da Büyük Millet Meclisi(BMM) açıldı. Bu meclisteki üyeler, birbirinden çok farklı inanç ve görüşlere sahiplerdi. Bu sebeple aralarında pek çok görüş ayrılığı ortaya çıktı. Meclis bünyesinde; kentli orta sınıf ve aydınlar, ordu ve devlet görevlileri, toprak ağaları ve tüccarlar gibi çok farklı kesimler bir arada bulunuyordu. Dolayısıyla bunların arasında birtakım gerginlikler oluştu (Çaylak, 2014: 43). Bu meclisin yüz kadar üyesi, İstanbul'daki son Meclis-i Mebusan dağıtıldıktan sonra İstanbul'dan kaçarak Ankara'ya gelen mebuslardı (Kayalı, 2011: 116). Böylece Meclis-i Mebusan'daki çeşitlilik Ankara'daki meclise taşınmış oldu. Mecliste görüşülen konular dahi kaldığı yerden devam etmiştir. Mebusan Meclisi dağıtılmadan hemen önce görüşülen mesele *ağnam vergisi* idi. BMM açıldıktan sonra görüşülen ilk mesele de yine ağnam vergisidir (Fedayi, 2013: 50).

Meclisteki bu farklı sesler, BMM'nin açıldığı ilk günlerde meclis içinde farklı gruplar oluşturarak muhalefet hareketlerini ortaya çıkarmıştır. Anayasa ile konulan ilkeler hususunda ortaya çıkan görüş ayrılıkları sebebiyle I. Meclis'te Tesanüt Grubu, İstiklal Grubu, Müdafaa-i Hukuk Zümresi, Halk Grubu ve Islahat Grubu gibi gruplar oluşmuştur. Bu gruplar Misak-ı Milli üzerinde hemfikirdi, ancak bunlar, yeni anayasa ve devletin rejimi üzerinde anlaşamıyorlardı (Çaylak, 2014: 42).

Meclis içindeki gruplaşmalar ve tartışmalar Meclisin istikrarını bozduğu ve işlevini yerine getirmesini engellediği için M. Kemal, Meclis'te Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu oluşturup grubun başına geçti ve Meclis'teki gruplaşmalar ortadan kaldırıldı (Kayalı, 2011: 112).

Ancak bu olay, muhalefeti yok etmemiş, aksine birleştirmişti. İki karşıt kutup oluşmuştu: İslamcı-muhafazakârlar ve yenilikçi-Batıcılar. Bu iki grup etrafında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu kendi içinde Birinci ve İkinci Grup şeklinde ikiye bölünmüştür. Şerif Mardin'e göre Osmanlı'daki merkez-çevre ikiliği I. Meclis'te de ortaya çıkmıştır. I. Meclis'teki Birinci Grup merkez, İkinci Grup çevreyi temsil etmektedir. Birinci Grup laik, inkılapçı ve devletçi zihniyeti benimseyenlerin toplandığı bir yapı, İkinci Grup ise muhafazakâr, liberal ve daha az disiplinci bir zihniyete sahip bir tabaka idi (Çaylak, 2014: 44). İki grup arasındaki mücadelelerde siyasal üstünlük, M. Kemal'in askeri başarısının da etkisiyle Birinci Grup'ta bulunuyordu (Karatepe, 2001: 25).

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk grubu dışında bırakılanlarla, gruba katılmak istemeyen milletvekillerinin bir bölümü, uzun süre bu iktidar grubuna karşı örgütsüz olarak mücadele ettikten sonra 1922 Temmuzunda İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla örgütlenmiştir. Her iki grubun da dışında kalmayı tercih eden bir grup milletvekili ise mecliste Müstakil Grup adıyla üçüncü bir grup olarak varlığını sürdürmüştür (Demirel, 2012: 34).

I. Meclis döneminde planlı ve programlı olan gerçek anlamda bir muhalefet yoktur. Muhalefet genelde şahsi çatışmalar ve kırgınlıklar temelinde, Hilafet ve Saltanat'ın korunması ve hükümetin görev ve yetkilerinin sınırları gibi konularda ortaya çıkmıştır. Bu dönemde muhalefet dağınık, karmaşık ve gevşek bağlarla bir araya gelmiş bir koalisyon idi (Çaylak, 2014: 45).

Monarşi kaldırılmıştı, ama bazı kişiler Halifenin Türkiye'yi cumhurbaşkanı olarak yönetmesinde bir engel görmüyorlardı. Batıcılar ise, toptan bir ekonomik, toplumsal ve siyasi dönüşüm istiyorlardı. Batıcıların düşüncesindeki laiklik anlayışı da, dinin devletten ayrıldığı bir yapı değil, dinin devlet tarafından kontrol edildiği bir laiklikti (Ahmad, 2010b: 104). Cumhuriyet tarihi boyunca iktidar muhalefet ilişkilerinin ve çatışmalarının ve toplumdaki kutuplaşmanın en başta gelen etkenlerinden biri laiklik ve muhafazakarlık anlayışlarının çatışmasının yansımasıdır.

4. Cumhuriyet Dönemi İktidar Muhalefet İlişkileri

1923 senesinde yenilenen seçimlerde İkinci Grup üyelerinin pek çoğu meclise girememiştir. Fakat, iki grup arasındaki mücadele devam etmiş, Saltanat ve Hilafet'in kaldırılması ve Cumhuriyetin ilanı ile birlikte bu mücadele bir çeşit rejim kavgasına dönüşmeye başlamıştır. Meclis'in ikinci döneminde M. Kemal, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kaldırıp yerine Halk Fırkası'nı kurmuştur (Bozkurt, 1969: 21-25).

Halk Fırkası'nın reformları ile birlikte Meclis'te bu reformlara karşı yakınmalar arttı ve Halk Fırkası'ndan ayrılan on kişilik bir grup, yeni bir parti kurdu. Bu yeni partinin adı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TpCF) idi. TpCF halk üzerinde etkili olup muhalif kesimlerin toplandığı odak noktası haline gelmeye başlamıştır (Bila, 1999: 15-16).

1925 senesinin Şubat ayında Şeyh Sait Ayaklanması patlak verdi. TpCF, bu ayaklanma ile ilişkisi olduğu ve dini siyasete alet ettiği gerekçesiyle kapatıldı (5 Haziran 1925). Parti programının 6. maddesinde geçen, 'Fırka efkâr ve itikadat-ı diniyeye hürmetkârdır' ifadesi, dini siyasete alet etmek olarak yorumlanmıştı (Karatepe, 2001: 29).

1930 senesine gelindiğinde bir muhalefet partisi daha kuruldu. Ali Fethi Bey liderliğinde kurulan bu parti Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) idi. SCF, kurulduğu zaman, iktidarın uyguladığı politikalardan hoşnut olmayan kesimlerin ve dinsel nitelikteki potansiyel muhalefetin geniş desteğini buldu (Kongar, 1981: 151-152).

SCF'nin böylesi bir destek görmesinde, iktidarın 1922-1930 arasında yaptığı reformlara karşı oluşan direnç, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ile ortaya çıkan ekonomik sıkıntıların kaynağı olarak bürokrasinin görülmesi ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin her türlü muhalefet hareketini bastırması etkiliydi (Çaylak, 2014: 46). SCF'nin halktan aldığı geniş destekten rahatsız olan iktidar, SCF'yi eleştirmeye ve baskı yapmaya başladı. SCF ise, bu baskı ve eleştiriler üzerine kendini feshetti (Bozkurt, 1969: 42).

5. 1939-1945 İsmet İnönü Dönemi İktidar Muhalefet İlişkileri

İsmet İnönü döneminde parti içi denetim amacıyla, iktidar tarafından kurulan yüzeysel bir muhalefet (Müstakil Grup) dışında oluşan bir muhalefet hareketi olmamıştır. Atatürk'ün ölümü üzerine iktidar İnönü'ye devredilmiş, 11 Kasım'da TBMM oybirliğiyle İsmet İnönü'yü yeni cumhurbaşkanı olarak seçmiştir. İnönü ile Atatürk arasında son dönemde gerginlik olmasına rağmen İnönü'nün ordu üzerindeki büyük nüfuzunun da etkisiyle İnönü cumhurbaşkanlığına seçilmiştir (Bila, 1999: 83-94).

İdeolojik konularda İnönü, partisinin altı ilkesine bağlı kaldı. Ayrıca İnönü, CHP'nin laiklik politikasını ve dil devrimi gibi politikaları aynen sürdürdü (Karpas, 2007: 76).

Atatürk ile İnönü'nün aralarında, 1937'den başlayıp, Atatürk'ün ölümüne kadar süren bir kırgınlık vardı. Atatürk'ün ölümünden sonra kurulan ilk hükümette Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya yer almadı. Bu iki bakanın yerine, İnönü'ye yakın isimlerden Refik Saydam İçişleri Bakanı, Şükrü Saraçoğlu da Dışişleri Bakanı olarak atandı. 26 Aralık 1938 tarihinde yapılan CHP'nin olağanüstü kongresinde İnönü'ye 'Milli Şef ve Değişmez Genel Başkan' sıfatları verildi. 31 Aralık 1938 tarihinde yapılan milletvekili ara seçimlerinde, Atatürk ile anlaşmazlıkları sonucu siyasal alandan uzak kalan Kazım Karabekir, Fethi Okyar ve Hüseyin Cahit Yalçın gibi kişiler aday gösterildiler ve milletvekili seçildiler. Ancak Salih Bozok, Kılıç Ali ve Ruşen Eşref Ünaydın gibi Atatürk'e yakın isimler milletvekili bile olamadı (Seydi, 2014: 258).

İnönü bu dönemde, önceki idare ile hesaplaşmaya ve kendi idare tarzını yerleştirip, kendisine yakın isimleri yönetime getirmeye gayret etti. Kendi adına para ve pul bastırıldı. 29 Mayıs 1939 tarihinde yapılan CHP'nin Beşinci Olağan Kurultayı'nda Milli Şef ve Genel Başkanın yetkilerini artırdı. Yine bu kongrede, kontrol dışı muhalif grupların ortaya çıkmasını engellemek için Müstakil Grup adıyla bir grup kurdurdu. Kurultayın seçtiği 21 milletvekili Meclis'te bağımsız olarak yer alacaktı. Müstakil Grubun başkanı da yine İnönü oldu. Bütün bu sebeplerle Müstakil Grup, hiçbir zaman muhalif bir tavırda bulunmadı (Bozkurt, 1969: 49). İnönü bu dönemde, kendisine karşı oluşabilecek bütün muhalif hareketlerin önünü kesmişti. Fakat, 1945 yılına gelindiğinde artık tek parti düzenini sürdürmenin zorluğunu ve demokratikleşmek gerektiğini anlayacaktı.

6. 1946-1950 Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde İktidar Muhalefet İlişkileri

Cumhuriyet tarihinde bu dönem sağ kesim tarafından zaman zaman '1946 ruhu' adıyla anılıp devrimci bir niteliğe sokulurken, sol kesim tarafından ise, 'Atatürkçü ruh'tan sapma olarak karşı-devrimci olarak değerlendirilmiştir (Çaylak, vd., 2014: 305).

İkinci Dünya Savaşı'nın sonucunda dünyada çok partili hayata geçiş yönünde bir temayül oluşması sonucu Türkiye Cumhuriyeti de çok partili hayata geçmek hususunda zorunluluk hissetmiştir. Fakat, Osmanlı'daki ve devamında Cumhuriyet Türkiye'sindeki modernleş(tir)me geleneğine uygun olarak, demokratikleşme hareketi ve çok partili yapı da halkın ihtiyaçlarına ve isteklerine göre değil, tepeden inmece bir şekilde yapılmıştır. Aslında Türkiye'de çok partili hayatın temeli 1908 yılında atılmıştır. O dönemde muhalefet hareketleri ortaya çıktığı gibi, 1946'da da böyle olmuştur. Toplum kesimleri, görüşleri farklı olsa da Demokrat Parti çevresinde bir araya gelmişlerdir. Bu dönemde CHP iktidarını devirme amacı etrafında birleşen bir muhalefet bloğu oluşmuştur. (Çaylak, vd., 2014: 307).

1 Kasım 1945 tarihli konuşmasında İsmet İnönü, günün değişen şartlarına uygun hale getirmek için tek partili sistemde 'önemli siyasi düzeltmeler' yapacağını ima etmişti. Ona göre, sistemdeki temel eksiklik bir muhalefet partisinin olmayışı idi. Bu gerekçeler sebebiyle yeni bir siyasi parti kurulmasının mümkün olacağını ima etti. Türkiye'de çok partili siyasal hayata geçiş sürecinin kapısını aralayan da bu konuşma oldu (Cihan, 1993: 60).

Türkiye'de iç ve dış şartlar çok partili hayata geçmek için müsait hale gelmişti. Fakat, uzlaşmaz Kemalistler olarak bilinen, parti içindeki eski aşırıları tek partili devlet yapısını korumak ve başlangıçtaki reformlarda olduğu gibi, siyasal reformları da tepeden inmece bir şekilde uygulamak istiyorlardı. Yani, bir muhalefet partisi kurulacaksa bunu CHP kendisi kurmalıydı (Ahmad, 2010a: 26).

CHP içindeki bu eski aşırıları olarak anılan gruba Recep Peker önderlik ediyordu. Bunlar herhangi bir uzlaşma istemiyorlardı. İktidarın karşısında muhalefete ancak ikinci derecede bir mevki vermeye razıydılar. CHP'nin içindeki daha uzlaşmacı olan ikinci grup, genç CHP'lileri ihtiva ediyordu ve başlarında Profesör Nihat Erim vardı. Bu grup, İnönü'nün görüşlerine uygun olarak siyasi ilişkileri daha liberal bir açıdan ele alıyordu. Bunlara göre, artık CHP, ayrıcalıklarından vazgeçip başka siyasi partilere de hak tanımalıydı (Karpas, 2010: 285).

1 Ocak 1945 tarihinde hükümetin toprak reformu yasa tasarısı Meclis'in önüne geldiğinde, hemen parti içinde engelleme ve eleştirilere hedef oldu. Bu yasa tasarısı, toprak ağalarının siyasi ve ekonomik gücünü zayıflatacak ve devletin elini güçlendirecek bir önlemdi (Ahmad, 2010a: 26-27). Bu tasarı, kullanılmayan devlet arazilerini, dinî vakıf arazilerini, mülkiyeti belli olmayan arazileri ve beş yüz dönümden fazlasına sahip olan toprak sahiplerinden istimlak edilecek arazileri dağıtmak suretiyle, hiç toprağı olmayan ya da çok az olan çiftçilere toprak temin etmeyi öngörüyordu (İnan, 2006: 124).

Sol, DP'nin kuruluş nedenini de, topraklarının elinden alınacağından endişe eden büyük toprak sahiplerinin direnişine bağlayacaktı. Bu açıdan CHP ilerici iken, DP tamamen gerici bir

konuma yerleştirilecekti. Fakat, durum böyle değildi. Tasarıya karşı asıl muhalefet DP'nin müstakbel kurucularından çok, CHP'nin kendi içinden geldi. CHP içinden Cavit Oral, Halil Menteşe, Emin Sazak gibi büyük toprak sahipleri tasarıya karşı çıktılar (Koçak, 2013: 301).

Toprak yasa tasarısındaki benzer bir anlaşmazlık da 1945 yılı Bütçe Yasa Tasarısı görüşülürken ortaya çıktı. CHP'deki muhalif milletvekilleri, bütçe açığı nedeniyle artan devlet borçları, ölçsüz emisyon, hayat pahalılığı, vurgunculuk, karaborsa, adaletsiz ve verimsiz vergi sistemi üzerine sert eleştirilerde bulundular (Kaştan, 2006:134-135).

İlk başlarda parti içindeki muhalifler, hükümeti ekonomi politikası yönünden eleştiriyorlardı. Fakat, 7 Haziran 1945 tarihinde muhalifler açıkça kendilerini gösterip ilk kez iktidar sorununu gündeme getirdiler. Gelecekteki DP'nin müstakbel dört kurucusu (Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes), Parti Meclis Grubu'na bir önerge sundular (İnan, 2006: 138-142). Bu önergeye 'Dörtlü Takrir' denilmektedir. Önerge'de üç temel istek vardı. İlk istek, meclisin özgürce çalışması ve denetimiydi. İkinci istek, siyasî hak ve hürriyetlerin rahatça kullanılmasına olanak sağlanmasıydı. Üçüncü istek ise, parti örgütünde ve faaliyetlerinde yeni bir düzenleme getirmektir (Koçak, 2010: 317).

CHP dışındaki tanıklar, CHP'nin bir iç buhran geçirdiği fikrindeydiler. İlmîliler, İnönü'nün desteğiyle güçlendiler ve Recep Peker'in önderlik ettiği müfritlere karşı direndiler (Karpat, 2010: 286). Menderes ve Köprülü, Tan ve Vatan gibi gazetelerde eleştirel makaleler yazmaya başladılar. Bu durum, parti disiplinini bozmak olarak değerlendirildi ve 21 Eylül'de ikisi de partiden ihraç edildi. Bu ihraçları Parti tüzüğünü ihlal olarak eleştiren Refik Koraltan da Partiden ihraç edildi (Kongar, 1981: 156). Celal Bayar, Meclis'teki görevinden istifa etti ve 1 Aralık'ta Partiden ayrıldı. Bu aylarda Celal Bayar'ın yeni bir parti kuracağı söylentileri yayılıyordu ve bu haberler CHP tarafından memnuniyetle karşılanıyordu. CHP liderliği, var olan partiden çıkacak ve aynı felsefeyi ifade edecek yeni bir partiye ihtiyaç duyulduğu fikrinde idi. Bunu yapmaya en uygun aday da Celal Bayar'dı. CHP'liler böyle bir partiyi Kontrol Partisi olarak niteliyorlardı (Ahmad, 2010a: 30).

7 Ocak 1946 tarihinde DP'nin kuruluşu resmen ilan edildi. Yeni partinin programı CHP'den neredeyse hiç farklı değildi. DP'liler, Kemalizm'in altı ilkesini farklı yorumlar katarak da olsa benimsiyorlardı. Fakat, böyle yapmaya mecburdular. Çünkü Anayasayı ihlal etmekle suçlanmak ve CHP içindeki müfritlere yeni partiyi kapatırma bahanesi vermiş olmaktan çekiniyorlardı (Ahmad, 2010a: 30).

Geçmişteki muhalif partiler gibi DP de halk içinden gelişen bir hareketten doğmayıp, doğrudan doğruya Millet Meclisi'nin içinden koparak ortaya çıkmış oldu. İlk aylarda Halkçılar ile Demokratlar arasındaki ilişkiler dostçaydı. Halkçılara göre DP, Doğu bölgelerinde şube açmayacaktı ve daha kırk-elli sene iktidara geçmeye çalışmayacak ve sadece demokratik bir süs olarak kalacaktı. CHP, DP'nin kolay kolay tutunamayacağını zannediyordu. Fakat, DP büyüdükçe Halkçıların tepkisi değişmeye başladı (Karpat, 2010: 240).

CHP ile DP arasında ciddi bir fark yoktu. Çünkü DP kurucularının siyasî yaşamlarının tümü CHP içinde geçmişti. Bu benzerlik, CHP'nin temel propaganda malzemelerinden biri oldu. DP'nin tek varlık nedenini tek partili devlete düşmanlık olarak gören halkın bir kısmı DP'ye

destek veriyordu. Fakat, halkın önemli bir kesimi de DP'yi 'muvazaa partisi' olarak görüyor ve desteklemeye değer bulmuyordu (Ahmad, 2010a: 32).

Her şeye rağmen DP hızla büyüyordu. Tek parti idaresinden memnun olmayan tüm toplum kesimleri DP'ye destek veriyordu. DP, ilk kurulduğunda iktidarın müsahabasıyla karşılaşmıştı, fakat İnönü'nün şahsında iktidarı acımasızca eleştiren, sert üsluba sahip yeni isimlerin DP'ye katılmaları ile siyasi iktidar muhalefet ilişkileri gerildi (Çaylak, vd., 2014: 310).

DP'nin, halkın desteğini alarak CHP'nin karşısına çıkması ile CHP demokratikleşme ihtiyacı hissetti. İnönü'nün Milli Şef ve Partinin Değişmez Başkanı unvanı kaldırıldı. Müstakil Grup feshedildi (Ahmad, 2010a: 33).

Seçim tarihi 1947 yerine 1946 yılına çekildi. Bunun sebebi de birtakım pratik hesaplara dayanıyordu. Erken seçimler hem Halk Partisi'nin iktidarda kalmasını sağlayabilir hem de muhalefetin iktidara geçme hevesini bir derece azaltabilirdi. Fakat, DP erken seçim kararına şiddetli tepki gösterdi. 26 Mayıs 1946 tarihindeki Belediye Seçimlerine DP tepki olarak katılmadı (Koçak, 1992: 455-456).

Bu dönemde Halk Partisi yirmi beş yıl içinde koyduğu, hürriyeti kısıtlayan pek çok kararını yürürlükten kaldırdı. Malların satışı ve fiyatların tespiti hükümet kontrolünden kısmen çıktı. Basın Kanunu'nun beşinci maddesi pek çok basın hürriyetini sınırlıyordu. Bu madde değiştirildi. Gazete kapatma yetkisi hükümetten alınıp mahkemelere verildi. Üniversitelere kendi idarelerinde ve iç işlerinde özerklik tanındı (Karpuz, 2010: 247). Bu serbestleşme hareketleri ile CHP, halkın gözündeki baskıcı konumundan kurtulup genel seçimlerde iktidarını korumayı amaçlıyordu.

1946 genel seçimlerinde 465 sandalyeden 395'ini CHP, 66'sını DP kazandı. O zamanki genel inanca göre seçimler dürüst olmamıştı. Oy kullanırken gizlilik güvencesi yoktu, tarafsız gözlemcilik mevcut değildi ve sonuçlar ilan edilir edilmez oy pusulaları imha ediliyor, bu da herhangi bir denetleme yapmayı olanaksız kılıyordu (Tekin; Okutan, 2011: 130).

CHP, dört yıl daha iktidarda kalmayı garantilemişti. Muhalefeti hallettikten sonra, sıra Parti içindeki aşırılara gelmişti. Bu dönem, CHP'deki ılımlılar ile aşırılıkların mücadelesi dönemi idi. İlimliler yarışmaya dayalı siyasi hayatı savunuyor, aşırılıklar ise tek parti sisteminin devam etmesini ve yukarıdan uygulanacak radikal bir değişim politikası istiyordu. Sonuçta ılımlılar kazanacak ve muhalefet partileri hareket özgürlüğüne sahip olmaya devam edecekti (Ahmad, 2010a: 38).

1950 seçimlerine kadar üç ayrı hükümet kurulmuştu. İlk hükümeti kurma görevi Recep Peker'e verildi. Peker, tek partili sistem ve kuvvetli bir şef idaresi taraftarı idi ve şiddet kullanmaya meyilli biri olarak tanınıyordu. Peker'in başbakan olmasıyla birlikte DP çevrelerinde, muhalefete karşı sindirme hareketi başlayacağı endişesi doğdu. Peker döneminde iktidar-muhalefet ilişkileri oldukça gergindi. İnönü muhalefeti destekliyordu. Peker ise sert üslubunu koruyordu (Gül, 1998: 51-52).

Karşılıklı gerilim ve suçlamalar Temmuz 1947'ye kadar devam etti. Yine İnönü, krize son vermek için müdahale etti. 12 Temmuz Beyannamesi'ni radyodan okudu. İnönü'nün belirttiğine göre muhalefet partisi yasal çerçevede hareket ediyordu. İnönü, iki partiyi de tarafsız olarak

koruyacağını söylüyordu. Bu Beyanname, muhalefetin varlığını meşrulaştırıyor, devletin her iki partiye de adil davranmasını istiyordu. Cumhurbaşkanı'nın bu kat'î müdahalesi çok partili sistemin kalıcı olduğunu açıklıyordu. CHP içerisinde ise bu, Recep Peker'in başını çektiği müfritlerin yenilgisi anlamına geliyordu (Ayın Tarihi, Temmuz 1947).

Recep Peker'den sonra gelen başbakan Hasan Saka idi. Hasan Saka, liberal eğilimleri olan bir devlet adamıydı. Saka'nın kurduğu kabine ılımlılardan oluşuyordu. Bu dönemde DP ile CHP arasındaki ilişkiler dostluk aşamasına girdi ve siyasi gerginlik belli ölçüde gevşedi (Ahmad, 2010a: 46).

Bu dönemde CHP giderek liberalleşmeye başladı. Böylece halkın güvenini yeniden kazanmayı amaçlıyordu. CHP'nin altı ilkesi yeniden yorumlandı. İnkılapçılık ilkesinin devrimci yanına vurgu azaltıldı ve evrimci gelişme vurgulandı. Devletçilik yorumu özel sektöre karşı ayrımcılığı azaltacak şekilde esnekleştirildi. Parti'nin İslam'a karşı uyguladığı militan politikayı terk etmesi kararlaştırıldı (Ahmad, 2010a: 47). Öyle ki, ilkokullarda din derslerinin okutulmaya başlanması ve üniversite içerisinde İslam Din Fakültesi'nin kurulması bu dönemde olmuştur (Balabanlılar, 1998: 107).

DP özellikle ekonomik meselelerde hükümeti sıkıştırıyordu. Çünkü hayat pahalılığı birden yükselmişti. Hasan Saka, ekonomik sıkıntıları halkın günlük yaşamından uzaklaştırmayı başaramadı. Bu, hem muhalefetten hem de kendi partisinden sürekli eleştiri almasına yol açtı ve Saka, 14 Ocak 1949 tarihinde istifa etti (Karpaz, 2010: 315).

Hasan Saka'nın yerine gelen Şemsettin Günaltay mutedil, politik ve kültürel meselelerde liberal, din konusunda ılımlı birisi olarak tanınıyordu. Günaltay döneminde birçok değişiklik yapıldı. Seçim Kanunu değiştirildi. İstiklal Mahkemeleri yasal olarak kaldırıldı. İmam hatip liseleri ve İlahiyat fakülteleri kuruldu. Türbeler açıldı (Akbalık, 2006: 78).

Genel seçimlere doğru CHP'liler, seçimi kazanacaklarından emindiler. Hatta bundan o kadar emindiler ki, DP'lilere yeni mecliste milletvekilliği bile teklif ettiler (Vatan, 17 Ekim 1950).

14 Mayıs 1950 tarihinde genel seçimler yapıldı. Seçmenlerin % 89,3'ü sandığa gittiler. Sonuç olarak; 487 milletvekilliğinden 408'ini Demokratlar, 69'unu Halkçılar, 9'unu bağımsızlar, 1'ini de Millet Partisi aldı. Hükümetin Demokratlara devri sessizce, normal bir şekilde yapıldı. Celal Bayar Cumhurbaşkanı seçildi, Adnan Menderes Başbakanlığı aldı, Malatya'dan milletvekili seçilen İnönü de muhalefet lideri oldu. Türkiye büyük bir evrimi başarmış, iktidar halkın arzusuna uyularak el değiştirmişti. Türkiye'nin siyaset yaşamında yeni bir aşamaya geçiliyordu (Lewis, 2009: 417-418).

Değerlendirme

Siyasette muhalefet mefhumunun Türkiye'de ilk kez ortaya çıktığı Tanzimat döneminden itibaren iktidar ile muhalefet safları arasındaki ilişkiler genellikle sorunlu olmuştur. Osmanlı devlet geleneğinde muhalefet kültürünün ve anlayışının olmaması, devlet merkezli yönetim geleneğinin son derece güçlü olması gibi faktörler bunda etkilidir.

Toplumda bir muhalefet anlayışının olmaması da iktidar ile muhalefet arasındaki sorunların başlıca sebeplerinden biridir. İktidar karşısında muhalefet partilerinin toplumda karşılığını bulması uzun zaman almıştır.

Türkiye’de Tanzimat ile başlayan ve meşruti bir yönetimle devam eden, daha sonra da Cumhuriyete dönüşen, Cumhuriyet içinde de tek partili ve çok partili dönemler olarak ayrılan tarihsel ve siyasal süreçte iktidar ve muhalefet kanatları genellikle, İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisinde ortaya çıkan iki ana düşünce yapısı üzerinden şekillenmiştir. Bunlar pozitivist ve merkezîyetçi kanat ile liberal ve muhafazakâr kanatlardır. Günümüze kadar ortaya çıkan partiler genel olarak bu iki ana damardan beslenmiştir.

İktidar ve muhalefet ilişkileri de yine bu iki damar etrafında cereyan etmiştir. İktidarı ele geçiren kanat hangi düşünce yapısına sahip olursa olsun muhalefete karşı hoşgörüsüz bir tutum içerisinde olmuş ve muhalefet ile ilişkileri çoğu zaman bir gerilim içerisinde geliştirmiştir. Muhalefetse iktidara karşı genellikle hatalarını düzeltmek ve onu frenlemek amacıyla ziyade, onu iktidarı elinden almış ve bir an önce alt edilmesi gereken bir düşman gözüyle görmüştür. Türkiye’de iktidar muhalefet ilişkileri demokrasinin gereklerine uygun hale geldiğinde iktidar muhalefet ilişkileri normalleşmeye, iktidar karşısında muhalefet daha fonksiyonel hale gelmeye başlayacaktır.

Kaynakça

- AHMAD, Feroz, (2010), **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, Çev: Sedat Cem Karadeli, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- AHMAD, Feroz, (2010), **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Çev: Ahmet Fethi, İstanbul, Hil Yayın.
- Ahmad, Feroz, (2011), 'Cumhuriyet Türkiye'sinde Siyaset ve Siyasi Partiler', *Modern Dünyada Türkiye cilt 4*, (ed.) Reşat Kasaba, İstanbul: Kitap Yayınevi, 229-274.
- AKBALIK, Hakan, (2006), 1946-1950 Döneminde CHP'nin Seçim Çalışmaları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya
- BALABANLILAR, Mürşit, (1998), **Türkiye'nin 75 Yılı**, İstanbul, Hürgüç Gazetecilik.
- BERKES, Niyazi, (2010), **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, 15. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- BİLA, Hikmet, (1999), **CHP 1919-1999**, 2. Baskı, İstanbul, Doğan Kitapçılık.
- BOZKURT, Celal, (1969), **Bütün Delilleriyle CHP'nin İçyüzü Siyaset Tarihimizde CHP**, İstanbul, yayınevi yok.
- CİHAN, Ali Rıza, (2012), **İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920-1973**, Ankara, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- ÇAYLAK, Adem, (2014), 'Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de İktidar-Muhalefet İlişkileri', *Türkiye'nin Politik Tarihi*, (ed.) Adem Çaylak, Mehmet Dikkaya, Cihat Göktepe, Hüsnü Kapu, Ankara: Savaş Yayınevi, 23-58.
- ÇAYLAK, Adem; NİŞANCI, Şükrü, (2014), 'Türkiye'de Çok Partili Siyasal Sürece Giriş: Demokrasiye Geçiş mi Siyasal Rejimin Restorasyonu mu?', *Türkiye'nin Politik Tarihi*, (ed.) Adem Çaylak, Mehmet Dikkaya, Cihat Göktepe, Hüsnü Kapu, Ankara: Savaş Yayınevi, 303-344.
- DEMİREL, Ahmet, (2012), **Tek Partinin Yükselişi**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- FEDAYİ, Cemal, (2013), **İmparatorluk Nasıl Yıkıldı**, Ankara, Kadim Yayınları.
- FINDLEY, Carter V. (2011), 'Tanzimat', *Modern Dünyada Türkiye cilt 4*, (ed.) Reşat Kasaba, çev: Zuhul Bilgin, İstanbul: Kitap Yayınevi, 37-70.
- FORTNA, Benjamin C. (2011), 'II. Abdülhamid'in Saltanatı', *Modern Dünyada Türkiye cilt 4*, (ed.) Reşat Kasaba, çev: Zuhul Bilgin, İstanbul: Kitap Yayınevi, 71-98.
- GÜL, Teoman, (1998), **Türk Siyasal Hayatında Recep Peker**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı.
- İNAN, Süleyman, (2010), **Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes**, Ankara, Liberte Yayınları.
- KARATEPE, Şükrü, (2001), **Tek Parti Dönemi**, 3. Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık.
- KARPAT, Kemal H, (2010), **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, Timaş Yayınları.
- KARPAT, Kemal, (2007), **Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi**, Çev: Esin Soğancılar, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

KAŞTAN, Yüksel, (2006). 'Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Partili Dönemden Çok Partili Döneme Geçişte CHP'nin Yönetim Anlayışındaki *Gelişmeler*', *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 1, cilt 8, 123-140.

KAYALI, Hasan, (2011), 'Bağımsızlık Mücadelesi', *Modern Dünyada Türkiye cilt 4*, (ed.) Reşat Kasaba, İstanbul: Kitap Yayınevi, 99-138.

KOÇAK, Cemil, (2010), **İkinci Parti cilt1**, İstanbul, İletişim Yayınları.

KOÇAK, Cemil, (2013), **Tarihin Buğulu Aynası**, İstanbul, Timaş Yayınları.

KONGAR, Emre,(1981), **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, İstanbul, Remzi Kitabevi.

LEWIS, Bernard, (2009), **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, çev. Boğaç Babür Tuna, 3. Baskı, Ankara, Arkadaş Yayınevi.

MARDİN, Şerif , (1992), **Türk Modernleşmesi Makaleler 4**, (ed.) Tuncay Önder, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.

SEYDİ, Süleyman, (2014), '1939-1945 Dönemi İç ve Dış Politika', *Türkiye'nin Politik Tarihi*, (ed.) Adem Çaylak, Mehmet Dikkaya, Cihat Göktepe, Hüsnü Kapu, Ankara: Savaş Yayınevi, 257-302.

TANÖR, Bülent, (2002), **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, 9. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

TEKİN, Yusuf, (2011), **Türk Siyasal Hayatı**, Ankara, Orion Kitabevi.

TUNAYA, Tarık Zafer, (1952), **Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952**, İstanbul, Doğan Kardeş Yayınları.

YILMAZ, Murat, (2014), '1930-1938 Döneminde Türkiye'de Siyasal Hayat', *Türkiye'nin Politik Tarihi*, (ed.) Adem Çaylak, Mehmet Dikkaya, Cihat Göktepe, Hüsnü Kapu, Ankara: Savaş Yayınevi, 231-238.

ZÜRCHER, Erik Jan, (2012), **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Çev: Yasemin Saner, İstanbul, İletişim Yayınları.

ZURCHER, Erik Jan, (2003), **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Çev: Gül Çağalı Güven, İstanbul: İletişim Yayınları.

Sürelili Yayınlar- Gazete ve Dergiler

Ayn Tarihi Dergisi Temmuz 1947

Vatan Gazetesi 17 Ekim 1950

Fenomenolojik Postmodern Pragmatist Değerler Eşliğinde Eklektik Siyaset Kuramına Giriş

Muhammet Barkım CANLIOĞLU*

Özet

Toplumsal gerçekliğin inşa edilen bir yapı olarak kabul edildiği günümüzde küresel serbest piyasacı politikaların takibinde kitlesel medya ve sosyal medya araçları eşliğinde, tarihin sonu ve liberalizmin zaferi kutlanmakta, ideallerden uzak konformist günü birlik toplumsal yaklaşımlar sergilenmektedir. İklim değişikliği, büyük göç hareketleri, radikalleşen muhalif eğilimler gibi çağımızın öne çıkan sorunlarına çözüm aramak yerine, daha fazla büyüme daha çok tüketim ve insancılıktan öte inovasyon amaçlı yeniliklere odaklanan kamu gücü sermaye odaklarının inisiyatifine bırakılmıştır. Dolayısıyla tanı için geç tedavi için erken sayılabilecek bir dönemde bu çok boyutlu sorunların geniş boyutlu felsefi bir analizine ihtiyaç vardır. Bu çalışmadaki amacımız, ötekisiz, ezensiz ve ölçülü bir küresel toplum bilinci oluşturmak için yirminci yüzyıldan yirmi birinci yüzyıla geçişte ön plana çıkan üç büyük düşünce akımı olan fenomenoloji, postmodernizm ve pragmatizmin analizini yapıp eklektik bir yöntemle bu üçünü birlikte işletecek temel çatıyı ve özgün değerleri oluşturmaktır. Böylece hem temel değerlerinde ortak hem de güncel ve yerel yaşama uyarlanabilir bir siyasal yaşam felsefesi kurulacaktır. Geniş tabanlı bir sosyal demokrasi, reformist bir parlamentarizm ve buna uygun yenilikçi oy verme sistemlerinin sunumuyla çalışmamız sonlandırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Fenomenoloji, Postmodernizm, Pragmatizm, Eklektizm, Siyaset Felsefesi*

JEL Sınıflandırma Y800

In Company With Phenomenological Postmodern and Pragmatist Values An Introduction to Eclectic Political Theory

Abstract

End of history and victory of liberalism is celebrated in today's world where social reality is accepted as a built structure, also conformist and idealless approaches pursued by global free market policies are widely exhibited in company with social media. Instead of searching solutions to primary issues of our age, like climate change, mass migration movements, radicalizing antagonistic trends; public power is left to initiation of private sector by focusing on growth, increasing consumption and innovation. So in a period which can be called late for recognizing problem but also early to fix it those deep problems are needed to widely philosophical solutions. In this study our aim is organize a consciousness without any externalized concept, without any radical aspect and with well-balanced method by analyzing three mainstream philosophies from 20th century to now: Phenomenology, Postmodernism and Pragmatism. In this way an eclectic method which can combine these three philosophies by creating conceptual roof and originalities will may be applied. Thus a political life philosophy consists of common values in main area and also adaptable to local daily life will be created, after reaching to notions of broad-based social democracy a reformist parliamenterism and renovative multiple voting system, our study will be ended.

Keyword: *Phenomenology, Postmodernism, Pragmatism, Eclecticism*

JEL Codes: Y800

* Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Doktora Öğrencisi, barkimhp@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9512-0309

Giriş

20.yüzyıl iki dünya savaşı, bir soğuk savaş, onlarca yerel savaş, Afrika'da kıtlık, Balkanlarda ve Kafkaslarda katliam, ekonomik kriz ve daha birçok acı olayı içinde barındıran küresel ve yerel anlamda derin etkileri olan bir yüzyıl olarak tarih kayıtlarına geçerken bu yüzyılda yaşanan çatışmalarda tahminen 100 milyon kişi ölmüştür. Bu sayı 18. yüzyılda dünya üzerindeki insan sayısından fazladır (Giddens, 1992: 16,17). Yaşanan bu feci olayların ardından 21.yüzyılın ilk çeyreğinin de kutuplaşma, kaos, kitlesel yüzeyselleşme içerisinde geçtiği söylenebilir. Dolayısıyla 20.yüzyıldan edindiği acı tecrübelerden pek ders almışa benzemeyen dünyamızın teknikte ileri insanlık bilincinde geri bir dönem yaşadığı belirtilebilir.

20.yüzyılın sonlarında yıkılan sosyalist bloğun ardından kendine yeni bir rakip arayan Batı'nın yeni bir "öteki" oluşturmaya çalışması günümüzde sorun yaratmaktadır. Bir yandan küreselleşmeyi benimsediğini söyleyip diğer yandan ülkelerinin sınırlarına duvar örmeyi planlayan devlet adamlarıyla yaşam özgürlüğünü savunup kendi dini kültürü ve yaşam pratikleri dışındaki simge ve göstergelere karşı önyargılı demeçler veren politikacılar bu durumu kötüleştirmektedir. Bunun sonucunda kendinden olmayanı ötekileştirme nedeniyle Batı uygarlığının sonlanabilmesi bile mümkündür (Acar, 2003: 41).

Günümüzün sorunları tarihsel çözümlmeyi içeren çok yönlü bir çalışmayı gerekli kılmaktadır. Zaten son dönemlerde tanımlama, genelleme ve açıklama şeklindeki mutlak bilimsellik anlayışının yerine anlamaya odaklı kendiliğindenci görececi, yorumsamacı ve çoğulcu bilimsellik anlayışı öne çıkmaktadır (Fedayi 2017: 8). Bu çalışmada çağımıza yön veren Batı uygarlığının 20.yüzyıldaki başat felsefe akımlarından fenomenoloji, postmodernizm ve pragmatizmin siyasal düşünceye nasıl yansıdığı incelenecek ardından mevcut siyasal konjonktürün analizi yapıp geleceğe yönelik çıkarımlarda bulunulacaktır.

1. Fenomenolojiden Postmodernizme: Özümsemecilikten Dil Oyunlarına

Fenomenoloji, Türk Dil Kurumu sözlüğündeki karşılığıyla görüngübilim, farklı çalışmalarda özbilimi, olaybilim, bilinç bilimi şeklinde de tanımlanan bir yöntem, felsefe ve yaklaşım biçimidir. Bu yaklaşım en net haliyle Husserl'in "Zu den Sachen Selbst!" yani "Şeylerin özüne dönelim!" (Husserl, 2014: 27,28) çağrısında somutlaşmaktadır Fenomenolojik yöntem iç içe geçmiş fenomenolojik tavır, yönelimsellik, paranteze alma, fenomenolojik redüksiyon ve fenomenolojik refleksiyon gibi birçok adımdan oluşan karmaşık bir yöntemdir (Aydoğdu, 2018: 1291-1322). Bu karmaşıklığına rağmen politikanın ölçeğinin fenomenolojik olarak yerleştirilmesi bireyin farkındalığı hem kendisi hem de çevresindekiler için ilerletici olarak eylemlerini etkileyecektir (Köseoğlu, 2012: XI)

Daha önce Lambert tarafından optiğin bir biçimi olarak tanımlanıp Hegel tarafından gizli olanın ortaya çıkarılması olarak ifade edilen Fenomenoloji, 19. yüzyılda baskınlaşan pozitivizmin fiziksel dünya odaklı dünya görüşüne ve bu dünya görüşünün dayattığı tek tipçi bakış açısına tepki olarak Husserl tarafından sistemleştirilmiştir. Amacı öznel deneyimlerin kesin bilgiye ulaşma yolunda en net biçimde analiz edilerek kesin bir bilim olarak felsefeyi kurmaktır. Fenomenolojik yöntem, ampirik pozitivist yöntemin aksine önceden belirlenmiş, sınırları çizilmiş, olmuş bitmiş, yani birden gerçekleşen basit bir yöntem değildir. Fenomenolojik yöntemde nesneyi,

dünyayı açıklamak ve temellendirmek için onlara adım adım yaklaşılarak kavranılmaya çalışılır. Böylelikle asıl varlığa ulaşılmış olunur (Aydoğdu, 2018: 1313).

Husserl'in kesin bilgiye ulaşma yolculuğu Brentano'dan aldığı yönelimsellik ilkesiyle başlayıp bunu "epokhe" ve "redüksiyon" yöntemleriyle genişletmiştir. Araştırmalarının ileriki safhalarında kişinin bu yöntemi uyguladığı bilgi dünyası olan "yaşam dünyası"na genişletip diğer öznelerle muhatap olduğu "özneler arasılık" kavramını da çalışmalarına katmıştır. Kişinin kendi dünyasındaki kesin bilgilerin yanında başkasının beni problemi sonucunda farklı dünyalardaki kesinliklerle karşılaşması dolayısıyla Husserl kesin bilim olma yönündeki iddiası zamanla farklı felsefe akımlarını tetikleyen daha mütevazı bir anlayış yöntemine dönüşmüştür.

Husserl hayatı boyunca kesin bilgi, şeylerin özü, bilimlerin yaşadığı kriz, Nazilerin zulmü gibi olguların etkisi altında kalmış bir filozof olarak çağımızın belirsizleşen, silikleşen toplumsal gerçeklik algısının yeniden inşasında çalışmalarıyla önemli bir işlev üstlenebilir. Paul Ricoeur'un da belirttiği gibi, toplumsal varoluşu konu edinen bir fenomenolojinin sağladığı en büyük avantaj dolaylımsız bir biçimde gerçekleştirilen biz deneyiminden gündelik toplumsal dünyaya özgü anonimliğe geçme biçimlerinin keşfidir (Ricoeur, 2016: 190).

Genel felsefesinde ve hukuk yaklaşımında bireyi vurgulayıp onun hak ve özgürlükleri doğrultusunda bir siyasal yapılanmaya işaret eden Husserl'in (Yeke, 2015: 65) kurucusu olduğu fenomenoloji bu ekolün büyüklerinden Maurice Merleau-Ponty'nin öğrencisi olan Lefort tarafından da "Siyaseti kavramanın da biricik yolu" olarak görülmüştür. Ona göre, bilimsel yöntemler "yaşanılan"dan uzaklaşmayı öngörüp "yaşanılanın soyut modelini" oluşturmayı hedeflediğinden ister istemez somut olanla bağlarını koparmaya yönelirken fenomenoloji ise "yaşanılanla buluşmak, yaşanılanın içkin anlamına" ulaşmak, bireyler ve toplum nezdindeki yankılanmalarını ve taşıdığı anlamları tespit etmeyi amaçlamaktadır (Vergin, 2003: 269)

Husserl fenomenolojisinin temellerini attığı ilk büyük yapıtı olan "Mantık Soruşturmaları"nda psikolojizmin eleştirisini yaparak saf mantığa yer açmaya ve bilinç edimlerinin yönelimselliğini ortaya koymaya çalışır. Bir geçiş yapıtı olan "Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe"den sonra ikinci dönemdeki ana yapıtı sayılan "Saf Bir Fenomenolojiye ve Fenomenolojik Felsefeye İlişkin Düşünceler"de ise "Transendental Fenomenoloji" düşüncesi ve "Fenomenolojik İndirgeme" yoluyla "Saf Ben"e ulaşmanın yolları öne çıkar. "Avrupa Bilimlerinin Krizi ve Transendental Fenomenoloji"de ise gelenek ve tarihin, yani kültürün işe katıldığını ve Husserl'in bir "Yaşam Dünyası"ndan (Lebenswelt) söz ettiğini görülmektedir. (Tepe, 2016: 4-5)

Husserl "Şeylerin kendisine dönelim" sloganıyla çıktığı yolda kendi bilincimizin bilgisinin emin olabileceğimiz tek şey olacağına inanmıştır. Bu nedenle birinci tekil kişiye tutunulmasını öğütleyen Husserl, her bilincin bir şeyin bilinci olduğunu vurgulamıştır. Ortaya koyduğu yönelimsellik doğrultusunda, önce yargı ve inançların bir yana konulmasını istemiştir. Bunun ardından önyargıların paranteze alındığı "Epokhe" yöntemini ondan sonra nesnelere bakışın yöneltildiği düşünce değişikliği metodunu ve son olarak yaşantıların tüm olasılıklarını serbest kılındığı indirgeme ve oluşturucu unsurların çeşitlenmesi yaklaşımını benimsemiştir. Fenomenolojinin görerek aydınlatarak anlam belirleyerek ve anlam ayrımı yaparak yol aldığını belirten düşünür bu görüngübilimsel yaklaşımın karşılaştırarak ayırım yaparak bağlayarak ilişkiye sokarak parçalara bölerek öğelerine ayırarak çalıştığını vurgulamış ve fenomenolojinin

kuramlaştırmadan matematikleştirmeden ve tümdengelimci kuram anlamında hiçbir açıklamada bulunmadığını ifade etmiştir (Husserl, 2003: 26).

Husserl'in "Filozof hep yeniden başlayan kişidir" şeklindeki sözü hatırlandığında (Lyotard, 2016: 59) günümüz dünyasının sorunlarına siyasetin fenomenolojik perspektiften verebileceği cevaplar üzerinde yeniden düşünülmesi kanımızca faydalı olacaktır. Bu doğrultuda fenomenolojinin siyasetle ilişkisinin olan ilişkisinin düzeyinin ve siyaset bilimine sunabileceği katkının boyutunun belirlenmesi önem kazanmaktadır. Fenomenolojik yöntem doğrultusunda yapılan siyaset bilimine dair akademik çalışmaların niteliğine bakıldığında Husserl'den başlı başına yekpare bir siyaset felsefesi çıkarmanın da onun apolitik kabul edilip siyaset biliminden soyutlanmasının da mümkün olmadığı görülmektedir. Bu doğrultuda fenomenolojik yöntemin siyaset bilimine uygulanabileceği en verimli düzey bizce eklektik (seçmeci) düzey olacaktır.

Eklektik doğrultuda çalışmalar sürdürüldüğünde "Cogito" ve "Epokhe" eksenindeki fenomenolojik düşüncenin tarih felsefesine ve siyaset felsefesine dönüşümü araştırıldığında epokhe düşüncesinin doğal tavrı askıya almaya ilişkin bir eylem olarak özgürlüğe işaret ettiği görülür. Bu özgürlük Husserl'de politika öncesi ve tarihsel olmayan bir öznelliğe geri dönüşü gösterir. Araştırmalar fenomenolojinin özsel olarak apolitik olmadığını politikayı yeniden düşünmek için bir araç olabileceğini göstermektedir. Bu araştırmalarda Husserlci anlayışın bireysel ve zamansal özgürlük deneyiminde kolektif ve mekânsal bir özgürlük fikrine geçişin siyaset felsefesine yeni bir bakış açısı getirmeye sağlamaya çalışılmaktadır (Şan, 2015: 18).

Husserl'in politik anlayışına göre devlet doğal ya da pratik sözleşme ilişkisinden doğar. İkincisi devlet ya da politik topluluk üstlük ve astlık ilişkisi içinde şekillenir. Devlet ve onun otoritesinin doğallığı soy ilişkilerine bağlıdır. Politik topluluk bu ilişkilerin içine doğmakla tanımlanır aile etnik vb. bu ilişkileri ifade edilir ailede baba ilişkisi doğallığın ve doğal politik topluluğun karakteridir. Soysal ilişkilerde şefin üstünlüğü benzer bir yayılmanın ürünüdür soy topluluğunun doğurduğu doğal görünüm ile devlet ayrı birere topluluk türüdür. Husserl'in devleti ve politik topluluğu tanımlayışı Nazi Rejimine tepki olarak izlenmektedir. Politik topluluk hem kendini kurmakta hem de kurulmaktadır. Normal bir dünya kavrayışı ötekiyle bir arada yaşamayla genişledikçe kitleler ve bölgeler olarak ayrışır. İlk planda bir tehdit ile belirlenen politik topluluk kendi ve öteki arasında etkileşim aracılığıyla sabit yapılar ve politik birleşmeyi üretir. Sabit yapılar failleri kurmada ve sürdürmede birleşen iradelerin bir ifadesidir (Günlü, 2016: 111).

Husserl, 1935 yılında Prag'da verdiği bir derste şöyle söylemiştir: Muhafazakâr bir tavırla gelenekten hoşnut olanlar ve felsefe çevreleri birbiriyle dövüşecekler ve elbette ki kavga siyasal güç alanında gerçekleşecek. Felsefenin başlarında zulüm başlar zaten. Felsefenin fikirleri doğrultusunda yaşayan insanlar kanun dışı ilan edilir. Yine de fikirler bütün ampirik güçlerden kuvvetlidir." (Strauss, 1983: 9).

Fenomenolojik bir bakışla incelendiğinde siyasetin ve siyasal olanın tanımı özgürlük müdahalesi bir arada yaşama topluluk ve ötekinin sınırlarını çizme girişimidir. Özgürlük ve eşitlik karşılıklı olarak birbirlerini sınırlandırırken siyasal olanı belirleyen temel fenomen mücadeledir. (Günlü, 2017: 7) Mücadele kavramının kitlesel bir boyut içerdiğini ve Husserl'in ise bireyin eşyaya, öznenin nesnenin özüne yönelik tutumunu inceleyen bir perspektif geliştirdiğini dikkate alarak "peki siyasal mücadelenin özü nedir" diye sorduğumuzda siyasetin çok aktörlü ve

dinamik şekilde inşa edilen toplumsal gerçekliğin karşısında birbirine rakip akımlar farklı bakış açıları ve argümanlar arasında “konum almak” olduğunu düşünebiliriz. Böylece siyasete daha genel geçer ve daha özlü bir anlam bulmuş oluruz.

Husserlci bir yaklaşımla siyasetin özünün konum almak olduğunu ele aldığımızda konum kavramının hangi öğelerden oluştuğunu açıklamamız gerekecektir. Bu fenomenolojik konumun 20. yüzyıl felsefesindeki dönüşümler eşliğinde anlatabiliriz. Siyasetin fenomenolojik özü olan konum postmodern açı ve pragmatist mesafeden oluştuğu görülecektir. Yani: Konum= Açı+ Mesafe. Burada “konum” siyasetin kesin üzerinde uzlaşmış niteliğini (hukuk sınırları, insan hakları vs.) açıklarken “açı” siyasetin tartışmalı konularını (azınlıklar çoğulculuk vb.) belirtmektedir. “Mesafe” ise siyasal ideolojilerin belli söz dağarcıklarından ibaret yaklaşımlarına mesafeli bir pragmatist yaklaşımı ifade etmektedir.

Husserlci yaklaşımla özü görmeye yani siyasal mecrada konum almaya çalışan bireyci fenomenolojinin öznel tecrübelerden hareketle nesnele ulaşıp fenomenolojiyi kesin bir bilim olarak ortaya koyma çabasının sonuçsuz kalması üzerine fenomenoloji üzerine de çalışmalar yapmış olan Lyotard’ın öncülüğündeki bir düşünsel hareket ile görececi yerelci herşeye muhalif bir yaklaşıma sebebiyet vermiştir. Bu yaklaşımın adı “Postmodernizm”dir.

Husserl gibi felsefede yeni başlangıçlar peşinde olan Lyotard da Husserl’in matematikten fenomenolojiye geçişine benzer bir biçimde marksizmden postmoderniteye geçmiştir. 1954-1964 yılları arasında sosyalizm ya da barbarlık isimli dergide yaptığı çalışmaların ardından 1974’deki “Libidinal Ekonomi” 1979’daki “Postmodern Durum” ve 1983’deki “Anlaşmazlık” eserleriyle dönüşümünü tamamlamıştır.

Lyotard, postmodernite ile modernitenin temel geçerlilik zemini oluşturan bilimsellik anlatısına karşı çıkararak düşünmede ve ifadede çeşitliliği sağlayacak imkânları araştırmıştır. Düşünür, bu postmodern anlatısı ile büyük evrensel söylemlerin yani üst anlatıların genel geçerliliklerini kaybettiklerini ve değiştirilmesi gerektiğini savunur. Lyotard, bu doğrultuda totaliter nitelikleri barındıran üst anlatıları heterojen dil oyunları ile bozarak farklı eylemlerin ve düşüncelerin de kendilerini ifade edebilmesini amaçlamaya çalışmıştır (Kılıç, 2015: 115). Lyotard postmodernizmi “meta anlatılara inanmazlık” olarak tanımlamıştır. O, 2. Dünya Savaşı sonrasında toparlanan Avrupa’nın yeni durumunu postmodern dönem olarak tanımlayıp bilginin konumunun değiştiğini savunmuştur. Postmodernitenin modernin içinde sunulamayanı sunmanın peşinde olduğunu belirtmiştir. Kitleleri gerçeklik algısında bütünlüğe karşı savaşa çağırmaktadır (Lyotard, 1997: 12,16,158,159).

Bir toplum kuramı olarak postmodernizm 1968’de doğmuştur. Postmodernizm bir anlamda dünyayı kendi algılayışından hayal kırıklığı duyan yabancılaşma kuşağının eseridir. 68 hareketlerinin yenilgisinin bu hayal kırıklığının nedeni olduğu ileri sürülebilir. Kültürel bir hareket olarak (bir ideoloji kuram ya da program olarak değil) postmodernizmin basit bir mesajı vardır: “Ne olsa gider” (Anything Goes). Bu bir başkaldırı sloganı değildir, ayrıca aslında postmodernizm isyancı da değildir. Postmodernizm ne muhafazakâr ne devrimci ne de ileridir. Postmodernizm ne yükselen bir umut dalgası ne derin bir umutsuzluk gelgittir; bu tür ayrımları ilgisiz hale getiren bir kültürel harekettir. Postmodernizm içinde sanatsal kültürel ve politik her türlü hareketin görülebileceği bir dalgadır (Heller ve Feher, 1993: 200-201).

Postmodernizmin bu özelliği aydınlanmanın Kıta Avrupası odaklı ve küreselleşmenin Anglosakson dünya odaklı yaklaşımlarına daha demokratik ve daha geniş tabanlı bir yaklaşım sunabilecek kapsamdadır. Zira Foucault'nun da belirttiği üzere "her toplumun kendi hakikat rejimi kendi genel hakikat siyaseti vardır, yani doğru kabul ettiği ve doğru olarak işlev gördürdüğü çeşitli söylem türleri mevcuttur. (Strathern, 2016: 106) zaten evrenin bütünsel yapısını ya da herhangi bir varlığı içerdiği öğeleri tanıyarak ve bunların karşılıklı ilişkilerini değerlendirerek bütünü en üst düzeyde açıklayan bir soyutlamaya varmak Yani bir üst bilgi oluşturmak postmoderne göre tipik bir aydınlanma hastalığı olan temellendirim (foundation) mantığıdır (Kutlu, 2003: 36).

Lyotard özelinde bakıldığında ise düşünürü postmodernizme götüren yeniden düşünme ya da sapma sürecine marksizm ve Freud'la başlayıp bu süreci Sorbonne'da verdiği derslerle sürdürdükten sonra dönüşümünü yazdığı fenomenoloji eserinin ardından Lacan'ın ve Culioli'nin eserleriyle şekillendirdiği görülmektedir. Bu dönemde hem birliğin kaybını, hem de tamlığın mezarının kazılmaya başlandığı konusunda bilinçlenmeye başlamıştır. Onun sonuçta vardığı nokta, tarihin yanılmaz bir siyasetin kurulması için ortaya çıkarılacak bir düzeni olmadığı ve yanılmaz siyasetin bulunmadığıdır. Zira hiçbir şey kesin değildir (Lyotard, 2016: 12; 103)

Postmodernitenin politik boyutu analiz edildiğinde ise postmodernitenin tarihsel bir dönem ya da net tanımlanmış bir eğilim olmaktan öte modernitenin daha geniş kapsamlı zaman ve mekânı içerisindeki bir özel kolektif zaman ve mekân olarak anlaşılabilir. Postmodernitenin esas temeli, dünyaya heterojen bir mekânlar ve zamansallıklar çoğulluğu olarak bakmaktır. Postmodernite kendisini yalnızca ötekiler karşısında yalnızca bu çoğulluk içerisinde tanımlayabilmektedir. Politikada toplumsal sorunlarda ya da başka bir şeyde başka ve daha iyi bir geleceğe işaret eden büyük anlatılar Avrupa'da artık ilerleme kaydedememektedir. Kurtuluş istenmeyen bir şey sosyo-politik ilerleme ise gülünç sayılmaktadır (Heller veFeher, 1993: 221).

Dolayısıyla Kıta Avrupası felsefesinde ve siyasal düşüncesinde iki dünya savaşı arası dönemden İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın yeniden inşası sürecine uzanan periyotta pozitivizmin katı bilimselliğine tepki olarak öznel bilinç edimlerini esas alan fenomenolojik özümsemecilikten, indirgemeciliğe genellemeciliğe ve tekçiliğe tepkili olan postmodernizme uzanan iki uç arasında bir savrulmuş yaşanmıştır. Tek başına siyasal arenadaki düşünsel dönüşümü gerçekleştirmeye yetersiz kalan bu iki yaklaşım da toplumsal gerçekliğe teklik-çokluk, yerellik-genellik, nesnellik-öznellik boyutlarında önemli açılımlar getirmişlerdir.

Ulus devlet olgusu 1980'lerden itibaren nispeten çözülmeye başlamıştır. Merkezî otorite ve onu kontrol eden mekanizma zayıflamış devletin denetlediği kamusal alan daralmaya başlamıştır. Ortaya çıkan boşluk sivil toplumla doldurulmak istenmiştir. Devlet denetleyici gücünü ve ataerkil niteliğini yitirmiştir. Bu özellikle sosyal devlet olgusunun kaybolmasına yol açmıştır. Sosyal devlet gibi korumacı tavırların da bir yana bırakılması biraz abartarak söylemek gerekirse "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler"i "Bırakınız ölsünler"e dönüştüren bir mantık üretmiştir. Bu da ister istemez yeni dayanışma arayışlarını beraberinde getirmiştir (Kahraman, 2004: 65 66).

2.Postmodernizm'den: Pragmatizm'e: Dil Oyunlarından İroniye

Lyotard'ın büyük anlatıların geçersizliği üzerine yoğunlaşmış, Baudrillard'ın modernizm sonrası süreci metaforlarla açıklamaya çalıştığı ve Foucault'un iktidar konusu üzerinde durduğu

postmodernizmi (Memişoğlu, Eser, Adıgüzel, 2011: 47) Gellner, Giddens, Touraine ve Habermas gibi düşünürler kaosa sebep olabileceğini, belirsizliği ve moderniteden tam olarak ayrılaştırılmaması konusunda eleştirmiştir. (Aslan ve Yılmaz, 2001: 104) Farklı düşünür tarafından katkı ve eleştiri alan postmodernizm net bir formülasyon için özellikle Anglosakson dünyada çok etkili olan pragmatizm düşüncesi ile etkileşimi beklemiştir.

Modern aklın radikal biçimde sorgulanması şeklinde kendini gösteren postmodern eleştirinin örnekleri Derrida, Foucault ve Rorty gibi çeşitli düşünürlerce devam ettirilirken (Küçükalp, 2011: 88-89) postmodernizmin dayandığı temsil bunalımının sosyal bilimleri kurulamaz hale getirmesini Rorty yenilikçi pragmatizm anlayışıyla aşmaya çalışmıştır (Tekeli, 1995: 43).

Rorty'nin ifadeleri ile "Dünya konuşmaz, sadece biz konuşuruz." Bunun anlamı şudur: "Dünya, kendimizi bir dile programladıktan sonra, belli inançlara sahip olmamıza neden olabilir. Ama dünya bize konuşacağımız bir dil öneremez. Bunu yalnızca başka insanlar yapabilir." Dolayısıyla da gerçeklik dediğimiz şey aslında "özneler arası bir uzlaşım"dan başka bir şey değildir (Rorty, 1995: 27). Rorty burada hem düşünce özgürlüğü içeren insancıl bir perspektif geliştirmekte hem de toplumsal gerçekliğin inşasını bu düşünce özgürlüğünün belirmesine dayandırmaktadır.

Postmodern liberalizm anlayışının özgün temsilcilerinden biri olan Rorty'nin, pragmatizm anlayışı ve klasik liberalizm üzerindeki yeniden yapılandırıcı etkileriyle postmodern burjuva liberalizmine önemli bir kuramsal statü kazandırdığı söylenebilir (Uluçakar 2014, s.230). Rorty, Aydınlanmanın evrenselciliğini, rasyonalizmini, özcülüğünü reddeder ve bütün meta-anlatılara karşı çıkar. Ama bir anti-modernist değildir. Çünkü bilgi kavramını, insani eylem ve umut kavramlarına bağlar (Kaya, 2006: XXVIII). Böylece bilginin özcü üslupla katı şekilde nesnelleştirilmesi ve postmodern şekilde görecileştirilmesi arasında adeta optimum bir orta yolu bulmuş olur.

Rorty hem Husserl'i felsefeyi bilimleştirme çabası yönünden örnek göstererek takdir edip (Dağlı, 2006: 61) hem de Lyotard'ın dil oyunları yaklaşımından etkilenmiştir. Sonuçta hem liberal hem de ironist bir perspektif benimseyip sözcük dağarlarının olumsuzluğu ile yüzleşebilen kitlelerin zulme karşı dayanışması ekseninde örgütlenen bireyci demokratik çoğulcu bir toplum yapısının savunusunu yapmıştır.

Babası Troçkist olan Rorty, kapitalist Amerika'ya mesafeli tutum içerisinde olan bir aile bireyi olarak büyümüş ve dolayısıyla pragmatizmin devrimci kanadını temsil ettiği kabul edilmiştir. Fikirlerine sağ ve sol siyasal tutumlardan eşit ölçüde saldırı yapıldığından dolayı konum olarak kendi ifadesiyle "En iyi entelektüel duruma" sahip filozoflardandır. Solcular Rorty'i, aylak bir züppe olarak tanımlamaktadır. Sağcılarsa onu "Öznel/relativist" "Alaycı" "Akıldışı" bulup onun pragmatizmini de modası geçmiş görürler (Kesgin, 2011: 106)

Hocası Dewey'i anti temelci bir şekilde yorumlayıp, felsefeyi hakikate ulaşma değil dünyayı yorumlama faaliyeti olarak gören Rorty, liberal demokrasiye yönelik düşüncesini zalimlik karşısında çevresindeki insanlarla duygudaşlık yaparken söz dağarcıklarının olumsuzluğuyla yüzleşen bireylerin üzerine bina etmiştir. Rorty'nin pragmatizminin karakteristik özellikleri,

hakikat yerine kullanışlılığı önermesi, her düşüncenin bağlamsallığı olduğundan hiçbirinin evrenselleştirilemeyeceği, herhangi bir disipline üstün atıf yapılmaksızın disiplinler arası diyaloga önem vermesi ve kendi söz dağarcığının nihai olmadığından diğerlerinden sadece biri olduğunun farkında olan liberal ironist bireyin önemidir (Eker, 2007: 79,83).

Rorty'nin bireye öğretmeye çalıştığı ironist üslup ve topluma aşlamak istediği liberal kültür çağımızın liberalizmin zaferi üzerinden yürütülen piyasa, büyüme, rekabet söylemlerinin sığılığında ziyade demokrasinin unutulmaya başlanan temel işlevleriyle ilgilidir. Demokrasi bir yerde zulümsüzlük demektir. Kişinin kendi haklarını güvenceye alırken aynı hakları başkasına da tanıma empatisinin kurumsallaşması demektir. Bu kurumsallaşma da bireysel söylemlerin kendilerini ironiyle dengelemesiyle mümkün olacaktır.

Demokrasi, bireyin kendisini gerçekleştirme olanağı bulduğu bir yönetim sistemidir. Bu yönüyle demokrasi yönetimin belirli bir sınıfın egemenliğinde olmamasını sağlar. Böyle bir toplumda ve yönetim altında bulunan bireyler kendi sorumluluğu doğrultusunda toplumsal ve siyasal yaşama katılarak hem kendini hem de çözümü üretirler. Bu birbirini destekleyen bir süreçle inşa olur (Kesgin, 2011: 227). Rorty'nin sürekli kendi söz dağarcığını gündemini kendi kendine eleştirebilen bireye olan vurgusu bu noktada daha da değer kazanmaktadır. Değerlerinin kokuşmasına kişinin kendisinin dur diyebilmesi bu kokuşmuş değer kümesinin olumsuz sonuçlarından etkilenen kişilerin tek umut ışığı olabilir.

Oktay'ın vurguladığı üzere, ekmek parası peşindeki sıradan insanlar sayısal açıdan üstünlüklerine rağmen toplumsal gündemi bir türlü kendileri belirleyememektedirler. Belirleyicilik erk ve para sahiplerinin elindedir. Toplumsal siyasal önerilerin yasaların ve yorumların çelişik yapısını görmek gerekir. Ekonomik düzeyde de kültürel düzeyde de daima kârlı çıkan birileri olmakta, çelişkiler de çözülmüş gibi sunulmaktadır. Elbette demokrasi ve özgürleşmeden yana her girişimi desteklemek gereklidir. Ancak bu yoldaki isteklerin politik ve ideolojik içeriğinin ve içerimlerinin de çözümlenmesi gerekmektedir. Çünkü kokuşmuş bir toplumsal ortamda demokratikleşme ve özgürleşme hareketi olabildiğine sorunsaldır. (Oktay 2000 s.75, 76) Ayrıca toplumu değiştirmeye çalışırken yarattığımız toplumsal dalgalanmaları ancak kısmen kontrol altına alabiliriz. Önümüzdeki yıllarda da bütün bilgilerimize rağmen beklenmedik sonuçlarla karşılaşmaya hazır olmalıyız (Mardin, 1994: 137).

İşte bu sorunlar içerisinde Rorty'nin hem analitik hem de Kıta Avrupası ile olan ilişkisi onun entelektüel söyleminin paradoksal görünmesinin, dolayısıyla da anlaşılmasının zor oluşunun en önemli nedenlerinden birisidir. Anlaşılmasının zorluğunun bir diğer nedeni ise hakkında neredeyse aynı oranda güçlü karşıt yargılar bulunmasıdır. O, kimilerine göre, "filozof kılığına bürünmüş bir şarlatan", "entelektüel bir züppe", "alternatif bir ideoloji sunmaktan öte kendine özgü hiçbir teorik konumu bulunmayan bir propagandist"; kimilerine göre ise, "entelektüel bir süperstar", "analitik felsefenin Troya atı" ve "iki bin beşyüz yıllık felsefeyi tersyüz eden devrimci bir filozof"tur. Aldığı eğitimin ve felsefe yapma yönteminin çift yönlülüğüne ve kendisine ilişkin tasvirlerin çeşitliliğine bakıldığında Rorty'i anlamının ne kadar zorlu ve sorunlu olduğu daha kolay anlaşılabilir. Hakkındaki bütün bu çelişen iddialara rağmen belki de gerçek olan tek şey var ki, o da yüzyıllar boyunca batının felsefe yapma geleneğini karakterize eden ve klasik temelcilik diye isimlendirilen epistemolojik anlayışa en keskin eleştirileri yönelten; bu

eleştirilerden hareketle postmodern felsefeyi temellendiren bir filozof olmasıdır (Akdemir, 2013: 32).

Bauman, Rorty'yi değerlendirirken şöyle demektedir. "Bana göre Richard Rorty, çok farklı bir anlamda büyük bir filozoftur. Büyüktür, çünkü hakkında felsefe yaptığınız şey Rorty'nin felsefesiyle uyumsuzluğunuz bile olsa, Rorty'den sonra felsefe artık daha önceki gibi yapılamaz. Fakat felsefe yapmak gerekir çünkü eski biçimiyle felsefe yapmanın imkânsızlığı, [zaten] tam da ölümü için yaşayan bir felsefenin, son bulabilecek bir felsefenin imkânsızlığı demektir. Rorty'nin felsefî büyüklüğü farklı bir felsefe türünden -kendi kendisini gerçekleştirmesini asla gerçekleşmemesi olarak gören ve bundan dolayı da asla yanıtlanamayacak olmaktan çok nihai cevaplar almaktan korkan sorular soran, Eros-güdümlü libidinal felsefeden- doğmuştur. Böyle bir felsefe bağlamında Rorty büyük bir filozoftur. Rorty'nin, filozofun büyüklüğü, böyle kendi kendisini asla gerçekleştiremeyecek bir felsefenin doğuşuna yardım etmesinin sonucudur (Bauman, 1997: 117-118).

Fenomenolojiyle yönelimsellikten yaşam dünyasına varan süreçte kişinin ben tecrübesi ile başkasının ben tecrübesi ile karşılaşması sürecine tanık olunmuştur. Bu sürece kısaca "Ben'den, Başkası'na Süreci" denebilir. Postmodernizmin meta anlatıların reddinden yerelleşmeyi öne çıkaran süreci ise bu sürecin tam tersi şekilde ilerleyip kişinin başka tecrübeleri inceleyip ardından kendi tecrübesini eleştirmesi şeklinde gelişmiştir. Bu süreci de "Başkası'ndan, Ben(lik)'e Süreci" olarak tanımlayabiliriz. Birbirinin zıt yönde ilerleyen bu iki süreci en işlevsel şekilde yürütebilmek için bir "başkasızlaşma" süreci gerekmektedir. Bu başkasızlaşma süreci ise pragmatizmin varyasyonlarında bulmak mümkündür.

Pragmatizm bütün temelcilik biçimlerini yapıbozuma uğrattığı gibi fenomenolojiyi de yapıbozuma uğratmaktadır. Dilin benliğin ve cemaatin olumsuzluğunu savunan pragmatist kişi, epistemolojinin sunduğu hakikat resmini, yani zihin ile dış gerçeklik arasındaki saydam bir müteakabiliyet ya da açık seçik bir temsil olarak hakikat resmini yapıbozuma uğratar ve onun yerine hakikatin inanmanın iyi olduğu şey (James) ya da ileri sürülmesi caiz olan şey neyse o (Dewey) olduğu iddiasını geçirmektedir (Critchley, 2016: 35). Bu doğrultuda ben ve başkası kavramlarının aynı anda yapıbozuma uğratılması için pragmatizmden eklektizme uzanan bir süreçte birey, söz dağarcığı, ironi kavramlarının analizine gereksinim duyulmaktadır.

Rorty bireyi liberal ironist tanımlarken liberal ironisti de kendi söz dağarcıklarının olumsuzluğu ile yani sebebi olsun ya da olmasın ya da sebebi varsa da her ne olursa olsun bir şekilde edinilmiş söz değerleri olduğunun farkında olan kişi olarak belirtmiştir. Böylece ironiyi herhangi bir söylem tarzının ciddiye alınmaması durumunu ironi olarak tanımlamaktadır. Tüm kavramların ironi üzerinden ele alınmasının ardından insanlığın ironisiz ortak temel değeri olarak zulme karşı dayanışma kalacaktır. Ülkemizdeki bazı tarihî kişilerin isimleri üzerinden kısaltırsak "Ö.Z.A.L için T.E.R.İ.M" yani "Ötekisiz Zulümsüz Aşırıksız Liberalizm" için "Toplumsal Eşitliğin Radikal İletişimle Müzakeresi" şeklinde günümüz küresel toplumuna uygulanabilir. Bu formülle yalnız (münferit), yabancılaşan (muhalif) ve yolcu olan (sürgün) bireylerin birbirlerinin ve kendilerinin eleştirisini yaptığı karşılıklı triyalog ortamı zulme ve dayanışmayı kanımızca sürekli kılacaktır.

3.Pragmatizmden Eklektizme: İronistlerden Açmazdakilere

Rorty'nin postmodern burjuva liberalizmi, çevresine karşı kendi söz dağarcığını nihai geçerlilikte kabul etmeyen ironist bireylerin üzerinden yürütülen multidisipliner diyaloglara ve hakikatin ulaşılabilecek bir hedeften ziyade bir yorum biçimi olarak görülmesini sağlayan çok boyutlu bir yapıyı öngörmektedir. Bu da birbirine eklenilebilen farklı gerçeklik algılarına açık bir yöntem olan eklektik yönetime zemin hazırlamaktadır. Guenon'un da belirttiği gibi alışlagelmiş çerçevelerden herhangi biri ile sınırlı kalmak istemediğimize ve bize herhangi bir etiket yapıştırma arayışının anlamsız olduğuna yeniden dikkat çekmek istiyoruz. Zira Batı dünyası içinde kullanılmakta olan etiketler arasında bize gerçekten uygun olanı yoktur (Guenon, 1992: 9).

Tarihte çeşitli Antik Yunan düşünürleri, İskenderiye Okulu, Fransız aydınlanmacıları tarafından kullanılan bir yöntem olan seçmecilik sistemli bir okula Victor Cousin tarafından dönüştürülmüştür (Karakaya, 1998: 149). Seçmeci okulun kurucusu Cousin'in gözünde sistemlerin doğru ve yanlışlarını ayrı ayrı tarafsızca değerlendirip bu sistemlerin doğrularını alıp yanlışlarının bırakılmasını öneren bir felsefi seçmeciliktir (Cousin, 2013: 23). Felsefe tarihi boyunca farklı düzeyde eleştirilere maruz kalmışsa da çağımızın felsefi bir gerçeği olarak varlığını sürdürmektedir (Karakaya, 1998: 171).

Eklektizmin yönteminin özü pragmatizmle ilişkilidir. Çünkü iki yaklaşımda esasen çözüme ve faydaya odaklıdır. Bu ortak noktayı pragmatizmin kurucu babalarından John Dewey'in çalışmalarında da görmekteyiz. Dewey'in siyaset anlayışı eklektik bir şekilde yapılandırılmış pragmatizmi gereği dinamik bir içeriğe sahiptir. Ona göre eylemden uzak siyasal ideal soyutlamadan ibaret kalacaktır (Kesgin, 2011: 229). Böylece pragmatizmin harekete geçmeyi eklektizm de seçimler yapmayı özendiren yapısı birbiriyle uyum sağlamaktadır.

Eklektizm tarih boyunca farklı kültürlerde farklı kullanılmıştır. Seçmecilik evrensel ve işlevsel bir yaklaşım olmasına rağmen genelde küçültücü anlamlarla anılmış ve hor görülmüştür. Oysa Aristoteles bile felsefeye kendinden önceki filozofların görüşlerini eleştirerek girmiştir. O önce eskilerin düşüncelerinin kısa bir özetini verip, tarih içindeki gelişim çizgisini göstermiş; sonra kendi görüşlerini ortaya atarak sonuca varmıştır. Bu nedenle O da seçmeci birleştirici bir nitelik taşımaktadır (Aristoteles, 2017: 6). Tarihteki diğer pek çok önemli filozof da seçmeciliği kullanmıştır.

Jean Guitton, Lord Halifax'ın "Seçtiğim şeyi beğenirim" sözüne atf yapıp ardından düşünme sanatının ilk kuralının "seç" kelimesi ile ifade olduğunu belirtmektedir. Zira düşünmek seçmektir. Canlı yaratıklar birer seçme aletidir. Guitton'a göre okumak da bir seçme işidir. İnsan düşünürken ve okurkenki seçme işini yaparken de iki temel ilkeyi gözetmelidir: 1. Eleştiri süzgecinden geçmemiş yeni eserlerden kaçınmak 2.Benlikte gelişme heyecanı yaratan eserlere yönelmek. Bu aşamaların ardından karışık düşüncelerin özetlenmesi ile düşüncüyü tespit edecek nokta seçilmiş olacaktır. Şu unutulmamalıdır ki " Her düşünce temiz bir heyecana dayanan zihni bir faaliyetten doğar" (Guitton 2011 s.40-51).

Çağımızda geniş ve alternatifli düşünce ortamının sağlanabilmesi için özgürlükçü bakış açısı aranmaktadır. Bununla birlikte aşırı ve radikal düşüncelere yönelmemek için mesafeli durabilmek gerekmektedir. Bu ikisine ek olarak insanların düşünceleriyle etkileşime geçilebilmesi

için çoğulcu bir düşünce ortamını oluşturabilen bir yapıya ihtiyaç duyulmaktadır. Üçü de birbirinden önemli olan bu özgürlük, mesafelilik, çoğulculuk üçlüsünün üçü birden sağlanmalıdır. Yoksa kanımızca insanlar şiddet, kamplaşma gibi aşırı tutumlara savrulacaktır. Çünkü insanlıkça kazanılanlar insafsızlıkça kaybedilebilir. Tanilli'nin de dikkat çektiği gibi tarih insanlığın sürekli ilerleyişini gösterse de bu ilerleyiş düz bir çizgi değildir, gelgitler barındırmaktadır ve insanlık tarihinde ileriye atılan adımların ardından geriye atılmış adımlar da görülmektedir (Tanilli, 1995: 55). Sağlam bir ilerleme için öz, söz ve iz üçlüsünün yani siyasetteki karşılığıyla konum, mesafe ve açı üçlemesinin liberalizm, ironizm ve eklektizmden oluşan bir sacayağına yerleştirilebileceği düşüncesindeyiz.

Bu sacayağında, liberalizmin getirdiği özgürlük ironizmin getirdiği mesafelilik ve eklektizmin desteklediği çoğulcuğu analiz edildiğinde görülebilecek ortak noktalar Richard Rorty'nin eserlerinde de kendilerini belli etmektedir. Critchley'in belirttiği gibi "Rorty'e göre liberal zalimliğin en kötü şey olduğuna inanan kişidir. Bu yüzden liberal toplum ızdırabı en aza indirmenin bir yolu olarak hoşgörünün değerini vurgulamalıdır. İronist ise en temel inanç ve arzularının olumsuzluğuyla (yani nedensellikten bağımsızlığıyla) yüzleşen kişidir. Olumsuzluk ironi ve dayanışma eserinde Rorty kahramanını toplumsal adalete bağlı ve zalimlik karşısında dehşete düşen, ama kendi adalet kaygısının hiçbir metafizik temeli olmadığını farkında olan liberal ironist figürdür (Critchley, 2016: 38 39).

Birey-toplum, grup-üye, kişisel girişim-kollektif sorumluluk gibi ikilemlerden kurtulmanın zamanı gelmiştir. Kişinin kendi farklılığını çevresindekilere fayda katacak şekilde geliştirebileceği bireyden büyük kitleden küçük optimum boyutlu paylaşım ortamlarına ihtiyaç vardır. Bu bizi "Condivisible (Contextually Divisible)" yani konaç (Konumsal Açmazdakiler) kavramını geliştirmeye zorlamıştır. Konaçlar, farklı söylemlerin ve çelişkili durumların birbirine zıt duruş ve yükümlülüklerini aynı anda üstlenmek zorunda kalmış ikilemdeki kişileri anlatır. Bu kişilerin bu yarı-birey durumu bireyselliklerini kendi durumunun öteki yüzünü yaşayan diğer konaçlarla tam olarak yaşayabilmelerinden ötürüdür.

Birey "in-dividis" yani bölünmez bir bütün değildir. Aslında burada birey düşüncesinin ortaya çıkışına öncülük eden 19.yüzyıl sosyolojisiyle birlikte "devletin bölünmezliği" arasındaki söyleme de dikkat çekmek gerekmektedir. Bir toplumun bireylerin bütünü olduğu varsayımından hareketle bir toplumun devleti de bireylerinin özel haklarından ve ödevlerinden söz ederek kendi birliğini meşrulaştırmıştır. Bu meşruluk birey kavramına dayandırılarak sağlanmıştır. Günümüzde ideolojilerle birlikte, devletin ulus-devlet özelliğinin de meşruluğu üzerinden bir kriz yaşanmaktadır. Bu nedenle birey ideolojisine de önemle eğilmek gerekmektedir. Zira Foucault'un "Hapishanenin Doğuşu" kitabında da ele aldığı gibi, iktidar, denetim amacıyla bireysel içerikler yaratabilmektedir (Akay, 2013: 90).

İktidarın kontrolündeki birey yerine kullanılmasını önerdiğimiz bir kavram olarak ideolojik boşlukları dolduran "konaçlar" 3 temel karakteristiktir. Bunlardan birinci tipi oluşturan "yalnızlar" (münferitler) liberalizmin yalnızlaştırdığı konformist bireyi, ikinci tipi oluşturan "yabancılar (muhalifler)" sol ideolojinin çözümsüzlüğünün yabancılaştırdığı iktidar dışı kalan kitleleri, üçüncü tipi oluşturan "yolcular" (muhacirler) ise sağ ve sol ideolojinin emek-

sermaye birey-kitle düalizminde karşılığını bulamayan göçmen sürgün ve yollara düşmüş çeşitli insanları simgelemektedir.

Yalnızlar (münferitler) tüketim çılgınlığına yönlendirilmiş yığınlar gündelik yaşama ortam sağlama derdine düşmüş gençler, sosyal medya ve yapay gündemler üzerinden kimlik buhranı yaşayan hedonist aydınlar, yaşam stili ve tarz üzerinden kendini konumlandırma çabasına giren yalnız bireyler günümüz toplumsal gerçekliğinin özünü simgelemektedir. Bu siyasal hayatta dünyada günümüzde geçerli olan ve tarihin sonu gibi yaklaşımlarla genel geçer şekilde ebedi ezeli galip ilan edilmeye çalışan liberal konumu simgelemektedir. Yabancılaşan muhalifler ise devrim protesto anarşi isyan kalkışma söylemlerinin çaresizliği karşısında kendilerini elitizm, izolasyonizm nihilizm vb savrulmalarda bulan aydın sınıfın, düşünürlerin sanatçıların özetle genel entelijansiyanın duruşunu ifade etmektedir. Toplumsal gerçekliğin söz yani söylem boyutunu simgeleyen muhalifler siyasal hayatta sosyalizmin hayaletini simgelemekte, kör ölür badem gözlü olur sözüne nazire edercesine sosyalist deneyimi mitleştirip idealize etmektedirler. Yollardaki sürgünler ise ideolojik sistemlerin kurbanlarını oluşturan bir gruptur. Onlar günümüzde kadın çocuk yoksul hasta yaşlı savaş mağduru iklim değişikliği felaketzedesi vb şekilde küresel sistemin ve muhalif söylemlerin yok saydığı, vasıfsız gördüğü, kendi kaderine bırakılmış zaman ve mekân yabancılarıdır. Söylemden ziyade eyleme, öneriden çok hayatlarında dokunuşa, işe ve ize muhtaç kesimlerdir. Sosyal hayatın ideolojilere karşı pragmatist mesafelerini ve iz bırakan işe yönelen tavrın göstergeleridirler.

Bu 3 temel karakteristik birimin sağlayacağı sinerji sayesinde her birinin tek tek sisteme egemen olmasının öngörüldüğü ideolojilerden ziyade (münferitlerin tahakkümü liberalizmi, muhaliflerin tahakkümü sosyalizmi, muhacirlerin tahakkümü anarşizmi doğurur) bu üçlünün kuracağı dialog (üçlü diyalog) ortamlarında siyasal gerçekliğe katkı sunacak şekilde işleyecektir. Bu klasik modern ve postmodern düzeyde 3 çözümü birlikte gerektirmektedir. Multiparlamentarizm, Modern Sosyal Demokrasi ve Postmodern Çoğulcu Oylama.

Multiparlamentarizm temsilden ziyade doğrudan karar almaya yönelik geniş tabanlı halk meclislerini, modern sosyal demokrasi dozunda refah politikaları ve sınırlandırılmış serbest piyasanın toplumsal barış doğrultusunda ideal karışımını önermektedir. Önerisini yaptığımız postmodern çoğulcu oylama ise her bireyin eşit ama birden fazla oya sahip olması gerektiği üzerinden işleyen ve karşı kamplara yaşama ve haklılık payı tanıyan çoğulcu bir oy verme sistemini öngörmektedir.

Gerçekliğin inşa edilmesinde bir değil farklı partilere dağıtılabilecek ardışık oranlı oya sahip olan bireylerin (6 partili bir sistemde birey desteklediği parti 6 onun muhalifi olan partiye 1 ve karşıtı olduğu partiye 0 olmak üzere, $5+4+3+2+1+0=15$ oy) kendi düşüncesinden öteki gördüğü kampa doğru azalarak da olsa bir empati vizyonu ile oy verebilmesi yukarıda bahsettiğimiz toplumsal kutuplaşmaları azaltacaktır. Bu oylama sistemi kişilerin oy verme tercihi, ülkenin siyasi kültürü vb. değişkenler üzerinden belli partilere ağırlıklı oy ($8+5+2+0+0+0$) ya da tüm oy tek partiye ($15+0+0+0+0+0$) gibi varyasyonlarla uygulanabilir.

İçerikleri ne olursa olsun ideolojilerin radikal olan bazı destekçilerinin kendilerini mağdur dışlanmış ezilmiş hor görülmüş göstererek yandaş topladıkları hepimizin malumu olan bir gerçektir. Bu nitelikteki partilere iktidarı ele geçiremeyecek kadar az, gettolaşıp demokratik siyaset

alanınının dışına çıkmamalarını sağlayacak kadar çok oy sınırları dahilinde bir oy verilmesini sağlayacak bir sistem kurulması elzemdir. Çünkü radikal kutuplaşmacı taraftar insanların gözünde sağduyulu empatik insanlara yer olmasa da sevginin asimetrisi gereği hoşgörülülerin dünyasında herkese bir yer vardır.

Siyasal alanı devlet hükümet ya da muhalefet odaklı bir haklılık-haksızlık ikilemi ve dost-düşman kutuplaşması üzerinden tanımlamak yerine farklı mesafeler değişik açılar ve dereceli mesafeler üzerinden betimlemek insan sağduyusuna kanımıza daha uygun olacaktır. Unutmayalım ki devletin kendi normlarını dikte edebildiği bir toplum demokrasinin ön şartlarının kolayca gelişebileceği bir toplum değildir (Heper, 2006: 37).

Yunan kültüründen aldığı mirası değerlendiremeyen Avrupa egoizmlerin elinde bölünmektedir. Oysa kişisel yaşam ben ve biz olarak bir araya gelip, aile, ulus ya da ulus üstü topluluklar gibi değişik yalınkat ya da çok katlı toplumlarda, bir topluluk çerçevesi içinde yaşamaktır (Husserl, 1994: 21). Bu doğrultuda bireyin iyiliği için herkesin iyiliğini ve mutluluğunu göz önünde tutmayı öğütleyen faydacı etik bireysel fayda ile toplumsal fayda arasında bir denge kurmak suretiyle toplumsal mutluluğu arttıran arzu edilir ve haz veren bir nesnenin fayda ilkesine uygun düşen bir nesne olduğu görüşündedir (Gündoğan, 2018: 133). Söz konusu nesne herşeyin başı ve ötesi olan bir sağduyulu hakikat algısından türetilmedikçe çağımız dışı hoş içi boş, teknikte ileri bilinçte geri ve şekilde çokluk içerikte yokluk sakatlıklarıyla malul kalacaktır. Çünkü eklettizmin kurucusu olan Cousin'in de vurguladığı gibi "bütün sistemlerin üstünde olan ve ortak anlayıştan gayri hiçbir okula bağlı olmayan ve insana düşüncesinin bir çeşit ortak nasibi olan büyük doğal hakikatler olmadan monarşik ya da cumhuriyetçi hiçbir toplum var olamaz, çünkü bu hakikatler olmadan ne kamusal ne de kişisel hiçbir ahlak olamaz (Seve, 1998: 26).

Sosyal bilimler tarihle ve felsefeyle ilişki içinde olmalıdır. Yoksa gerçek araştırma nesnesini kaybedecektir. Bu nesne insanların oluşturduğu ve sırası geldiğinde de insanları oluşturan toplumdur. Topluma ilişkin ilgimizi canlandıracak bir yaklaşımın ise getirisi pek fazla olacaktır (Berger, 2018: 279). Unutulmamalıdır ki, mutlak biçimde saf olan felsefi bir söz olmadığı gibi, saf bir biçimde felsefi olan politika da yoktur (Merleau-Ponty, 2015:31). Gerçeklik sosyal olarak inşa edilmiştir ve bu gerçekliğin sosyolojik kavranışı sokaktaki adam ile filozofun kavrayışı arasında ortada bir yere denk düşer. Marx'ın belirttiği insanın bilincinin sosyal varlığı tarafından belirlenişi, Nietzsche'nin geliştirdiği kuşkucu perspektifler ve Scheler'in ortaya koyduğu ılımlı çerçeve ile bu kavrayış irdelenmiştir (Berger, 2018: 1,2,11,12). Bizce aslanan bu üç perspektifi birleştirmektir. Bu doğrultuda siyaset felsefesine gerçekliğin algılama perspektiflerini birleştirmek düşmektedir.

Sonuç: Üç Yılan Kuramı, Konaç Kavramı ve Çoklu Oylama İdeali

Eski Fransa başbakanlarından Lionel Jospin'e göre kapitalizm nereye gittiğinin farkında olmayan ilerleyen bir güçtür. Kendi haline bırakılırsa eşitsizlikler büyük patlamaya yol açar, toplumsal bağlar yıpranır, çevre tahrip edilir, kültür zenginlikleri zayıflar ve uzun dönemli perspektifler kaybolabilir. (Güriz 1998 s. 263) Çağımızda kapitalizm bir daha geri dönmek üzere tarih sahnesine gömdüğü sosyalizmin ardından tek kalmanın zafer sarhoşluğu, liberal söylemlerin kibri ve küreselleşmenin hegemonyası eşliğinde tüm bu sorunları yaşamakta ve insanlığa yaşatmaktadır. Üstelik bu sorunlar yumağına ek olarak çağımız kapitalizm liberalizm ve küreselleşme üçlüsünün gerçeklik tahribatından da muzdariptir. Oysa biz içeriğinin öz, söz ve iz

üçlüsünden oluştuğu toplumsal gerçekliğin fenomenolojik öz, postmodern söz ve pragmatist iz üzerinden netleştiği ve siyasal gerçekliğin fenomenolojik özünün konum almak, postmodern sözünün (söyleminin) farklı açılardan bakmak ve pragmatist iz düşümünün de mesafeli duruş olduğu kanısındayız.

Modern fenomenolojinin kurucusu Husserl'in özümsemeciliği, postmodernizmin önderi Lyotard'ın dil oyunları ve Richard Rorty'nin liberal ironisinin birlikte kullanılması ile toplumsal gerçekliğe uyarlanabilir bir şemanın oluşturulabileceği temel savı ile başladığımız çalışma, bu üç yaklaşımın tarihsel olarak birbirlerini nasıl tetiklediğinin incelenmesi ile sürmüş; kuramsal ve tarihsel analizin ardından ortaya koyduğumuz özgün değerler ile zenginleştirilmiştir.

Husserlci paranteze alma ve indirgeme, Lyotard'ın meta anlatıya reddi ve farklılığı vurgulaması, Rorty'nin liberal ironi ve zulme karşı dayanışma kavramları eklektik olarak kullanılıp, liberalizmin yalnızlaştırdığı münferit bireylerin bilinçlenmesi, kapitalizmin yabancılaştırdığı muhalif kesimlerin sisteme katkı vermesi ve küreselleşmenin yok saydığı muhacirleri kazanma doğrultusunda toplumsal gerçeğin inşası için değerlendirildiğinde demokrasilerin tabanı genişleyecek, siyaset aşkıncılık-araçsalcılık ikileminden kurtarılacak ve devletler ideolojilerin piyonu değil kendi kaderlerinin belirleyicisi konumuna yükselecektir.

Siyaset, salt reel politikçi ekonomizmin güç ve çıkar ilişkilerinden de idealizmin hayalperest bakış açılarından da arındırılmak zorundadır. Optimalin arayışında geleneksel değerler güncel koşullar ve gelecekte beklenenler iç içe değerlendirilmelidir. İnsan haklarının öz, yorum farklarının söz ve siyasetinin sorun çözücülüğünün iz olarak benimsendiği triyalog ortamında ekonomik hakların bireysel farkların ve kültürel ortamın farklı gereksinimlerinin gerekli şekilde kendine yer bulabilmesi için daha yüz yüze bir siyasal kültürün daha etkin parlamentarizmin sosyo-ekonomik koşullarda yaklaşımcı ve kimlik-kültür konularında farklılaştırıcı sosyal demokrasinin benimsenmesi elzemdir.

İnsanın kendisini yaratan etmenlerin en başta gelenlerinden biri o kişinin çevresi; insanın belli bir olgunluğa eriştikten sonra çevresini oluşturan etmenlerin en başta geleni o kişinin kendisidir. Bu karşılıklı döngüsellik fenomenolojik indirgeme ve öznelarasılık, postmodern dil oyunları ve meta-anlatısızlık, pragmatist ironi ve olumsuzluk düzlemlerinde analiz edilmediği takdirde bireylerin gözünde oluşacak gündelik ve sığ gerçeklik algısı, sürekli yeniden inşa edilen toplumsal gerçekliklerin türlü sakatlıklarla malül kalmasına ve siyasal teorinin de belli güçlerin, kliklerin dünya görüşlerinin hegemonyası altındaki bir oyun alanına dönüşmesine sebebiyet verecektir. Küresel siyasetin dünyada herkesin söz hakkının bulunduğu anlaşılacak yürütülmesi için bu makale hem bir uyarı hem de bir ilham niteliğindedir.

Elbette gerçek tarihte hiçbir zaman aktörler “evlenip ebediyyen mesut yaşamazlar, gökten üç elma düşmez ve kimse kerevete çıkıp oturmaz” (Belge, 786) Ancak en iyiyi yönelik arayış da asla bitmez. Bizce ötekisiz, ezensiz (zulümsüz) ve aşırılıksız bir çağ ideali doğrultusunda, yaşayan bir siyaset felsefesi ve bunu akademik olarak destekleyecek çalışmamızın sonunda geniş tabanlı postmodern bir sosyal demokrasinin, az üyeli çok sayılı yerel meclislerin önderliğinde bir multiparlamentarizmin ve çağımızın gerçeklik algısına uygun şekilde çoklu bir oy verme sisteminin savunması yapılmalıdır. Bunun sonucunda kitle içindeki bireyin her gün yayımlanan haber ve yorum yığını arasından sadece kendi seçtiklerine kulak vererek sergilediği “seçmeli ilgi”

denen tutumu (Kapani, 164-165) önlemek ve Lyotard'ın çağrısıyla bütüncül tektipçiliğe karşı savaşta, sunulamayan tanıklık edip farklılıkları etkin kılarak adın onurunu kurtarmak (Lyotard, 59) mümkün olacaktır.

Çağımızda insanlık komünizmin başarısız geçmişiyle korkutularak aşırılıkçı kapitalizm versiyonlarına yönlendirilmekte, dünün radikalleşen kitleleri çağımızda aşırı atomlaşmış kültüründe konformist bireylere ufanmakta devlet sistemleri başkanlık ve parlamentarizm arasında kutuplaşmaya sürüklenmekte; bu kavramların olgun ve kapsamlı bir bakış açısıyla uzlaştırılarak yaratılacak sinerji ve sentez ortamı göz ardı edilmektedir. Materyalizm ile idealizm çekişmesine alternatif sunan fenomenoloji, gelenekselcilik - modernizm çelişmesine (ikiliğine) farklı bir boyut getiren postmodernizm ve birey/kitle, sağ/sol, sosyalizm/kapitalizm alternatiflerini fayda doğrultusunda yeniden değerlendiren pragmatizm bize kendini uyarlayabilen, kibirsiz, kinsiz, kaprissiz geniş tabanlı bir sosyal demokrasiyi verebilecektir.

Günümüzün iletişim araçlarının bilinçten çok bilgi kirliliğine hizmet ettiği dünyamızda, Ortadoğu'daki kaosun, Afrika'daki açlığın, kutuplardaki yıkımın, Avrupa'daki radikalleşmenin, Anglosakson ülkelerdeki liberal aşırılıkların, fenomenolojik perspektifte irdelenmesi, postmodern anlatımlarla çeşitlendirilmesi ve pragmatist uzlaşılarla çözümlenmesi gerekmektedir. Gerçeklik algısının gitgide silikleştiği günümüzün dezenformasyon ortamında hayali gündemleri ve kısır tartışmaları aşmanın başka yolu görünmemektedir. Doyumsuzluk, tüketim, katlanamazlık (tahammülsüzlük) üçlüsünden oluşan şeytan üçgenini kırmanın anahtarı, fikri hür vicdanı hür irfanı hür şekilde düşünüp yaşayabilmekten bu da zihnimizin siyasal gerçeklik algısını net ama esnek ve derin ama çok boyutlu biçimde yapılandırabilmekten geçmektedir.

Ezensiz, ötekisiz ve aşırısız bir insanlık için kurulacak çok boyutlu siyasal sistem gerçekliğin yeniden inşasına, paylaşılmasına ve bu gerçekliğe karşı ortak bir tavır alınmasına dayanmalıdır. Dolayısıyla gerçekliğin yeniden inşası için her biri başlı başınayken bir yılan gibi zehirli olan ancak üçlü sentezi yapıldığında zehirleri birbirlerini nötrleyen üç felsefe çığırının eklektik olarak teorileştirilmesi böylece 20.yüzyıl boyunca sağ-sol / kapitalist-komünist yönlere savrulan gerçeklik algısının optimal ve olgun bir noktaya çekilmesi sağlanacaktır. Kurmak istediğimiz eklektik siyaset teorisinde 3 yılan olarak Fenomenoloji Postmodernizm ve Pragmatizmin seçilmesinin sebebi budur (3P: Phenomenology, Postmodernizm, Pragmatism).

Toplumsal gerçekliğin yeniden inşasının ardından ikinci safhada yani gerçekliğin paylaşılması safhasında gerekli olan şey inşa edilen gerçekliğin hangi zeminde yani kimler arasında paylaşılacağı, başka bir deyişle gerçekliğin sindirileceği mekanizmanın temel yapı taşının icadıdır. Toplumsal gerçekliğin, bir kin sistemi olan sosyalizmin katı toplumculuğunun aşırı kolektivizmiyle de, bir kibir sistemi olan liberalizmin gevşek hürriyetçiliğinin tezahürü olan bireyciliğiyle de etkin biçimde anlaşamadığı 20.yüzyıl boyunca ve 21. yüzyıl başında tüm dünyaca görülmüştür. Esas olan şey hem düşünce özgürlüğünü hem de dayanışma mekanizmalarını aynı anda kurabilecek ve siyasetin yüz yüzeliğini diriltilebilecek bir dengeli iletişim mekanizmasıdır. Biz bu mekanizmayı çağımızın yalnızlaşarak umarsızlaşan insanını belirten "yalnızlar", çağın sorunlarının farkında olan fakat söylemlerde takılarak çözümsüz kalan "muhalifler" ve çözüm için çıktıkları yolda yeni sorunlarla karşılaşan "sürgünlerin" yüz yüze

getirilmesiyle oluşturulacak “konumsal açmazdakiler” sinerjisini sağlayarak kurmaya çalışacağız (Gittikçe yalnızlaşan: Münferit / Yabancılaşmış: Muhalif / Sürgündeki: Muhacir).

Son kertede yani üçüncü aşamada halledilmesi gereken iş inşa ve yorumlamanın ardından tavır takınma işlemi ise çoklu oylamaya dayanan modern bir sosyal demokrasidir. Buradaki çoklu oylama herkesin eşit sayıda ama parti sayısına birden fazla ve ardışık sayıda (örneğin 6 partili bir sistemde dağıtılabilecek oylar $5+4+3+2+1+0=15$) oya sahip olduğu ve bu ardışık oylarını partilere verilen “haklılık payına” göre dağıttıkları ve bu doğrultuda sık sık yenilenecek olan seçimlerle bu haklılık paylarını konjoktürel olarak yeniden dağıtabildikleri böylece ideolojik kutuplaşma kamplaşma ötekileştirmeden ziyade birbirleriyle oylama üzerinden empati kurabildikleri bir sistemin oluşturulmasıdır. Bu şekilde hükümeti ya da başkanın iktidarı en demokratik ve katılımcı şekilde yeniden tesis edilirken, siyasal kültürün çoğulculukla sağduyuyla ve sürekli iletişimle gelişip derinleşmesi sağlanmış olacaktır. (3M: Multi voting, Multiparlamenterizm, Modern sosyal demokrasi)

Kaynakça

- Acar, S, (2003) "Medeniyetler Çatışması mı Menfaatler Çatışması mı?" Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Dergisi Cilt:18 Sayı:2, ss:33- 42
- Akay, A, (2010) Postmodernizmin Abc'si, Say Yayınları İstanbul
- Akdemir, F, (2013) "Richard Rorty'nin Pragmatik Liberal Ütopyasında Dinin İşlevi Ve Geleceği Sorunu" İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi Journal of the Human and Social Science Researches | Cilt.2, Sayı: 3 – Volume. 2, Issue: 3
- Aristoteles, (2017) Atinalıların Devleti, Çev. Göksu Birol Dorlion Yayınevi Eskişehir
- Aslan S Yılmaz, Abdullah (2001) "Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm", C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi cilt 2 sayı 2 ss.93-108
- Aydoğdu, H, (2018) "Fenomenoloji ve Bilimler" Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Haziran 22(2) ss.1313-1344
- Aydoğdu, H, (2017) "Husserl ve Bergson Ontolojilerinin Gerçek-Görünüş İkiliğinde Karşılaştırılması: Varlık Görünüş İkiliği" International journal of human sciences volume 14 issue 4 ss.3708-3728
- Bauman, Z, (1997) Postmodernlik Ve Hoşnutsuzlukları, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları İstanbul
- Belge, M, (2011) Militarist Modernleşme: Almanya Japonya Ve Türkiye, İletişim Yayınları, İstanbul
- Berger Luckmann (2018) Gerçekliğin Sosyal İnşası Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi Çeviren Vefa Saygın Öğütle Atıf Yayınları Ankara
- Cousin V (2013) Lectures On The True, The Beautiful, And The Good Çeviren O. W. Wight <http://www.generation-online.org/p/cousin.PDF>
- Critchley S (2016) Yapıbozum ve Pragmatizm: Derrida "Özel İronist mi Yoksa Kamusal Liberal mi?" içinde Yapıbozum ve Pragmatizm Derleyen Chantal Mouffe Yazarlar Jaccues Derrida , Ernesto Laclau , Richard Rorty , Simon Critchley Yayınevi : İletişim Yayıncılık İstanbul
- Dağlı M (2006) Felsefe Uygulanabilen Bir Şey Midir? Flsf Dergisi Sayı 1 Bahar ss.59-68
- Eker S (2007) "John Dewey'in Pragmatik Politik Düşüncesi ve Politikada Pratik Meşruiyet Sorunu" TC Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilim Dalı Doktora Tezi Bursa
- Fedayi C (2017) Siyaset Bilimi Kadim Yayınları Ankara
- Giddens A (1994) Modernliğin Sonuçları Çeviren Ersin Kuşdil Ayrıntı Yayınları İstanbul
- Guenon R (1992) Maddi İktidar Ruhani Otorite Ağaç Yayıncılık İstanbul
- Guitton J (2011) Düşünme Sanatı Çevirmen: Cevdet Perin Elips Kitap Ankara
- Gündoğan A (2018) Osman Felsefeye Giriş Dem Yayınları İstanbul

- Günlü R (2016) "Politik Aktörün Fenomenolojisi" Eğitim Bilim Toplum Dergisi Cilt: 14 / Sayı:56 / ss. 91-123
- Günlü R (2017) "Siyasal ve Hukuksalın Fenomenolojisinin Eleştirisi" Optimum Ekonomi ve Yatırım Bilimleri Dergisi 2017 4 (1) ss.1-17
- Güriz A (1998) "Sosyal Demokrasi İdeolojisi: Bir İnceleme" AÜHF Yayınları Ankara
- Heller A, FEHER F (1993) Postmodern Politik Durum Türkçesi: Şükrü Argın Öteki Yayınevi Ankara 1993
- Heper M (2008) Türkiye'de Devlet Geleneği Doğu Batı Yayınları Ankara
- Husserl E (1994) Avrupa İnsanlığının Krizi ve Felsefe Çevirenler Ayça Sabuncuoğlu Onay Sözer Afa Yayınları İstanbul
- Husserl E, (2014) Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe Çeviren Abdullah Kaygı Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları Ankara
- Husserl E, (2003) Fenomenoloji Üzerine Beş Ders Çeviri Harun Tepe Bilim Ve Sanat Yayınları Ankara
- Kahraman H B, (2004) Postmodernite ile Modernite Arasında Türkiye: 1980 Sonrası Zihinsel Toplumsal Siyasal Dönüşüm Everest Yayınları İstanbul
- Kapani M (2015) Siyaset Bilimi BB101 Yayınları Ankara
- Karakaya T (1998) "Victor Cousin'in Eklektizmi Ve Sistemler Arasında Yeri" Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi yıl 1998 sayı:5 ss.149-171
- Kaya F G (2006) "Richard Rorty'ye Giriş" içinde Felsefe ve Doğanın Aynası, yazar Richard Rorty Paradigma Yayınları İstanbul
- Kılıç S (2015) "Lyotard: Fark ve Çokluğun Anlatısı: Postmodernite" Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi sayı:3 ss.106-137
- Kesgin A (2011) Sömürgecilikten Küreselleşmeye Siyasetin Pragmatik Temelleri Phoenix Yayınevi Ankara
- Köseoğlu Ç (2012) "Politika Ve Eylem Olarak Mimarlık" İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı Mimari Tasarım Programı Yüksek Lisans Tezi
- Kutlu S (2003) "Elveda Postmodernizm" Papirüs Yayınevi İstanbul
- Küçükalp D (2011) Siyaset Felsefesi: İyi Akıl ve Siyaset Say Yayınları İstanbul
- Lyotard J F (2016) Niçin Felsefe Yaparız? Türkçesi Kurtuluş Dinçer Pharmakon Yayınevi Ankara
- Lyotard J F (1997) "Postmodern Durum" Çeviren Ahmet Çiğdem Vadi Yayınları İstanbul
- Mardin Ş (1994) Makaleler 2 Siyasal ve Sosyal Bilimler İletişim Yayınları İstanbul
- Memişoğlu D, Eser H.B, Adıgüzel O, (2011) "Lyotard, Baudrillard ve Foucault'nun Düşünceleri Işığında Postmodernizmi Anlamaya Çalışmak" Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Cilt:48 sayı 559 ss 47-58

- Merleau-Ponty M (2015) "Görünür ve Görünmez Notlar" Merleau-Ponty Derleyen: Emre Şan Say Yayınları İstanbul
- Mouffe C (2016) (Editör) Simon Critchley, Jacques Derrida, Ernesto Laclau, Richard Rorty, "Yapıbozum ve Pragmatizm" Çeviren: Tuncay Birkan İletişim Yayınları İstanbul
- Ricoeur P (2013) "Zaman ve Anlatı Dört: Anlatılan (Öykülenen) Zaman Çevirenler: Umut Öksüzan, Atakan Altınörs, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Rorty R (1995) Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma, Çevirenler: Mehmet Küçük, Alev Türker Ayrıntı Yayınları
- Seve L (1998) Felsefe Ve Siyaset Çeviren: Müntekim Ökmen: Toplumsal Değişim, İstanbul
- Strauss L, (1983) Katı Bir Bilim Olarak Siyaset Felsefesi çeviren Ramazan Arıkan Studies in Political Philosophy the university of Chicago press 1983
- Strathern P 90 Dakikada Foucault Türkçesi Dilara Dilmen Zeplin Kitap İstanbul 2016
- Şan E (2015) "Demokrasi ve Kriz Deneyimi" ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar Dergisi 8(2), 17-32 ISSN ss.1309-1328
- Şan E Merleau Ponty Say Yayınları İstanbul 2015
- Tanilli S Nasıl Bir Demokrasi İstiyoruz? Say Yayınları İstanbul 1989
- Tekeli İ (1999) Modernite Aşılırken Siyaset, İmge Kitabevi, Ankara
- Tepe H Felsefe Söyleşileri 16: Fenomenoloji: "Şimdi ve Burada" söyleşisi
02.04.2016-28.05.2016 Yönelimsellikten Yaşam Dünyasına E.Husserl Fenomenolojisi Üzerine Düşünmek
- Uluçakar, M (2014) "Richard Rorty Üzerine Bir Değerlendirme" Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi cilt 32 sayı 1 ss 229-247
- Vergin N (2003) Siyasetin Sosyolojisi Doğan Kitap İstanbul
- Yeke Yıldız Karagöz (2015) "Edmund Husserl Fenomenolojisi Açısından Hukuka Bakış" Beytulhikme An International Journal of Philosophy Volume 5 Issue 2 ss.33-67

Anglosakson ve Kıta-Avrupası Geleneğinde Darbeler

Fatih YILDIZ*

Özet

Darbe genel olarak askeri gücün/ ordunun, demokratik bir devletin seçilmiş hükümetine ya da totaliter otoriter bir devlette siyasal iktidarı elinde bulunduran bir iktidara karşı planlanmış bir şekilde güç/ zor/ şiddet kullanarak ya da güç kullanabileceği tehdidi ile var olan siyasal iktidarın yerine geçmesidir. Aslında darbelerin sonuçlarına baktığımızda ya siyasal iktidardaki kişi devrilmektedir ya da bir rejim değiştirilmektedir.

Anglosakson ve Kıta-Avrupası geleneği tarihi, modern ulus devletinin; siyasal alandaki (Fransız İhtilali), sosyal alandaki (Reform ve Rönesans hareketleri) ve ekonomik alandaki (sanayi devrimi) evrimsel ve devrimsel sürecidir. Bu nedenle Anglosakson ve Kıta-Avrupası devletleri, modern ulus devletlerdir. Bu akademik çalışmanın temel dayanak noktası, bu modern ulus devletlerde darbenin neden olmadığı ya da neden nadir olarak görüldüğüdür. Genel olarak modern devletlerin, siyasal anlamda demokrasi anlayışı ve yapısı, sosyal anlamda demokratik yapının doğal süreci olan eleştirel aklın varlığı, iktisadi anlamda serbest piyasa ekonomisinin en büyük paydaşlarından olması ve en önemlisi askeri bürokratik elitizmin (askeri vesayet) olmaması nedeniyle sivil-asker arasındaki ilişkide sürekli sivil tarafın belirleyici olması, neden bu devletlerde darbe olmadığına karşılığıdır.

Anahtar Kelimeler: *Anglosakson Gelenek, Kıta-Avrupası Geleneği, Darbe, Darbe Girişimi*

The Coups in Anglo-Saxon and Continental-European Traditions

Abstract

The coup is the replacement of the existing power military force against the administration of chosen democratic government or a power that holds political force of totalitarian-authoritarian government by using force or threatening. In fact, as a result of the strike, either the person who has political power is relegated or a regime is changed.

The history of Anglo-Saxon and Continental-European is an evolutionary and revolutionary political (French Revolution), social (Reform and Renaissance) and economic (Industrial Revolution) field of modern nation state. Therefore, the nations of Anglo-Saxon and Continental-European are modern nation states. The mainstay of this research is about the absence of democracy on political field, the critical mind which is natural process of the structure of democracy on social field, to be one of the most biggest stakeholders of free market economy on economy field and as most important the fact that civilian party is always decisive in relationship between civilian-military because of the absence of military domination are the reasons why there is not any strike in these nations.

Keywords: *The history of Anglo-Saxon, The history of Continental-European, The Coup, Coup Attempt*

* Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi
E-Posta: fathyildiz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5730-2080

Giriş

Bu akademik çalışmanın temel amacı, Anglosakson ve Kıta-Avrupası geleneğinde darbe ve darbe girişimlerinin niçin görülmediğine veya belli dönemlerde görüldükten sonra özellikle 1980 yılından itibaren niçin bir daha görülme ihtimalinin çok zayıf olmasının sebepleri incelenmektedir.

Anglosakson ve Kıta-Avrupası genel anlamda İngilizce konuşan ya da konuşmayan devletler olarak ayrılmaktadır. Anglosakson ülkeleri başta Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda olarak sıralanmaktadır. Kıta-Avrupası ülkelerini ise başta Fransa ve Almanya, İtalya, İspanya, Portekiz gibi ülkeleri sayarak listeyi genişletebiliriz. Bu listeye bir Kıta-Avrupası ülkesi olarak Türkiye de dahil edebilir. Çünkü İmparatorluğun son döneminde gerek askeri gerekse sivil (diplomasi) modernleştirici elitisyen bürokratlar, Osmanlı-Türk modernleşme sürecinin idari alanında (1864 Vilayet Nizamnamesi) Fransız yönetim yapısını kabul ederek ülkenin idari yapısını reforme etme girişiminde bulunmuşlardır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde darbenin genel bir kavramsal çerçevesi verilmektedir. Burada dikkat ettiğimiz unsur, darbe ile devrim arasında ayırım yapmamızdır. Çünkü devrimler genel olarak siyasal iktidarın toplum üzerinde bir meşruiyet bozumu sonrasında ortaya çıkan karışıklık durumudur. Burada siyasal sistem üzerine 'consensus', 'dissensus'a dönüşmektedir. Darbeler ise ya iktidarı ya da rejimi değiştirmek için belli bir plan sonucunda uygulanan ve başarılı olan bir süreçtir.

Çalışmanın diğer iki bölümünde ise Anglosakson ve Kıta-Avrupası geleneğinde görülen bazı darbeleri tarihsel olarak ayrıntılı bir şekilde inceledik. Çalışmadaki en ilginç nokta 1933 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde bir darbe girişimi olduğu iddiasıdır. Aynı zamanda çalışmada üzerinde durduğumuz devletlerden sadece İngiltere'de modern anlamda darbe diyebileceğimiz bir darbe olmamıştır. Gördüğümüz kadarıyla Anglosakson geleneğine haiz ülkelerde darbe ve darbe girişimleri yoktur. Kıta-Avrupası'na bakacak olursak Almanya'da Kapp Darbesi, Birhane Darbesi ve Hitler'e düzenlenen hem suikast hem de darbe teşebbüsleri, Fransa'da ise yılında bir darbe (1958) bir de darbe girişimi (1961) görülmektedir.

1. Darbe: "Baskı-Zor Kullanma"

Darbe kavramının kelime kökeni Arapçadan türemektedir. Darbe, 'darba' [drb] kökünden gelerek; vuruş, vurgu anlamına gelmektedir (<https://www.etimolojiturkce.com>). Osmanlıca anlamına baktığımızda 'darbe- darabat', 'vuruş, vurma, çarpma' (<https://osmanlica.ihya.org>) manasında aşağı yukarı aynı anlamlarda kullanılmaktadır. İngilizce ve Fransızca 'coup -coup d'état' kelimeleri darbe, askeri darbe, hükümet darbesi (<http://www.fransizcasozluk.net>) karşılığında kullanılmaktadır. Darbe ülkemizde genelde hükümet darbesi, askeri darbe olarak dile getirilmektedir. Türk Dil Kurumu'nda darbe, "bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükümeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi" (<http://www.tdk.gov.tr>) olarak ifade edilmektedir.

Kapsamlı bir şekilde darbe tanımlaması yapacak olursak; genelde askeri gücün demokratik bir ülkede seçilmiş bir hükümeti veya zor kullanarak siyasal iktidarı elinde bulunduran bir iktidarı, planlanmış bir şekilde güç/ zor kullanarak ya da güç/ zor kullanacağı tehdidi ile var olan siyasal iktidarın yerine geçme realitesi şeklinde bir tanım karşımıza çıkar. Darbe ya bir iktidardaki kişiyi devirmek ya da bir rejimi değiştirmek için yapılmaktadır. Bu nedenle darbeler ile devrimler birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Çünkü devrimler yapıları itibari ile siyasal sistem üzerindeki

uzlaşmanın (consensus) ortadan kalktığı durumlarda söz konusu olur. Rejim üzerindeki mücadele, başka bir deyişle meşruluk çatışması, temel anlaşma yokluğu (dissensus) barışçı yollardan giderilemeyecek olursa, soysal gerilim en sonunda bir patlamaya, ihtilale yol açar. İhtilal ortamının oluşabilmesi için, sosyal yapıda ve sosyal güçler dengesinde köklü bir değişimin olması, bu değişimlerin yerleşmiş meşruluk anlayışlarına alternatif teşkil edebilecek yeni bir meşruluk anlayışını beraberinde getirmesi, bu meşruluk inancının toplumdaki temel anlaşmayı bölebilecek ölçüde yaygınlaşmasıyla önemli bir kesimin desteğini kazanması, bölünmenin barışçıl yollardan giderilememesi (Fedayi, 2014: 29-30), tüm bu şartların oluşması bir ihtilalin/ devrimin olması gayet doğal bir süreci beraberinde getirir. Darbeler bu tür evrimsel süreci takip etmezler. Daha doğrusu bir darbenin olabilmesi için askeri kuvvetlerin düzenli ve kapsamlı bir darbe planı hazırlanması, aynı zamanda bu darbe planının uygulanabilmesi için gerek siyasal gerekse sosyal ve ekonomik bir kargaşa ortamının olması gerekmektedir. Bunun yokluğunda ise bir kargaşa durumunun yaratılması zorunludur.

Başarılı darbe girişimlerinin hemen hepsinde lider değişimi söz konusu iken, çok az kısmında rejim değişikliği ortaya çıkmaktadır. Rejimi değiştirmek için yapılan darbeler, çoğunlukla mevcut iktidar grubu tarafından dışarıda bırakılan toplumsal sınıflar ya da elit grupların desteğinde askerlerce yapılmakta, reformist bir yaklaşım sonucunda yeni bir yönetim sistemi ortaya çıkmakta ve darbeyi gerçekleştiren grupların çıkarına ekonomik bir yapı oluşmaktadır (Gök, 2018: 8). Sadece siyasal iktidarı değiştirmek için yapılan darbeler ise rejim değişikliği istenen darbelerin tam tersi olarak rejimin muhafazası için yapılan darbelerdir. Aslına bakacak olursak bu gibi darbelerin özünde rejimin muhafazası, darbeyi yapanların darbenin 'meşruiyetini' sağlamak için kullandığı temel söylemlerdendir. Çünkü darbe yapıldıktan sonra her ne kadar darbecilerin silahlı kuvvetleri olsa da zor, şiddet veya kuvvet kullanarak kendilerini belli bir zamana kadar ülkede siyasal iktidar olarak kabul ettirebilirler. Darbeciler, yapılan darbenin ne için yapıldığını yani kendi meşruiyetlerini (demokratik ülkelerde herhangi bir şekilde kabul edilirse bile) kabul ettirmek zorundadırlar. Bu nedenle darbecilerin darbe bildirisi, halka sunulan bir 'meşruiyet bildirisi' dir.

Ulus-devletlerin ortaya çıkmaya başlamasıyla beraber, ulus-devletin bir kurumu olan demokrasi aslında modern darbelerinde ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Modern devlet sürecinde de birçok iktidar, güç/ zor/ şiddet yoluyla el değiştirmekte iken demokratik yönetimlerle birlikte bu değişimin adı askeri darbe, hükümet darbesi oldu. Bu neden ile demokrasi kavramını biraz irdelememiz gerekmektedir.

Demokrasi, genel anlamıyla halkın kendi kendini yönetebilmesidir. Bu yönetim biçiminde hükümet gücünü halkın istencinden almaktadır. Yani devlet yönetimi doğrudan halkın seçtiği temsilciler tarafından yapılmaktadır. Soysal ilişkiler açısından demokrasi, insanın saygınlığına değer veren, kişilerin karşılıklı anlayış içerisinde birbirlerine özgürlük tanıyan ve bütün için sorumluluk duygusuyla birlikte onlara yaşam alanı sunan bir kurumdur (Akarsu, 1998: 93). Demokrasinin en önemli özelliği halkın rızasını kazanarak onlara özgürlüklerin muhafazasını vadeder (Heywood, 2012: 170-174). İşte bu noktada demokrasiden saporak siyasal iktidarı zor, baskı ve şiddet ile iktidardan uzaklaştırma sürecinin adı 'darbe'dir. Bu süreçte herhangi bir yasallık aranmaz, darbecilerin yaptığı her eylem, darbecilere göre kendi içerisinde rasyoneldir.

Darbe gerek planlanması ile gerekse bu planın uygulanmasıyla bir daha geri dönüşü olmayan bir süreçtir. Bu süreçte ya başarılı bir darbe sonrasında iktidar ele geçirilir ya da darbe bir girişim olarak kalır ve gerekli cezai müeyyide uygulanır. Onun için ayrıntılı bir darbe planına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu plana göre ilk olarak askerler tarafından siyasal iktidar ve muhalefet

liderleri tutuklanırlar, parlamento, limanlar ve havaalanları gibi stratejik yerler ve televizyon, radyo ve telefon gibi iletişim olanakları ele geçirilir. Daha sonra devlet televizyonu ve radyolarından devrilen hükümeti suçlayan açıklamalar yapılır ve tüm problemlere kısa sürede çözüm bulunacağı sözü verilir. Bu noktadan sonra bir darbenin başarılı olup olamayacağı için en kritik süreç başlar (Atay, 1998: 40-41).

Darbe planının hazırlanmasında ve uygulanmasında gereken en önemli husus halktır. Güç dengesi bağlamında bakıldığında silahlar ile donatılmış darbeciler ile silahsız olan halk arasında önemli bir fark vardır. Esasen bir emri vaki olan darbelere cuntanın dışında kalan askerlerin ve halkın direnç gösterip göstermeyeceği büyük önem arz etmektedir. Darbe planları gizli şekilde yapıldığından, darbeyi planlayan cuntalar bakımından da darbeye gösterilecek destek ya da direnci ön görmek hayli zordur[†] (Meyersson, 201: 5, aktaran, Gök, 2018: 8).

1950'den günümüze kadar dünya genelinde birçok başarılı, başarısız darbeler ve darbe girişimleri olmuştur. M. Powell ve C.L. Thyne, 1950'den 2010'a kadar darbelerin küresel yoğunluğunu hesaplamışlardır.

Bu raporu kısaca gözden geçirdiğimizde karşımıza ayrıntılı bir veri havuzu çıkmaktadır. Bu çalışmada 1950–2010 yılları arasında toplamda 94 ülkede darbe girişimi yaşanmıştır. Dünya genelinde darbelerin görüldüğü en yoğun yerler olarak; Afrika (169 darbe ve girişimi %51,5 başarı), Latin Amerika (145 darbe ve girişim %48,3 başarı), Ortadoğu (59 darbe ve girişimi %55,9'luk başarı) ve Asya (72 darbe ve girişimi %45,8'lik bir başarı) görülmektedir. Burada hem 12 tane darbe ve girişimi olarak hem de %33,3' lük bir başarı olarak Avrupa bölgesi en istikrarlı bölgedir (Powell- Thyne, 2011: 255).

Bu istatistiksel verilerden çıkacak önemli sonuçlardan bir tanesi aslında batı-doğu arasındaki modernleşme ve modernleştirme süreciyle yakından alakalı bir durumdur. Çünkü batı, orta çağdan beri hep evrimselleşerek kendi kurumlarını yaratmaktadır. Batının orta çağdan günümüze kadar gelen bu evrimsel sürecin adı modernleşmedir.

Modernleşmenin tarihsel kökenleri, orta çağ feodal düzeninin sarsılmasına yol açan yeni ticaret ve ulaşım kanallarının bulunması sonucunda tüccarların ticareti geliştirmesiyle kentlere hareketlilik kazandırmasının getirdiği ekonomik, kültürel ve siyasal alanlarda gelenekselden kopuş sürecinde bulunmaktadır. Bu süreç içerisinde oluşan ulus-devletin temelleri, orta çağın sosyal, siyasal ve ekonomik yapısını değiştiren unsurların birbirleriyle olan etkileşimleridir. Yani burada modernleşme süreci, her alanda kesin ve keskin bir farklılaşmanın aksine yüzyıllar boyunca süregelen değişimin yarattığı bunalım ortamının fırsata dönüşüm sürecidir.

[†] 15 Temmuz 2016 darbe girişimine baktığımızda başarılı bir darbe planının başarısız bir şekilde uygulandığını görmekteyiz. Çünkü planın deşifre olması da bir plansızlığın ya da başarısızlığın sonucudur. Darbe planının deşifre olmasıyla darbenin klasikleşmiş darbe zamanı olan saat 5'ten bir gün öncesi akşamüzerine alınması nedeniyle darbe planının ilk adımı uygulanmamıştır. Çünkü sabah saatlerinde sokakların boş olmasıyla birlikte silahlı tertibatın hazırlanması daha kolaydır. Fakat akşamüzeri yaşanan bu darbe girişimi haberinin televizyonlara, internet haberlerine ve sosyal medyaya anında yansması silahlı tertibatın yapılmasını daha da zor kılmıştır. Bu olay halkın direnci noktasında ve darbenin bir girişim olarak kalma hususunda önemli bir örnektir. Aynı şekilde Venezuela'da 2002 ve 2017 yıllarında hükümete yapılmak istenen askeri müdahale halkın karşı direnciyle bastırılmıştır.

Sosyal alanda, Reform, Rönesans ve Aydınlanma hareketleri ile feodal yapıdaki senyör-serf ilişkisinin bozulmasının yanı sıra kilisenin etkinliğini de sarsarak toplumsal yapının şekil değiştirmesi; siyasal alanda, birçok parçaya ayrılmış feodal güçlerin yavaş yavaş merkezi güçlere evrilerek mutlak monarşilere/ krallıklara dönüşmesi (Machiavelli, Bodin), daha sonra meşruiyet kaynaklarının değişmesi sonucunda mutlak monarşinin ulus devlete evrilmeleri (Hobbes, Locke ve Rousseau); ekonomik alanda ise kapalı tarım ekonomisinin aksine sınır ötesi pazar alanı yaratma düşüncesini vadeden kapitalist sistemin sonucu olarak meydana gelen Sanayi Devrimi; modern ulus-devletin tarihsel ve felsefi kökenleridir. Batı bu süreç sonucunda modern ulus devlet kurumlarını elde ederken, doğunun payına ise hep bu kurumlara ulaşma, ulaştırılma hedefi (muasır medeniyet seviyesine çıkma) kalmıştır.

Burada en temel düşünce batı gibi güçlü olmak için batının kurumlarını almak. Bir devlet politikası olarak batı gibi olma 19. yüzyıldan başlayarak ve günümüzde de devam eden temel amaçların başında gelmektedir. Batılılaşmayı bir misyon olarak gören devlet seçkinleri -ki bunlar genellikle askeri bürokratlar olmaktadır- bizim konumuz dahilinde darbelerin veya darbe girişimlerinin planlayıcılarıdır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi başarılı bir darbenin iki türlü sonucu olur: ya rejim değişir ya da iktidar sahibi değişir. Ülkenin bir kurucu unsuru olarak kendisini gören ve bunu devam ettirmek isteyen askeri bürokratlar/ askeri elitler veya bunların içerisinde çıkan bir grup asker, ülkenin mevcut rejimini değiştirmek değil aslında tam tersine rejimi değiştirmek isteyen siyasal iktidarı halk için halka rağmen devirerek rejimin koruyuculuğunu üstlenme misyonunu meşruiyet aracı olarak görmektedirler. Bu süreç modernleştirilme sürecinde olan ülkelerde görülen darbelerin temel nedenidir.

Dünya geneline baktığımızda darbeler, ulusal ve uluslararası gelişmelere göre tarihsel süreçte, Anglosakson sistemi dışında kalan hemen her ülkede görülmüştür (Gök, 2018: 9). Aslında bunun nedeni batıda tek biçimli bir modernleşme yaşanmamasından kaynaklanmaktadır. Yani toplumsal dinamiklerin siyasal değişimi belirlediği ve karşılıklı beslediği evrimci modernleşme (İngiltere, Amerika) ve siyasal iktidarın toplumu dönüştürdüğü ve şekillendirdiği devrimci modernleşme (Fransa) modelleri vardır (Çetin, 2007, 32-33).

Anglosakson geleneğiyle şekillenen ülkelere baktığımızda sadece Amerika Birleşik Devletleri'nde 1933 yılında pek bilinmeyen bir darbe girişiminin önlenmesi olmuştur. İngiltere'de ise modern darbe diyebileceğimiz ne bir darbe olmuştur ne de bir darbe girişimi olmuştur. Kıta-Avrupası yönetim geleneğiyle şekillenen ülkelere bakacak olursak Fransa, Almanya, İtalya, İspanya, Portekiz, Rusya, Türkiye ve diğer ülkelerde –özellikle Latin Amerika ve Afrika ülkelerinde- başarılı veya başarısız bir darbe veya darbe girişimi olduğu görülmektedir.

Anglosakson yönetim geleneği ile evrilmiş ülkelerde darbelerin olmamasının sebeplerinden bazıları şunlardır: bu ülkelerde liberal bir yönetim tarzı, liberal bir ekonomi ve liberal bir sosyal yaşam alanı vardır. Bir başka sebep ise Kıta-Avrupası geleneğini de içine alan, günümüzde siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel ve yönetsel alanda kullandıkları kurumların evrimsel bir süreç içerisinde oluşması sonucunda batı dışı devletlerdeki gibi modernleştirme misyonu üstlenen ister askeri olsun ister sivil olsun ülkeyi sahiplenen herhangi bir bürokratik elit tabaka ortaya çıkmamıştır. Diğer bir sebep ise orta sınıfın ekonomik olarak rahat bir yaşam sürmesi ve ülkenin ekonomisinin dünya standartlarının üzerinde bir seviyede olmasıdır. Yani bu ülkelerde siyasi konulardan önce ekonomik konuların ülke vatandaşlarını ilgilendirmesi, hatta bu

ülkelerde seçimlere girilirken ülke partiler veya başkan adayları siyasi ayrışmadan çok daha fazla ekonomik olarak vaatlerde bulunmaktadırlar.

Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Kanada ve diğer Anglosakson geleneğine haiz ülkelerde 'neden darbe olmuyor'un cevabı yukarıda saydığımız sebeplerle yakından alakalıdır. Burada gözlemlediğimiz en önemli sonuç sivil- asker arasındaki ayrımın açık bir şekilde belirlenmiş olmasıdır.

2. Anglosakson Gelenek ve Darbe

Anglosakson gelenekten gelen devletlerin ortak özellikleri şunlardır: siyasal olarak liberal bir demokratik sistemin olması; idari olarak yeni kamu yönetimi anlayışının varlığı; sosyal olarak düzenleyici devlet anlayışının görülmesi; ekonomik olarak ise serbest piyasa ile küresel bir pazar ekonomisinin içerisinde yer almasıdır. Bu gelenek içerisinde darbe olmamasının sebeplerinin başında liberal anlayış gelmektedir.

Modern devlet örgütlenmesinin temel sorunundan birini oluşturan askeri gücün kontrolü, "belirli bir coğrafya üzerinde şiddeti kullanma tekeli meşru biçimde elinde bulunduran devletin" (Weber, 1996: 132) temel sorumluluğundadır. Günümüze kadar askeri gücün bürokratik yönetim yapısının kontrolüne ilişkin, sivil ve demokratik kontrol olmak üzere iki model gelişmiştir. Tarihsel olarak bakıldığında, sivil kontrol demokratik kontrolden önce ortaya çıkmıştır. Bunun temelinde, sivil kontrol modelinin liberal demokratik devlet biçiminin içerisinde gelişmiş olması yer almaktadır. Sivil kontrol, esas olarak modern devletin meşru şiddet kullanma tekelinin ana örgütlenmesini oluşturan ordunun elindeki şiddet araçlarından kaynaklanan nispi gücünün nasıl kontrol edilebileceği üzerinde durmaktadır. Sivil kontrol kavramı, 1950'li yıllardan itibaren Amerikan yönetim yaklaşımı içerisinde gelişmiştir. Amerikan anayasasının sivil kontrole dayalı olarak oluşturulmasına rağmen, sivil kontrolün kavramsal olarak ifadesi bu dönemde Samuel Huntington tarafından gerçekleştirilmiştir (Barbak, 2017: 98).

Samuel P. Huntington bunu sivil ve asker arasında rollerin ve sorumlulukların ayrımı olarak analiz etmektedir. Huntington (2006: 23-24) bu süreci şu şekilde açıklamaktadır: "17. ve 18. yüzyılda, İngiltere ve Amerika'da silahlı kuvvetler genelde tahta bağlı olmuş, bu nedenle de 'sivil denetim' sloganı, parlamentodaki gruplar tarafından, tahta karşı güçlerini arttırmak amacıyla kullanılmıştır. Ancak kral da tıpkı kendileri gibi bir sivil olduğundan, istedikleri aslen genel anlamda bir sivil denetimden ziyade, parlamentonun silahlı kuvvetler üzerindeki denetimini azami seviyeye çekmek olmuştur. Parlamento denetimi de silahlı kuvvetlerin gücünü azaltmanın bir yolu olarak değil, kralın gücünü sınırlamanın bir yolu olarak düşünülmüştür. Günümüzde, Kongre ve Başkan ABD'de benzer bir mücadele içindedirler. Kongreyi silahlı kuvvetlerin verimli şekilde denetim altında tutulması açısından gereğinden fazla büyük ve zayıf biçimde örgütlenmiş bulan icranın başı konumundaki Başkanlık makamı, sivil denetimi Başkanlık denetimi ile özdeşleştirmektedir".

Huntington sivil denetimi, toplumsal sınıfların sivil denetimi ve siyasi rejimin sivil denetimi şeklinde ayırmaktadır. Toplumsal sınıfların sivil denetimi; 18. ve 19. yüzyılda Avrupa'da var olan aristokrasi ve burjuvazi sınıfından aristokrasi sınıfı askeri kuvvetlerin içerisinde daha etkindir. Bu nedenle aristokratları kontrol etmenin yolu askeri kuvvetleri kontrol etmekten geçtiği için liberal burjuvazi sınıf sivil denetimi sahiplenmiştir. Siyasi rejimin sivil denetimi ise belli bir siyasi rejimin (demokrasinin), sivil denetimi teminat altına alabileceği yönünde bir iddiadır. Çünkü Silahlı kuvvetler, demokratik bir ülkelerde sivil denetimi zayıflatabilir, demokratik

yönetimin kurumları aracılığıyla çok geniş bir siyasi güç elde edebilir (örneğin II. Dünya Savaşı'nda Amerika Birleşik Devletleri). Dolayısıyla öznel sivil denetim bir siyasi rejimin tekelinde değildir (Huntington, 2006: 114-15). Huntington bu genel yapıyı tasvir ederken ayrıca bir de kurumsal ayırım teorisini oluşturmuştur. Bu teoriye göre siviller askeri alanlarda ve askeri konularda askerlerin otonom yapısını ve özerkliğini tanımalı ve korumalıdır. Bunun karşılığında ise askerler askeri olmayan konularda siyasi irade ve otoriteye mutlak itaat etmedirler (Sandıklı, 2016: 16).

Anglosakson ülkelerde sivil-asker arasındaki bu dengeli ilişkiyi hafiften sarsabilecek birkaç olay yaşandı veya bunlara iddialarda vardı diyebiliriz. Bu olaylardan ilki 1933 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşandığı iddia edilen bir darbe girişimidir.

1929 Büyük Buhran'dan sonra ekonomik olarak çok kötü olan Amerika'da işsizlik artmış, evsizlerin sayısı çoğalmış, genel anlamda halk fakirleşmiş ve büyük ticari şirketlerin karları büyük miktarda azalmış bir ortamda yani Amerika Birleşik Devletleri'nde, 1933'te darbe tehlikesi atlatılmış ve girişim darbecilerin liderlik teklif ettikleri generalin (General Smedley Butler) bu durumu Temsilciler Meclisi'ni haberdar etmesi ile öğrenilmişti. Fakat iddiaların gerçek olduğunun ortaya çıkmasına rağmen Amerikan yönetimi konuyu örtbas etmiş ve girişimciler hakkında işlem yapılmamıştır. Bu dönemde 1933'te başkan Franklin Delano Roosevelt'ti. Roosevelt ekonomiyi ayağa kaldırmak ve sistemi yeniden hayata geçirebilmek maksadıyla bir dizi tedbirler alıp yeni programları uygulamaya koymuştu ama Amerika'nın bazı zengin ve yönetimde etkin olan çevreleri tedbirlerden rahatsızlık duymuştu. Bu İtalya ve Almanya'daki faşist rejimlere destek olan ABD şirketlerinin patronları zengin iş adamları tarafından görevlendirilmiş olan ve başarılarında eski bir lejyonerin bulunduğu kişiler Butler'ı defalarca ziyaret edip darbe yapmasını teklif etmişlerdi. Roosevelt yönetiminin Amerika'yı felakete sürüklemekte olduğu iddia ediliyor, darbeyi memleketin önde gelen iş adamlarının finanse edeceklerini söylüyor ve "Amerika'nın tek kurtuluşu, faşist bir iktidardır" diyorlardı. Bu iş adamları 3 milyon \$ ve 500.000 paralı asker hazırlamışlardı. Beyaz Saray basılıp Roosevelt'i öldürüp darbe yapmak isteyen firmalar: J.P. Morgan, la Chase National Bank, Dupont, Standard Oil, General Motors, Goodyear, Prescott Bush. Roosevelt'i öldürmek isteyen bu patronlar sadece vergi ödemekten rahatsız değillerdi. ABD'yi her yere saldırtmak ve kar etmek istiyorlardı. Roosevelt'in sosyal yardım ve kalkınma programları yüzünden bu firmalar güç kaybediyordu. Fakat General Butler'ın kongreye şikayeti ile darbe başlamadan bitti** (Bardakçı- <https://t24.com.tr>- <http://www.derindusunce.org>).

† "Para basma yetkisini FED'den alıp devlete vermeye çalışan ABD başkanlarından 4'ü öldürüldü. Kennedy sonuncu". ABD'de Gerçekleşmiş Bir Darbe Girişimi, <http://www.derindusunce.org/2017/03/17/abdde-gerceklesmis-bir-darbe-girisimi/>.

§ General Butler, Amerikan ordusunun ulusal savunma değil özel firmalar hesabına soygun yaptığını fark edince 14 sayfalık bir kitapçık yazdı: War is a racket (Savaş bir şamataadır).

** Sonuç olarak General Butler, 1934 Kasım'ında Amerikan Temsilciler Meclisi'ne başvurdu, Amerika Aleyhtarı Faaliyetler Komitesi'ne çok önemli bilgiler vereceğini söyledi. Komite raporunu iki ay sonra tamamladı. Bazı bölümleri sansürlenerek yayınlanan raporda darbe girişiminin söz konusu olduğu, General Butler'in iddialarından bazılarının gerçeği yansıttığı ve elde kesin kanıtların da bulunduğu söyleniyordu. Darbe iddialarının doğrulanmasına rağmen, Amerikan yönetimi darbeciler ile ilgili hiçbir girişimde bulunmadı ve dosya alelacele kapatıldı. Murat Bardakçı, "Amerika'da darbe olmaz' demeyin! 1933'te Beyaz Saray'ı basıp Başkan Roosevelt'i makamında vuracaklardı", <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/1281635-amerikada-darbe-olmaz-demeyin-1933te-beyaz-sarayi-basip-baskan-roosevelti-makaminda-vuracaklardı>, <https://t24.com.tr/haber/abddeki-darbe-girisimi-ortbas-edildi.354842>, ABD'de Gerçekleşmiş Bir Darbe Girişimi, <http://www.derindusunce.org/2017/03/17/abdde-gerceklesmis-bir-darbe-girisimi/>.

Amerika'da demokratik siyasal iktidar ile askeri güç arasında stabil bir denge vardır. Yani Amerika'da seçilmiş ve atanmışlar- siyasal iktidar, sivil bürokrasi ve askeri bürokrasi- arasındaki ilişki sağlıklı, olması gerektiği şekliyle devam etmektedir. İngiltere'de de Amerika benzeri bir sivil-askeri denge sistemi vardır.

İngiltere ve ABD'de orduları kuruluşlarından itibaren sivil kontrole tabi kılınmıştır (Gök, 2018: 13). İngiltere'de Amerika'nın aksine darbe veya en küçük bir sivil-asker arasında güç dengesinin bozulması iddiası bile yoktur. Anglosakson geleneğinde net şekilde bir darbeler silsilesinden bahsedilemezken 1920'den 1980'li yıllara kadar Fransa'dan Portekiz'e kadar Avrupa'nın birçok güçlü Kıta-Avrupası geleneğinden gelen ülkelerde başarılı, başarısız darbeler ve darbe girişimleri yaşanmıştır.

3. Kıta-Avrupası Geleneği ve Darbe

Kıta-Avrupası geleneğiyle siyasal, sosyal, ekonomik ve yönetsel/ bürokratik alanları şekillenmiş fakat Anglosakson geleneğinden gelen nokta itibari ile yönetsel alan haricinde (kısmen geleneksel-yeni kamu yönetimi ayrımı) çokta sert bir ayrımın olmadığı gözlemlenmektedir. Anglosakson ve Kıta-Avrupası ülkeleri genel kabul gören düşünceye göre dünyada demokratik yönetimin etkili bir şekilde uygulandığı ülkeler ABD, İngiltere, Fransa, Almanya'dır.

20. yüzyılın ilk çeyreğinden son çeyreğine kadar Kıta-Avrupası ülkelerinde yaşanan darbe ve darbe girişimlerinin her birinin farklı sebepleri olduğu gibi ortak sebepleri de vardır. Bu ortak sebepler ağırlıklı olarak şu şekilde sıralanabilir: büyük buhranla birlikte devletin her şeye müdahil bir yönetim anlayışına doğru evrilmesi -yani liberal anlayıştan kopmalar veya liberal anlayışı benimsememe-, ekonomik olarak ülkelerin iktisadi alanda birçok sorun ile karşılaşması, ayrıca ilk bölümde de bahsettiğimiz gibi siyasal iktidarın toplumu dönüştürdüğü ve şekillendirdiği devrimci modernleşme modeli olarak Fransız devriminin görülmesinin sonucunda toplumu dönüştürme misyonunu üstlenen bürokratik seçkinlerin ülke yönetimine sürekli olarak müdahil olması, yani atanmışların seçilmişlerin alanına müdahil olması veya sivil-asker arasında rol karmaşası yaşanmasıdır.

Başta Fransa, Almanya, İtalya, İspanya, Portekiz ve Türkiye olmak üzere birçok darbe ve darbe girişimleri yaşanmıştır. Bu ülkeler arasında sadece Türkiye'de 1980 sonrası serbest piyasa ekonomisinin benimsenin küreselleşmenin yolu açılmasına rağmen hala günümüzde 'darbe olmaz'ın garantisinin verilmediği tek ülke olarak göze çarpmaktadır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra sadece Almanya'da darbe veya darbe girişimi olmamıştır. Türkiye'de resmi olarak kabul edilen darbe veya darbe girişimlerinin hepsi ikinci dünya savaşı sonrasında olmuştur. Kısaca Kıta-Avrupası'nda yaşanan darbe ve darbe girişimlerine bakmakta yarar vardır. Çünkü hangi sebeplerden dolayı bu darbelerin yapılmış olması, Kıta- Avrupası geleneğindeki ülkelerin demokratik geleneklerinin daha yerinde anlaşılması adına önemli görünmektedir.

3.1. Almanya'da Darbe Girişimleri

2. Dünya Savaşı'na kadar Almanya'da sırasıyla şu rejimler uygulanmıştır: 1871-1918 yıllarında İmparatorluk dönemi, 1918-1933 yıllarında Weimar Cumhuriyet Dönemi ve 1933-1945 arası totaliter-otoriter sisteminin en önemli özelliklerini içerisinde barındıran Hitler Almanya'sı yani Nazi Dönemi görülmektedir (Çam, 2000: 276). Bu dönemlerde Almanya'nın parlamenter kurumları Fransa, İngiltere ve ABD'ye göre daha zayıf kalmıştır. Bu dönem içerisinde Almanya'da

askeri güç/ ordu devlet içerisinde ayrıcalıklı konuma sahip olmuştur. Ancak 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ordunun konumu değişmiş ve kitlesel katılım başlamıştı (Öz, 2006: 65). Zaten bu dönemden sonra Almanya'da herhangi bir darbe girişimi de görülmemektedir.

İlk darbe girişimi 1920 yılında Weimar Cumhuriyeti'ne (1919–1933) karşı düzenlenmiştir. Weimar Cumhuriyeti, Adolf Hitler'in Nazi Partisi iktidarına kadar sürmüştür. Cumhuriyete karşı olan muhalifler, militarizm ve saldırgan bir politika izleyerek Versay Barış Antlaşması'nın ağır şartlarına karşı gelmiş ve bunun sorumlusu olarak da Cumhuriyeti göstermişlerdir. İşte bu militarist grup 1920 yılında darbe girişiminde bulunmuştur. Amerikan doğumlu bir gazeteci olan Wolfgang Kapp'ın önderliğinde I. Dünya Savaşı'nda savaşmış eski askerle birlikte 13 Mart 1920 yılında yönetimi ele geçirerek Kurucu Meclis'i dağıttıklarını ve anayasayı ortadan kaldırdıklarını ilan etmişlerdir. Bu darbe girişimi sırasında ordu bu olaya edilgin bir tutum almasına karşı girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Kapp darbesinin başarısız olmasının nedeni, Berlin'deki işçi ve memurların genel grevi olmuştur (Sander, 2007: 19-20).

İkinci darbe girişimi Nazilerden gelmiştir. Her şey Hitlerin Alman İşçi Partisi'ne katılması ile başlar. 1920'de parti ismini Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (Nazi) olarak değiştirmişti. Nazi Partisi Yahudi, komünizm ve parlamento karşıtıydı ve general Ludendorff tarafından da desteklenmişti (Sander, 2007: 21). Hitler, Cumhuriyetin silahlı gücünü eline geçirip merkezi yönetimi devralarak temel amacını (Mussolini'nin Roma'da yaptığının bir benzerini) Berlin'de uygulamak istiyordu. Fakat 1923 yılında 'Birhane Darbesi (Hitler Putsch)' başarısız oldu ve Hitler hapse atıldı (Çakı, 2018: 86).

Üçüncü darbe girişimi bu sefer 1944 yılında Nazi hükümetine yapılmıştı. Alman ordusu içinde Hitler'e bir suikast ve darbeye devirme eğilimleri vardı. Stauffenberg gibi subaylar bunun öncülüğünü yapmıştı. Darbecilerin planı, "Hitler tarafından askeri rapor vermek üzere çağrılan albay Stauffenberg, evrak çantasındaki zaman ayarlı bombayı patlatacak, en iyi ihtimalle Hitler, Göring ve Himmler, en kötü ihtimalle sadece Hitler ölecek ve General Olbrich Berlin civarındaki askeri birliklere 'valkyrie' (el koyma) emri verecek ve Berlin'deki kilit binalar ele geçirilerek Nazi iktidarına son verilecekti". Fakat bomba patladı Hitler^{††} şans eseri kurtuldu ve plan başarılı olmadı. Bu plandan sonra 5000 kişi tutuklanmış ve bazıları idam edilmiştir (Shirer, 1979: 305).

3.2. Fransa'da Darbe ve Darbe Girişimi

Aslında Fransız Devrimi'nin hemen akabinde bir darbe olmuştur. Bu darbeyi Napoleon Bonaparte 1799 yılında yapmıştır. Napoelon direktuarı devirerek askeri monarşiyi kurmak istemiştir. Bu neden ile darbeden sonra birinci konsül olarak Napoleon, 1804'te imparatorluk tacını Papa'dan almıştır (Komisyon, 1967: 398). Burada tipik modern bir darbeden söz etmek zordur. Fakat Fransız devrimine benzer bir ihtilalden bahsedemeyiz. 20. yüzyılda ise Fransa'da darbe (1958) ve başarısız bir darbe girişimi (1961) olmuştur.

^{††} Hitler, gece yarısı radyodan halka şöyle hitap etti:

"Alman Halkı!

...

Albay Kont Stauffenberg'in koyduğu Bomba iki metre sağımda patladı... Bana ise hiçbir şey olmadı... Bunu Tanrı'nın bana verdiği görevin bir tanıtı sayıyorum..." (William L. Shirer, *Nazi İmparatorluğu –Çöküş*, s. 332.)

1958 yılında General De Gaulle, “Fransa’nın parçalanmaya doğru gittiğini, bu nedenle kendisinin cumhuriyetin sorumluluklarını üstlenmeye hazır olduğu” demecini vermiştir. Bunun nedeni, dönemin hükümet başkanı Guy Mollet’in ellili yıllarda Cezayir’deki etkinliğini yitirmeye başlayan ve daha liberal bir Cezayir politikası izleyeceğini açıklamış olmasıydı. Hükümetin Cezayir’den çekilmesi ihtimaline karşı oradaki Fransız kumandanlar bir darbe yapmışlar ve Cezayir’de ve Sahra’da geçerli olmak üzere bir ‘selamet-i umumiye’ komitesi kurup Fransız hükümetini istifaya çağırılmışlardır. İstifa eden Mollet’in yerine De Gaulle gelmiş ve daha sonra yeni anayasa kabul edilip 5. Cumhuriyet kurulmuştur (Göze, 2013: 648-649).

1961 Darbe girişiminin temel nedeni ise De Gaulle’un Cezayir kolonisini bağımsız kılmanın yollarını aramasıydı. Bu arayış onu iktidara getiren milliyetçi askerlerin ve Cezayir’deki Fransız vatandaşların tepkisini çekmiştir. Bu süreçte De Gaulle’e bir de suikast tertibi düzenlenmiştir. Hükümetin, Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi ile görüşmeye başlamasına tepki olarak Fransız ordusundaki bazı askerler darbe girişiminde bulunmuşlar. Bu girişim başarısız olmuştur. Sonuçta Mart 1962’de Fransa ile Ulusal Kurtuluş Cephesi arasında ateşkes sağlanmış ve aynı yıl referandum ile Cezayirliilerin neredeyse tamamının kabul oyu vermesiyle Cezayir bağımsızlığını kazanmıştır (Kanadıkırık, 2016: 62–69).

3.3. Diğer Kıta-Avrupası Ülkelerinde Darbe ve Darbe Girişimleri

İtalya’da De Lorenzo’nun Piano Solo (1964) ve Tora Tora (1970) darbe girişimleri yaşanmıştır#. Aynı süreç İspanya ve Portekiz’de de yaşanmıştır. İspanya’da öncelikle 1936 yılında Franco önderliğinde ordu üç yıl sürecek bir iç savaş sonucunda iktidara gelmiş ve 1975’e kadar ülke diktatörlük ile yönetilmiştir. Daha sonra 1981 yılında meclisin basan 200 kadar askerinin ufak bir girişimi olmuştur. Portekiz de ise 1974 karanfil devrimi görülmektedir. Karanfil devrimi aslında, 1928’de darbe hükümetine giren 1932 yılında başbakan olup 1968 yılına kadar ülkeyi yöneten Salazar’ın kurmuş olduğu diktatörlük rejimine karşı bir darbe girişimidir. Rusya’da ise Sovyetler birliğinin dağılma döneminde Yeltsin’e karşı Kızıl ordunun başarısız bir darbe girişimi olmuştur. Türkiye’de ise her on yılda bir darbe ve darbe girişimleri görülmektedir. Sırasıyla 27 Mayıs 1960 askeri darbesi, 1971 askeri muhtıra, 12 Eylül 1980 askeri darbesi, 28 Şubat 1997 postmodern darbe, 27 Nisan 2007 e-muhtıra ve son olarak 15 Temmuz 2016 başarısız darbe girişimi vardır. Bu darbeler silsilesi şu şekilde okunabilir; temel neden olarak askeri bürokratik yapının hakim unsur olarak varlığını devam sürdürmesi, demokrasinin zayıflığı, liberal anlayışın tam olarak yerleşmemiş olması ve ekonomik yapının müreffeh bir hayatı sunmaması gibi nedenler şeklinde sıralanabilir. Genelde demokrasinin kurum ve kurallarıyla tam olarak yerleştiği 20. yüzyıl dünyasında, bu birkaç örnek dışında darbelerin tam anlamıyla liberalleşmemiş ve dolayısıyla demokratikleşmemiş ülkelerde meydana geldiği görülmektedir (Gök, 2018: 9).

Sonuç

Anglosakson ve Kıta-Avrupası geleneklerinde darbelerin ve darbe girişimlerinin genel anlamda görülmemesinin görülse bile başarısız olmasının temel sebeplerini şu şekilde sıralayabiliriz. İlk sebep, 1980 sonrası küreselleşmeyle birlikte ekonomik olarak ülkelerin orta gelirli insanların refah seviyelerinin artması nedeniyle askeri gücün darbe sırasında temel destek alacağı unsurlardan olan halk unsuru desteğini yitirmesidir. Çünkü ekonomik yapısı dengeli olan,

Ayrıntılı bilgi için: Gladyo Derleri- Avrupa Derin Devletiyle Nasıl Hesaplaştı? <http://www.solakkedi.com/dunyanin%20civisi/gladyo.html>.

iktisadi faaliyetleri dünya standartlarını yakalamış bir ülkede darbe yapılarak ekonomik olarak daha kötüye gitmeyi hiçbir vatandaş onaylamaz.

İkinci bir neden liberal demokratik anlayışın olmasıdır. Sadece seçimden seçime kabul edilmiş gibi görünen demokratik anlayıştan öte, bağımsız sivil toplum örgütleriyle birlikte hayatın her alanında temsil edilirliliğini hissetmek en önemli nedenlerden bir tanesidir.

Üçüncü neden modernleştirilmiş toplumlardaki gibi bir askeri bürokratik yapının getirdiği statükocu anlayışın olmamasıdır. Siyasal iktidarın yapmış olduğu her politik hamlenin askerleri bürokrasinin hoşuna gider mi gitmez mi düşüncesi ile hareket etmemesi, politika üretilirken hesap verilebilirlik, saydamlık ve şeffaflık kriterlerine uygun olarak davranılmasıdır.

Dördüncü neden sivil-asker denetiminin dengeli olmasıdır. Demokratik bir ülkede sivil alan ile askeri alan belli kurallar etrafında belirlenmektedir. Bu alanların ihlalinde uygulanacak cezai müeyyidelerde belirlidir, kesin bir şekilde uygulanmaktadır. Bu sistemde daha çok sivil kontrol öne çıkmaktadır. Çünkü meşru güç kullanma tekeline sahip olan devletin, bu yetkiyi orduya bırakarak kontrol edilmesi gereken bir unsur oluşmaktadır. Yani temelde “bizi düşmandan koruyan ordudan bizi kim koruyacak düşüncesi”nin ete kemiğe bürünmüş hali olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak felsefik ve tarihsel olarak birbirinden ayrı gibi görünse de Anglosakson ve Kıta-Avrupası geleneği ile yoğrulmuş Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa ve Almaya gibi ülkelerde günümüzde bir darbe olma ihtimalinin çok uzak görüldüğünü söyleyebiliriz. Çünkü bu saydığımız sebeplerden küreselleşme, liberal demokratik anlayış, refah seviyesinin yüksek olması, askeri elitizmin olmaması, sivil-asker ayrımının katı kurallarla yapılması gibi durumlar birleşince bir ülkede darbe olma olasılığı zayıflamaktadır. Çünkü darbeyi yapacak askeri gücün ulusal ya da uluslararası mecrada kendini savunacak herhangi bir meşruiyet alanı kalmamaktadır.

Kaynakça

“ABD’de Gerçekleşmiş Bir Darbe Girişimi”, <http://www.derindusunce.org/2017/03/17/abdde-gerceklesmis-bir-darbe-girisimi/> (Erişim tarihi: 10 Kasım 2018)

Atay, A. S., (1998), Çok Partili Dönemde Türkiye’de Ordunun Siyasal Rolü ve Devlet Yapısı İçindeki Rolü, İstanbul: Anadolu Üniversitesi Basımevi

Akarsu, B., (1998), Felsefe Terimler Sözlüğü, 11. Baskı, İstanbul: İnkılap Yayınları

Barbak, A., (2017), “Darbe Olgusunun Yönetmel Boyutu: Kamu Örgütlenmesi Bağlamında Kavramsal Bir Tartışma”, Adnan Menderes Üniversitesi Uluslararası Darbe Sempozyumu 26-27-28 Mayıs 2017- “27 Mayıs 1960’dan 15 Temmuz 2016’ya” Darbeler ve geçmişten Günümüze Darbe Olgusu ve Millet Egemenliği Kültürü-, Bildiri Kitabı Cilt I, Editörler Mustafa Aslan, Ramazan Kemal Haykıran vd., Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, Aydın, 2017, s. 89-113

Bardakçı, M., (2018), “Amerika’da darbe olmaz demeyin! 1933’te Beyaz Saray’ı basıp Başkan Roosevelt’i makamında vuracaklardı”, <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/1281635-amerikada-darbe-olmaz-demeyin-1933te-beyaz-sarayi-basip-baskan-roosevelti-makaminda-vuracaklardi> (10 Kasım 2018)

Çakı, C., (2018), “Weimar Cumhuriyeti’nde Bolşevizm’in Korku Çekiciliği Bağlamında Alman Propaganda Posterlerinde Kullanımı”, KTÜ İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 10, Yıl: 2018, s. 83–101

Çam, E., (2000), Çağdaş Devlet Sistemleri, İstanbul: Der Yayınları

Çetin, H., (2007), Modernleşme Krizi- İdeoloji ve Ütopya Arasında Türkiye, Ankara: Orion Yayınevi

Fedayi, C., (2014), Siyaset Bilimi, 4. Baskı, Ankara: Kadim Yayınları

Heywood, A., (2012), Siyasetin Temel Kavramları, Ankara: Adres Yayınları

Huntington, S. P., (2006), Asker ve Devlet, Çev. K. Uğur Kızılaslan, İstanbul: Salyangoz Yayınları

<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/darbe> (Erişim tarihi: 2 Kasım 2018)

<https://osmanlica.ihya.org/darabat-nedir-ne-demek.html> (Erişim tarihi: 2 Kasım 2018)

<http://www.fransizcasozluk.net/coup.htm>, <https://ingilizce.ihya.org/coup.html> (Erişim tarihi: 2 Kasım 2018)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=DARBE (Erişim tarihi: 2 Kasım 2018)

Kanadıkırık, H., (2016), “Fransa’da Son Darbe: General De Gaulle ve Halkın Direnişi”, Toplumsal Tarih Dergisi, Sayı: 27, Yıl: 2016

Komasyon, (1967), İhtilaller ve Darbeler Tarihi, Çev. Sabiha Bozbağlı, İstanbul: Cem Yayınevi

“Gladyo Dersleri- Avrupa Derin Devletiyle Nasıl Hesaplaştı?”
<http://www.solakkedi.com/dunyanin%20civisi/gladyo.html> (Erişim tarihi: 12 Kasım 2018)

Gök, N., “Sebep ve Sonuçlarıyla Bir Kısır Döngü: Darbeler. Arjantin, Brezilya, Şili ve Türkiye Üzerine Bir İnceleme”, *İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Danışman: Süleyman Ekici, Malatya

Göze, A., (2013), *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul: Beta Yayınevi

Powell, J. M.- Thyne, C L., (2014), “Global Instance of Coups from 1950 to 2010: A New Dataset”, *Journal of Peace Research*, 48(2), s. 249–259

Sander, O., (2007), *Siyasi Tarih 1918–1994*, 16. Baskı, İstanbul: İmge Kitabevi

Sandıklı, A., (2016), “Darbe Kavramı ve Darbelerle İlgili Değerlendirme”, BİLGESAM, Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi, 1. Uluslararası Demokrasi Sempozyumu’nun açılış oturum sunumu, 16 Aralık 2016

Shirer, W. L., (1979), *Nazi İmparatorluğu –Çöküş*, Çev. Rasih Güran, İstanbul: Hürriyet Yayınları

Weber, M., (1996), *Sosyoloji Yazıları*, Çev. Taha Parla, İstanbul: İletişim Yayınları

Öz, B., (2006), “Uluslaşma, Orduların Değişen Rolü ve Sivil Kontrol”, *Atatürk Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, Yıl: 2006, s. 57–79

Westphalian Devletler Sistemi ve Modernleşmenin Geleneksel Dünyanın Büyük Güçleri Olan İmparatorluklara Etkisi*

Merve Suna ÖZEL ÖZCAN*

Özet

İmparatorluk dediğimiz zaman, sistem dönüştüren büyük yapılar olduğu kadar uluslararası sistemin anarşik yapısı içerisinde kendine güç ve hareket alanı sağlayan hiyerarşik olarak üstünlük arayışındaki güç odakları akıllara gelmelidir. İmparatorluklar tarihi okuması binlerce yıllık insanlık tarihi ile nerede ise eş zamanlı bir okuma sunmaktadır. Bu açıdan yaklaşık 400 yıl önce Westphalia ile oluşturulan uluslararası ilişkiler sistemi, esasında yüzyıllardır var olan güç okumasının bir boyutudur. Bu gelişmeye ek olarak modernleşme ile kimlik ve medeniyet tanımlarının yeniden şekillenmesi de dikkat çeken bir gelişmedir. Bu yeni yaklaşım ile Avrupa, dünya sistemini etkilemeye başlamıştır. İmparatorlukların bu dönem içinde büyük güçlere dönüşmeye başlaması ile bu süreç sadece gelenekseli moderne dönüştürmemiş, aynı zamanda uluslararası alanda siyasi birimler olarak devletleri ve de sistemi dönüştürmeye başlamıştır. Dolayısıyla modern ve geleneksel dünya tasavvurumuzu bu yaratımın yani dünya sistemi içerisinde uluslararası ilişkilerin doğuşu odaklı ele almak çalışmanın tarihsel sınırlarını belirlemektedir. Çalışmanın kapsamını ve sınırı da bu tarihsel değişimi görebilme adına iki temel dönüşüme, Westphalia ve modernleşme dönemlerine odaklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: *İmparatorluk, Westphalia, Modernleşme*

Westphalian State System and effects of Modernization on the Great Powers of Traditional World: Empires

Abstract

The Empire is the focal points of power in the quest for hierarchical superiority that provides power and space for movement within the anarchic structure of the international system. The reading on history of the empires goes hand in hand with reading of human history. In this respect, the international relations system that established with Westphalia dates back to 400 ago and becomes a fundamental dimension of centuries-old power analysis. On this regard, it's also striking development that modernization has redefined identities and civilizations in world history. With this novel era, Europe has begun to have influence on the World System. In this period, as the empires have begun to transform into great powers, that not only push traditional ones to become modern, but also led states and systems to transform in international area. Hence, as this emergence determines our modern and traditional world imagination, the focus on rise of international relations sets the historical frontiers of this study. Thus, in other to shed light on this historical change, the scope and boundaries of this study focus on these two major transformations Westphalia and modernization periods.

Keywords: *Empire, Westphalia, Modernization*

* İlgili makale "Büyük Güç Olmanın Aracı Olarak İmparatorluk Arayışı: Rusya Federasyonu Örneği" başlıklı doktora tezi kapsamında geliştirilmiştir.

* Dr. Araştırma Görevlisi, Kırıkkale Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-mail: mervesuna@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-9027-3990

Giriş

Tarih kronolojik olarak birbirini takip eden gelişmelerin sonucunda şekillenen büyük dönüşümleri bize sunmaktadır. Bu açıdan imparatorlukların ve uluslararası alanın, değişen yapı ve doğasını okurken doğrudan Westphalia yerine, öncesine odaklanmak sürecin değişimini anlamamızda farklı noktaları da görmemizi sağlayacaktır. X. ve XIII. yüzyıllara bakıldığında Avrasya sisteminin güçlü yapısı devam etmekle birlikte, Avrupa ticaretinin bu dönemde Avrasya ticaretiyle olan bağı sayesinde zenginleşmeye başladığı görülmektedir. Böylece XI. yüzyılda Avrupa, Doğu ve İslam Medeniyetinin yörüngesinde yer almaktayken, XVI. yüzyılda durum hızla değişmiştir.¹ XVI. yüzyıl itibariyle Doğu'nun gücü karşısında Avrupa dünya ilişkilerinde kendi sistemini kurma girişimlerine başlamıştır. Avrupa'da Aydınlanma, Rönesans ve Reform ile modernleşme süreci hız kazanırken, Doğu'da geleneksel dünyanın güçlü imparatorlukları oluşmakta olan bu yeni sistemin uzağında birkaç yüzyıl daha varlıklarını sürdüreceklerdir. Avrupa'nın yaşadığı bu süreç esasında modern imparatorlukların ortaya çıkışına ve geleneksel imparatorlukların son bulmasına yol açacak bir dönemin başlangıcıdır.

Avrupa'nın başlattığı sömürgeci faaliyetler, mezhep savaşları, devrimler gibi pek çok gelişmenin küresel etkileri uluslararası alanda hızlı bir dönüşüm yaratmıştır. Sözü edilen gelişmeler, sadece dış politikada değil iç politik alanda siyasi, kültürel, sosyal ve iktisadi dönüşüm yaşanmasına ve modern dünyayı şekillendirmiştir. Pek çok akademisyen açısından milat olarak görülen, 1648 Westphalia Barışı ile birlikte dünya ve uluslararası sistem yeni bir sürece girmiştir. Bu barışla ortaya çıkan Westphalian Devletler Sistemi esasen Batı'nın hegemonik üstünlüğünün uluslararası alanda öne çıkmasını sağlamıştır.

Aydınlanma fikirleri Avrupa'da devrimler çağını tetiklemiştir. Bu devrimler, alt kesimden ziyade, üst kesim tarafından desteklenen düşünürlerin muhalif görüşleri sonucunda gerçekleşmiştir. Fransa'da Descartes, Hollanda'da Spinoza, Almanya'da Leibniz, İngiltere'de Locke ve daha birçok düşünürün bilimde rasyonalitenin, ampirik gözlemin, siyasi ve toplumsal alanda özgürlüğün, eşitliğin, mülkiyet haklarının üzerine fikirlerini beyan etmeye başlaması esasen değişen birey ve siyasi güç algısının da önemli bir örneğidir. Bu dönemde fikirlerin teorik gerçekliklerinden farklı olarak, düşünürlerin otokrat kral ya da imparatorları ziyaretlerinin doğal karşılanması önemli bir ayrıntıdır.[†] Çünkü modern imparatorluklar sürecinin başlamasına karşın hala geleneksel dönem imparatorluklarının mutlakiyetçi yapılarına olan bağ devam etmektedir. Bu bize Westphalian Devletler Sisteminin oluşmaya başladığı ilk yüzyıllarda dahi imparatorluklara olan yaklaşımın hızla değişmediği ya da değişemediğini göstermektedir. Siyasi ve fikri değişimler pek çok aydın tarafından desteklense de imparatorlukların sahip olduğu güç alanları varlığını uzun bir süre koruyacaktır.

Nitekim bu kısa girişin ardından çalışmamızın şekilleneceği ana tarihsel zeminde bir anlamda ortaya konulmuştur. Dünya tarihi birbirinden bağımsız düşünülemeyecek kadar zengin ve karışık bir yapı arz etmektedir. Zaman ve mekân kavramlarının salt kronolojik okumadan

[†] Örneğin Diderot'un Rus Çariçesi Büyük Catherina'yı ziyaret etmesi; Voltaire'in Prusya Kralı Büyük Frederick'le iş birliği yapması gibi pek çok örnek söz konusudur (Harman, 2016: 243-244.).

ziyade uluslararası ilişkiler alanına karşılaştırmalı tarihsel ve sosyolojik yaklaşımlar ile çeşitlendirilmesi elzem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan disiplinler arası bir yaklaşımın uluslararası ilişkilere özellikle siyasi tarih noktasında yerleştirilmesi önemli bir bakış açısı sunacaktır. (Kurubaş, 2008). Bu durum eş zamanlı olarak okumamızın sınır ve kapmasını da bize sunmaktadır. Bu açıdan çalışma kapsamında kendimize bir sınırlılık çizibilme amacı ile Westphalian Devletler sisteminin oluşturulması ve modernleşme süreci geleneksel dünya algımızı değiştiren iki önemli etken olarak temel alınmıştır. Buna mukabil çalışmanın temel sorunsalı Westphalia Barışı dediğimiz süreç ve modernleşmenin birbirine paralel olarak geleneksel olarak adlandırdığımız imparatorluk anlayışını değiştirme ve bunu yaparken de nasıl bir sonuç ortaya çıkardıklarına dikkat çekmektir. Bu iki gelişme sistem üzerinde devlet ve egemenlik kavramlarının yanı sıra geleneksel dönemin kimlik tanımlarını da etkilemiştir. Uluslararası sistem ekseninde bu iki gelişme geleneksel dünyanın büyük güçleri olan imparatorlukların da yapılarının değişmesine yol açmıştır. Bu kapsamda çalışma ekseninde ilk olarak kısaca imparatorluk ve büyük güç tanımını gerçekleştirdikten sonra Westphalian Devletler Sisteminin ve modernleşmenin imparatorluklar üzerinde yarattığı etkiyi inceleyeceğiz.

1. Sistem Okumaları Ekseninde İmparatorluk Kavramı ve Büyük Güçler

Braudel 'den Wallerstein ve Amin'e kadar pek çok teorisyenin ele aldığı şekliyle, dünya sisteminin Batı merkezli oluşumu 1500 civarında keskin bir kırılmayla ortaya çıkmıştır. XVI. Yüzyıl sadece sermaye birikiminin değil "durmaksızın" devam edecek bir üretim motor gücünün oluşması açısından da önemlidir. 1500 civarında farklı "dünya sistemleri" ve hatta "üretim biçimleri" arasında keskin bir kırılma yoktu ancak bu dönemde "sistem" veya "dünya (-) sistemi" olduğu da bir vakadır. Dünya sistemindeki, bölgeler arasında fazlalıkların aktarılması merkez-çevre hiyerarşisinin zorunlu olarak "uluslararası" işbölümü türünün yaratımını ortaya çıkarmıştır. Burada sisteme temel katılım kriterleri (Frank, Gills, 2003: 4-5) :

1. Kapsamlı ve kalıcı ticaret bağlantıları;
2. Özellikle merkez-çevre-iç ilişkileri ve hegemonya / rekabet ilişkileriyle belirli bölgelerle veya halklarla sürekli veya tekrarlayan siyasi ilişkiler yaratmak;
3. ekonomik, politik ve kültürel çevrimleri paylaşmaktır.

Kriterlerin sağlanması dünya sisteminin aktörlerini belirlemektedir. Örneğin Afro-Avrasya'nın uzak bölgeleri neredeyse aynı anda ekonomik genişleme ve daralma yaşarsa, bu aynı dünya sistemine katılacağına bir kanıt olarak düşünülebilir. Bu açıdan Tablo 1'de Dünya sistemi döngülerine kısaca bakılacak olur ise antik, klasik ve modern dönemlerden geçen bir sistem karşımıza çıkmaktadır. Post modern olarak adlandırılan dönem varsayımsal bir sistemdir. Ancak diğer üç dönemin geçiş ve etkileri düşünüldüğünde sistem içerisine aktörlerin belirleyici ya da belirlenen pozisyonları da tahmin edilebilir. Bu açıdan antik ve klasik dönemler daha çok geleneksel olarak adlandırdığımız imparatorlukların yaşadığı sistem döngüleridir. Modern dönem ise yeni bir sistem ve ilişki ağları sunan süreklilik esaslı bir dünyanın çatısıdır.

Tablo 1: Dünya Sistemi Dönemleri

McNeill'in Kategorizasyonu Ve Tarihlendirmesi	Geleneksel Adlandırma	Dünya Sisteminin Süreç Aşamaları
Orta Doğu Egemenliği -3000 'den -500'e	Antik	Öğrenme altyapısı -3400den -1200 e kadar
Avrasya Kültürel Dengesi -500 'den 1500 'e	Klasik	Topluluk İnşası -1200'den 930'a kadar
Batı Egemenliği	Modern	Ortak (türler arası) organizasyonlar 930'dan 3000'e kadar
1500'den "Dünya Çapında Kozmopolitlik"	Post-Modern	İstikrar 3000'den 5000'e kadar

Kaynak: Modelski, G. (2003) "World System Evolution", Ed. Robert A. Denemark, Jonathan Friedman, Barry K. Gills, and George Modelski, World System History The Social Science Of Long-Term Change, London: Routledge Publish, s. 33.

Dolayısıyla çalışma kapsamında incelediğimiz dönemde 1500'lerden itibaren sistemde klasik ya da bizim kullandığımız kavram ile geleneksel dönemden çıkışın temelleridir. Bu açıdan geçmişte imparatorluklar olarak okuduğumuz aktörler bugünün dünyasında modern sistemin büyük güçleridir. Bu bağlamda imparatorlukların geleneksel formasyonundaki tanımını ortaya koymak elzemdir. İmparatorluklar, uluslararası sistem içerisinde evrensellik iddiaları ile hegemon güç olan emperyal yapılar olarak, dönemdaşı olan devletlerden ayrılmaktadır. Bu açıdan kelime kökeninde yer alan merkezde *Imperare + Emperor* güçlerinin toplanmış olması bu siyasi yapının kontrol mekanizmasını güçlendiren ve belli bir yayılım alanına sahip olduktan sonra kendi güç tatminini gerçekleştirdiği bir noktaya ulaşmasını sağlamaktadır. Bu yapılar tarih boyunca devasa devlet yapılanmaları olarak kendi bölgeleri içerisinde hâkim güç olmuşlardır. Bu açıdan imparatorluğa dair en önemli uzlaşma emperyal yayılım ve hegemonik üstünlük amacı ile hareket etmesidir. Bunun için de en önemli unsurlar askeri ve iktisadi alanlarda güçlü bir yapının kurulmuş olmasıdır. Çünkü iktisadi kaynakları zayıf bir devletin askeri gücü de doğrusal olarak zayıf olacaktır.

Geleneksel imparatorlukların özelliklerine baktığımızda ilk olarak imparatorlukların devletler gibi teritoryal sınırları olmadığı görülmektedir. Bunun nedeni emperyal sınırlar ile devletin teritoryal sınırlarının birbirinden çok farklı olmasıdır. Emperyal sınırlar ile devlet sınırları arasındaki en önemli fark ise tekillik ve çoğulluk noktasında görülebilecek olan asimetrik güçtür. İmparatorlukların, kendilerini eşit kabul ettikleri komşuları yoktur, hiyerarşik olarak kendilerini sistem içerisinde üstün olarak gördükleri ifade edilebilir. Bu açıdan Doyle, imparatorluğu davranışsal olarak "*emperyal bir toplumun, egemen bir toplum üzerinde*" etkin bir kontrol sağlama hedefiyle hareket eden aktör olarak ele almaktadır. Buradaki vurgu tahakküm ilişkisine atıf yapmakta ve imparatorluğu hiyerarşik olarak bir üst konuma almaktadır. Öte yandan etkin kontrol beraberinde "etkili egemenlik" kavramını ortaya çıkarmaktadır. Bu egemenlik resmi ya da gayri resmi bir ilişki türüne göre şekillenebilir. Burada önemli olan sömürge sınırları ve yayılmanın sağlanmasını kontrolün imparatorluk tarafından araçsal bir şekilde kullanımınıdır (Doyle, 1986: 30).

Geleneksel dünya içerisinde imparatorluklar merkezi otorite olarak çevre bölgeleri ile arasında hiyerarşik bir ilişki ağı kurmuştur. Bu dönem içerisinde imparatorluklar kozmik düzenin merkezi olarak görülürken, sınırları dışında kalan bölgeler ise *imparatorluğa tabi olması gereken barbarlar* olarak görülmüştür (Yurdusev, 2003: 30). Bu mantık emperyal yayılımın ilk meşrulaştırma örneğini temellendirmiştir. Bu durum özellikle siyasi ve sosyo-kültürel unsurlar açısından önemlidir. İmparatorluğun kendi emperyal alanlarını genişlemesinde diğerlerini barbar olarak tanımlaması ona gerekli motivasyonu sağlamaktadır. Bu durum modern dönem içerisinde din ve akabinde ideolojik olarak ilerleyecek bir süreçte temelidir.

Öte yandan Kennedy, XVI. yüzyıl itibari ile oluşan büyük güç sisteminde yer alan devletleri “İspanya, Hollanda, Fransa, Britanya İmparatorluğu ve günümüzde de Birleşik Devletler gibi ülkeler” şeklinde tanımlar. Ancak bu sınırlı bir tanımlamadır. Çünkü XVI. Yüzyılda var olan diğer devletleri tanımlama adına “güç merkezleri” tanımı kullanır. Buna göre Ming Çin’i, Osmanlı, Rusya, Japonya ve Moğol İmparatorlukları merkezi üst otoriteleri sahip olmaları bakımından Avrupa’dan ayrılır. Çünkü bu merkezi otoriteler Kennedy’ye göre ilerleme arayışına engel politikalar takip etmiştir. Bu açıdan 500 yıllık tarihi incelenmesinde Kennedy’nin temel aldığı kıstasın iktisadi büyüme hızı ile teknolojik ve yapısal atılımlar olduğu görülmektedir. Bu durum devletlerarasında zamanla kapasite ve askeri güç farklılıklarını ortaya çıkarmaktadır (Kennedy, 2014: 13-14).

Aslında bu fikir pek çok açıdan özellikle de tarihi açıdan sorgulanabilir. Çünkü büyük güç tanımının ulus-devlet bağlantısı dünya tarihinde tek bir döneme işaret eden bir bağ kurmaktadır. Hâlbuki modern dönem öncesi dünyanın pek çok büyük güç örneği mevcuttur. Dolayısıyla Moğollar, Ming Çin’i, Sasaniler ya da Partlar bunun örnekleridir. Bu imparatorlukların sistem içerisinde yarattığı etki ve değişim askeri güçleri ve iktisadi ağı ile birlikte düşünüldüğünde geleneksel dönemin büyük güçleridir. Bu noktada Levy, büyük güç çerçevesinin, uluslararası siyasetin realist paradigmasının temel varsayımlarını paylaşmakla birlikte, sistemdeki az sayıdaki lider aktöre açıkça odaklanmakta olduğuna dikkat çeker. Uluslararası sistemin anarşik yapısı içerisinde güçlü aktörlerin bir hiyerarşi oluşturduğu varsayımı içerisinde okunmaktadır. Bu açıdan geleneksel dünya içerisinde Antik Yunan ve Rönesans İtalya’nın uluslararası sisteminde hâkim şehir devletler iken, modernleşme ile birlikte sistemin, 1500’den itibaren baskın aktörleri hanedanlık, toprak devletleri ve milletler olmuştur. Döneme bakılmaksızın Büyük Güçler-sistemin yapısını, ana süreçlerini ve genel evrimini belirledikleri görülür (Levy, 1983: 8).

2. Westphalia Devlet Sisteminin Doğuşu

Westphalia Devlet Sisteminin ve ulus-devlete giden sürecin incelenmesinde Orta Çağ dünyasının işleyiş mantığını anlamak önemlidir. Bilindiği gibi Katolik Hristiyan dünya, Roma İmparatorluğu’nun mirasını devralmıştır. Papalığın, Roma İmparatorluğu kurumsallaşması üzerine inşa edilen yapısı, onu yüzyıllarca krallıkların ve kralların onay merkezi haline getirmiştir. Bu dönem içerisinde Charlamange, imparatorluk arayışının en önemli örneklerinden biri olmuştur. Çünkü onun attığı temeller ve ortaya çıkardığı imparatorluk gelecekte yeni imparatorluklar döneminde Avrupa Birliği’nin tarihsel kökenini oluşturacaktır. Bunun önemli nedenlerinden biri Orta Çağ’da iç siyasi ilişkilerde ikili yapının eşitlikten çok, hiyerarşiye

dayanmasıdır. Ancak Batı Roma'nın yıkılışının ardından Avrupa'da Roma Barışı'nı yeniden kurma hedefi ile Karolenj Döneminde, Charlamange, Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu adı altında, nerede ise tüm Batı Hıristiyanlığını egemenliği altına almıştır (Britanya Adaları hariç) (Ağaoğulları; Köker, 1991: 160). Bu bağlamda Orta çağın hiyerarşik ilişkilere dayalı ortamında Kutsal Roma İmparatorluğu döneminin diğer güçleri arasında öne çıkarak yeni bir emperyal yapılanma olmuştur. Ancak Roma İmparatorluğu kadar merkezileşemeyen bu yapı, her ne kadar pek çok küçük birim tarafından tanınsa da *Respublica Christiana* olarak iki-başlı bir niteliğe sahip olmuştur. Zaten Orta Çağ Hıristiyan dünyasının uluslararası ilişkiler anlayışı da *Respublica Christiana* ekseninde şekillenmiştir (Yurdusev, 2003: 36).

Orta Çağ'ın skolastik düşünce yapısının, Aydınlanma ve Reform hareketleri ile sorgulanmaya başlaması, sistemin değişmesindeki en önemli adımlardan biri olmuştur. 1517 yılında Martin Luther'in, Papalığın sattığı *Endüljans*'a (günahtan arındırma belgeleri) karşı çıkması ile başlayan Reform Hareketi, Avrupa hanedanları arasındaki mezhep savaşlarını yeni bir boyuta taşımıştır. Yaklaşık XVII. yüzyıla kadar sürecek olan Avrupa hanedanları arası mezhep savaşları dönemi başlamıştır. Bu savaşlardan en önemlisi topyekûn savaşa başvurdukları ve Orta Avrupa nüfusunun neredeyse dörtte birinin savaş, hastalık ya da açlıktan hayatını kaybettiği, 1618-48 yılları arasında gerçekleşen Otuz Yıl Savaşı'dır. Savaş sonunda 1648 Westphalia Barışı ile sadece Avrupa'nın mezhep savaşları son bulmamış, aynı zamanda yeni bir devletler sisteminin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu barış anlaşması ile birlikte devlet egemenliğine dayalı modern uluslararası ilişkiler ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla her devlet kendi egemen sınırları içinde mutlak gücüne sahip olacak ve bu, diğer devletlerce tanınacaktır (Keyman, 2006: 4). Bu değişimlerin en önemli sonucu ise *uluslararası* devletler toplumunun bilerek ya da bilmeyerek ortaya çıkarılmasıdır.

Westphalian Devletler Sistemi esasen bir anda ortaya çıkan bir uluslararası sistem kurmamıştır. Pek çok akademisyen, 1648'den önce devletlerin zaten egemenlik ve siyasi otorite odaklı hareket etmeye başladıklarını öne sürmektedir. Zira Westphalia, modern sistemin sıfırdan yaratılmasının değil, güçlendirilmesinin işareti olmuştur.[‡] Bu açıdan egemen devlet olma durumunun öğeleri yaklaşık üç asırdır biriken fikri temellerin bir ürünüdür (Phillpot, 2013: 69). XV-XVII. yüzyıllarda Avrupa'da mevcut olan zengin politik fikirler, siyasi liderlerin ekonomik ve askeri imkânları ile kurumsal yenilikleri meşrulaştırmasını kolaylaştırmıştır. Almanya Barışını oluşturan, Münster ve Osnabrück Antlaşmaları, esas olarak, özel Alman prenslikleri, Kutsal Roma İmparatorunun seçildiği sistem, dinde temsil ve imparatorluğun emperyal mahkemeleri gibi feodal meseleleri ele almıştır. Anlaşmaların en önemli sonucu, Alman prensliklerine antlaşma imzalama hakkı verilmesi ile Orta çağ dünyasının iki büyük evrensel kurumundan biri olan Kutsal

[‡] Uluslararası alanda ortaya çıkardığı değerler ve egemenlik kavramı üzerine geleneksel yaklaşım, Westphalia'yı keskin bir şekilde milat alırken, Stephan D. Krasner gibi akademisyenler, Westphalian Barışın tarihte bir dönem noktası olmadığı eleştirisini getirmektedirler. Krasner'e göre, sistemde mutlak bir egemenlik kavramının içselleştirdiği söylenemez. Çünkü devletlerin uygulayabileceği yetki kapsamı her zaman tartışmalıdır. Ancak egemenlik, Avrupa'nın belli başlı bölgesel devletlerin davranışlarında bariz bir fark yaratmamıştır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Krasner, S. D. (1993), "Westphalia and All That", Ed. Judith Goldstein ve Robert O. Keohane, Ideas and Foreign Policy Beliefs Institutions and Political Change, Newyok: Cornell University Press)

Roma İmparatorluğu'nun etkisini kaybetmesidir. Böylece orta çağın evrensel kurumu olan Papalık da darbe almıştır (Krasner, 1993: 236). Aslında 1555'teki Augsburg Anlaşması'yla benzer şekilde din ve siyaset ilişkileri açık bir şekilde egemenlik alanı olarak tanınmış ve Alman prensliklerine kendi topraklarında din üzerinde yetkili olma imkânı verilmiştir (Phillpot, 2013: 70-71). Ancak dini özerklik ile başlayan bu süreç, devletin egemenlik alanının da sınırlarını çizmesini sağlamış olsa da Westphalia ile birlikte hukuki olarak süreç tam anlamı ile tamamlanmıştır.

Anlaşma sonucunda ortaya çıkan çok sayıda özerk siyasi birim, birbirlerini tek başına yenecek kadar güçlü yapılanmalar olmadıkları için, yeni bir güç dengesi oluşturmuştur. Dolayısıyla bu durum, egemen birimlerin birbirilerini karşılıklı olarak tanıırken aynı zamanda sistemin uyumlu bir şekilde çalışmasını da sağlamıştır. XVII. yüzyıl içerisinde Fransa, İspanya ve Habsburg İmparatorlukları birbirleri ile rekabet devam ederken, sistemde egemen devletler hiyerarşisi içinde üstünlük kazanma çabası da ortaya çıkmıştır. Westphalia ile ortaya çıkan bu yeni Avrupa düzeninin üyesi olarak kendi konumlarını sürdürmek isteyen küçük güçler ittifak arayışında iken, büyük güçler de hegemonya ve hâkimiyet için savaşlarına devam etmiştir (Wilson, 2002: 93). Son noktada Westphalia'nın imparatorlukların güç mücadelesi üzerinde yarattığı en büyük sonuç Katolik Habsburgların Avrupa'daki hegemonyasını sonlandırmasıdır. Sisteme katılan yeni devletler Almanya'nın parçalanmasına yol açarken, Fransa İmparatorluğu'nu ise Avrupa'da güçlendirmiştir (Sander, 2010: 101).

Reel politik açıdan Westphalian sistemin egemenliğinden çok uzun bir süre önce, bölgesel egemenlik ve modern uluslararası hukuk kavramının biçimsel gelişimi öne çıkmaya başlamıştır. Ancak bu oluşumlar modern anlamı ile de Westphalian tanıma uymamakta olsa da bir anlamda prototipler olarak görülebilir. Bu açıdan Levy bu dönemde oluşmaya başlayan büyük güç sistemi kavramının Orta Çağ Avrupa'sına uygulanamayacağına dikkat çekmiştir. Egemen devletlerin tam olarak gelişmemiş olması iktidarın ve dış özerkliğin içsel merkezileşmesinde yaşanan en büyük eksikliklerdir. Orta çağın yarattığı bu durum, dini otoriteden tam bağımsız olamama, Avrupa devletlerinin daha sonraki dönemlerde de farklı olmasına yol açmıştır. Örneğin Fransa ve İngiltere Yüz Yıl Savaşının sona ermesiyle büyük teritoryal devletler olarak kabul edilirken, Avusturya İmparatorluğunun evlilik bağı ile toprak genişletmesi aynı etkide değildir (Levy, 1983: 20).

İmparatorluklar büyük devlet olmanın ötesinde kendi yarattıkları düzenin yaratıcısı ve garantörü olarak sistem içerisinde yer alırlar. İmparatorluklar bu misyonunu gerçekleştirmek adına birimlerin içişlerine karışma eğilimdedirler (Münkler, 2009: 10). Bu durum devletlerin muhafazakâr yapılarının aksi yönde dikey bir ilişki ağı ortaya koyar. Hegemon ve emperyal bir güç olarak imparatorluklar kendi çıkarları ekseninde hareket edecekleri için kendi süzenlerinin korunması için statükocu ya da irredantist olabilmektedir. İmparatorluklar uluslararası ilişkilerin savaş-barış, düzen-anarşi dilemmalarını eş zamanlı olarak içinde barındıran yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet sınırları, siyasi ve iktisadi, dilsel ve kültürel sınırlarından gücünü alırken, İmparatorluk açısından sınırlar daha öncede bahsettiğimiz gibi tıpkı teritoryal sınırlar gibi önemsizdir. Bu da emperyal sınırların resmîyetini ortadan kaldırarak imparatorluğun kendi için sistem esnekliğini artırır. Ancak, egemenliğin olumlu içeriği, devletin meşru olarak yönetebileceği alanlar, her zaman tartışmalı olsa da belirli bir bölge üzerinde münhasır kontrole sahip olma

iddiası devletler açısından önemlidir. Çünkü devletin teritoryal sınırlarını aştığı an egemenlik kavramı da tehlikeye girmektedir (Krasner, 1993: 236). Dolayısıyla bu gelişme imparatorlukların sınır aşan otorite anlayışları üzerinde ilk kısıtı doğurmaktadır. Egemenlik sınırları ve teritoryal sınırların çizimi imparatorlukların sınırsızlığı üzerinde büyük bir bağlayıcı norm haline gelecektir.

Westphalia'nın tarihi süreci ve buna bağlı olarak imparatorlukları etkileyen dört önemli sonucu olmuştur. İlki, Avrupa'nın dini anlaşmazlıklarına son vermesi sonucu krallın ve krallıkların din seçiminde birbirlerine karşı hoşgörü politikası takip etmesidir (ki bu sonraki süreçte Avrupa için laiklik ve sekülerleşme politikalarına da şekil verecektir). Kilisenin kral üzerindeki etkisi zayıflamış ve egemenlik dini otoriteden doğrudan kralın yetkisine geçmiştir. Böylece siyasi sistemdeki ikili yönetime son vermiştir. İkinci sonuç, Avrupa'daki siyasi otoritelerin sınırlarında yaşanmıştır. Burada siyasi sınırların çizilmesinin birkaç sonucu vardır. Siyasi sınırların çizilmesi, eş zamanlı olarak o toprak parçası üzerinde yaşayan insanların zamanla güçlü aidiyet duygusu geliştirmesi sağlamıştır. Bu aidiyet ve birliktelik duygusu ise daha sonra karşımıza milliyetçilik çıkacaktır (Kurubaş, 2012: 16-17). Bu durum daha sonraki aşamalarda kimi imparatorlukların parçalanmasına yol açarken, kimilerinin de yeni kimlik meşruiyetini arttırmasını sağlamıştır. Böylece devletlerin egemenlik alanları ve vatandaşları da netleşmiştir. Ayrıca bu durumun bir diğer sonucu da egemen eşit devletlerin karşılıklı tanınması durumudur. Geçmişte imparatorlukların tanınma gibi bir norma ihtiyacı yokken yeni oluşturulan uluslararası sistem içerisinde en önemli devlet olma koşullarından biri haline gelecektir. Üçüncü olarak, teritoryal sınırların çizilmesi, imparatorluklar çağından farklı olarak devletleri belirli coğrafi sınırların içine hapsetmektedir. Tıpkı siyasi sınırlar gibi teritoryal sınırlar da imparatorlukların mutlak hâkimiyet alanı oluşturma hedefini sınırlamakta ve onu egemen eşit şekilde diğer siyasi birimler ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Westphalian dönemde ortaya çıkan bir diğer durumsa, savaşın değişen yapısı ve askeri alandaki değişimdir. Orta Çağ dünyasının krallıklarının paralı askerler[§] ile kendini koruma arayışı, Otuz Yıl Savaşlarında bunun ne derece tehlikeli bir fikir olduğunu ortaya koymuştur. Paradan başka aidiyet hissetmeyen bir gücün sürekli el değiştirmesi, devletlerin güvenlikleri açısından tehlike doğurmaktaydı. Bu açıdan daimî ordu kurulması ihtiyacı, paralı askerlik sistemini sona erdirmiş ve krallar/hükümdarlar kendilerine ait daimî ordular kurmaya başlamıştır. Bu durumun

§ Black Otuz Yıl Savaşları'nın yarattığı askeri dönüşüme dair önemli bir örnek vermektedir. Bu dönemde öne çıkan askeri girişimcilik kendi ordularını besleyen komutanların öne çıkmasına neden olmuştur. Bu sistem, erken 17. yüzyılın askeri girişimcileri arasında komutanların sadece tekil alayları değil, bütün orduları askere alması açısından özel bir durumdur. Alman topraklarında en iyi bilinen örneklerden bazıları Albrecht von Wallenstein (1683-1634), Kont Ernst von Mansfield (1680-1626) ve Bernhard von Weimar (1604-1639) olmuştur. Bu isimlerden Wallenstein 180 binden fazla askere sahiptir. Bu kadar askeri güce sahip bir komutanın takip ettiği politikalar da birliklerinin denetimindeki bölgeleri sistematik ve acımasız bir biçimde sömürme olmuştur. Wallenstein'nun sahip olduğu askeri gücü elde etmek ise, bu muazzam orduya görece etkin biçimde ödeme yapmayı gerektirmekteydi. Bunun karşılığı ise Bohemya, Moravya ve Silezya'da yükseltilecek vergiler olmuştur. Ancak aidiyet noktasında vergiler ordu ile organik bir bağ sunmamaktaydı. Bu açıdan Wallenstein'in sistemi ancak birlikleri hareket halindeyse işlemektedir (Asch, R. G. (2002), "Otuz Yıl Savaşları Önemi: 1598-1648", Ed. Jeremy Black, Top, Tüfek Ve Süngü Yeniçağda Savaş Sanatı: 1453-1815, Çev. Yavuz Alogan İstanbul: Kitap Yayınevi, s. 67).

bir sonraki aşamada yurttaş ordular halini alması ise 1789 Fransız Devrimi sonrasında gerçekleşecektir.

3. Modernleşmenin İmparatorluklara Etkisi

Burada öncelikle modernleşmeyle ortaya çıkan iki durumdan söz etmek gerekir. İlki, sistem içerisinde ayakta kalabilen imparatorlukların çoğunun Batı medeniyetine ait olmasıdır. İkincisi, Modern imparatorlukların Batı tiplerinin ortaya çıkması ile Batı'nın modernleşme sürecini geleneksel imparatorlukların dönüşümlerinde Batılılaşma ihtiyacı yaratmasıdır. Bunun nedeni ise dünyanın, Batı evrensellikleri ile ilerleyeceği bir sürece girmiş ve bunlar, geleneksel dönem imparatorluklarına her alanda sirayet etmeye başlamıştır. İmparatorluklar ve devletler arasında modernleşmeye duyulan heves öyle bir hal almıştı ki bu siyasi yapılar ya modernleşmişler ya da kendi geleneklerini moderniteye entegre ederek sürdürmeye devam etmişlerdir.

Tarihsel olarak modernleşme, XVII. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla kadar Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da yaşanan toplumsal, siyasi ve iktisadi gelişmelerin bir sonucu olarak dünyanın geri kalanına yayılmaya başlayan bir süreçtir. Modern olma bilincinin özünde güçlü bir öteki imgesi yer almaktadır (Altun, 2005: 19-20; Eisenstadt,, 2014: 12). Bu nedenle modernleşmenin, Batı'da başladığının kabulü, Batılı olmayan toplumların Batı'yı örnek almaları ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Böylece modernleşme, Batılılaşmayla eşanlımlı hâle gelmiştir (Heywood, 2013 : 57).

Nitekim XIX. yüzyıl klasik ilerleme kuramlarında temellenen gerçeklik, Batı açısından, Batı dışı dünyayı fiili sömürünün gerçekleştirilebileceği bir alan olarak görmek olmuştur. Böylece XIX. yüzyıl boyunca kökleşen ve XX. yüzyılın ikinci yarısına kadar işleyen geleneksel sömürge siyasetinin temel mantığını, Batı adına Batı dışı bölgelerdeki zenginliklere el koyma ve bu zenginliklerin paylaşılmaksızın kendi için tüketme mantığı olmuştur (Altun, 2005: 17). Bu açıdan düşünüldüğünde dünya savaşlarındaki temel sorunsalın da bu amaç ile gerçekleştiği görülür. Büyük bir güç olmak için önce Batılı, sonra sömürgelere sahip bir devlet olmak gerekiyordu.

Tüm bunların neticesinde modernleşme, sömürgeleştirilen bölgelerdeki halklara karşı sömürge imparatorluklarının takip ettikleri tutum ve politikalarda önemli değişimlere yol açmıştır. Sömürgecilik, yabancı bir toprak üzerinde kontrol kurma ve onu bir koloni hâline getirme pratiği olmakla birlikte emperyalizmin belli bir türü olarak, fethedilmiş ve egemenlik altına alınmış toplumların yapılarını bozmakla birlikte, onları öteki olarak yaşamaya mahkûm bırakarak egemenliklerinin dayanaklarını da zayıflatmıştır (Ferro, 2002: 47). Modernleşme ve ideolojik değişimlere bağlı olarak, her ülke kendi uygulama metotlarını yaratmıştır. Örneğin Fransız sömürgeci zihniyeti, kolonileri ana ülkenin parçası olarak görülür ve burada yaşayan halklara resmî vatandaşlık hakları tanınabilir (Heywood, 2013: 165)

Modernleşme kavramı, teknoloji ve sanayileşme gibi olgular ekseninde ele alınmasının yanı sıra, kırdan kente doğru bir geçiş süreci ile artan ticaret olgusunu da vurgulamaktadır. Sanayi Devrimi sonrasında bu sürece giren ülkeler için modernleşme, gelişmiş ülkelerin özelliklerinin ithali anlamına gelmektedir. Öte yandan modern toplumlar, büyük ölçüde modernleşmemiş toplumlarda bireysel etkinlik ve kurumsal yapı bakımından daha uzmanlaşmış bir seviyededir. Bu

toplumlarda roller kurumsal bir alan içerisinde şekillenmektedir. Yani herkesin politik ve kültürel alanda görevler ve sorumluluklar bireylere yüklenmektedir. Eisenstad'a göre, modern toplumun örgütsel yapısının belirleyen üç karakteristik özellik söz konusudur. Birincisi, işlevselliği olan çok sayıda kuruluşun toplumda var olmasıdır. İkincisi, işgücünün işlevsel olarak dayanışmacı ya da kültürel olarak yönlendirilmiş kurumlar tarafından bölünmesidir. Üçüncüsü, akrabalık ilişkilerinin öneminin azalması ve uzmanlaşmış kurumların ortaya çıkmasıdır (Eisenstadt, 2014: 13-19). Batının modernleşme ile yarattığı kurumsallaşmış ve uzmanlaşmış yapısı, kendi dışındaki toplumların arkaik yapılar olduğu fikrinin ön kabullerine yol açmıştır. Bu da imparatorlukların bu toplumlar üzerindeki kontrolünü meşrulaştıran bir gerekçe sağlamıştır.

Öte yandan modernleşmenin doruk noktası sosyo-politik birim olarak ulus ve ulus-devletin öne çıkmasıdır. Ulus-devlet yeni egemen siyasi birim olarak kolektif siyasi ve kültürel kimliğin ortaya çıkarıldığı en önemli alan olmuştur. Bu açıdan modernleşme sürecinde Westphalian Devletler Sistemiyle birlikte ortaya çıkan modern devlet yaratımı, imparatorlukların, modernleşmeyle birlikte yeni bir dönüşüm daha yaşaması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu da imparatorlukların siyasi ve sosyal alanda değişim geçirmelerine yol açmıştır (Eisenstadt, 2014: 29-30). Toplumun merkezinde ve sivil düzende geniş yetkilerin bireylere tanınması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu da imparatorlukların doğasında var olan tahakkümün ve merkeziyetçi yapının bireylere tanınacak haklar ile yeniden tesisini gerektirmiştir.

Ancak modernleşme fikrinin ortaya çıkışı Batı ve Avrupa kıtasına ait olması her toplum ve devlet için aynı süreci ve sonucu ortaya çıkarmamıştır. Bu açıdan modernleşme pek çok devlet ve imparatorluk için çeşitli sorunlara yol açmıştır.

Japonya örneği gibi kimi devletler siyasi, askeri, iktisadi, toplumsal ve teknolojik olarak modernleşmeyi büyük oranda başarıyla sağlamış ve süreç sonunda sistemin büyük güçleri olurken, Osmanlı İmparatorluğu örneğinde olduğu gibi modernleşmeye ayak uyduramayan imparatorluklar da sürecin sonunda tasfiye olmuşlardır.

Gerçekten de Osmanlı İmparatorluğuna baktığımızda XVII. Yüzyıl sonrasında konjonktürel değişimlere ayak uydurmada sorunlar yaşadığı görülmektedir. Osmanlı yönetimi, XVIII. yüzyılın başından itibaren Batı'nın artan gücü karşısında gerilemeye başlamıştır. İmparatorluk, yenileşme ve reform adına önemli adımlar atmış olsa da sorunun çözümü bir türlü sağlanamamıştır. Bunun temel nedeni değişen teknolojik, siyasi ve sosyal yeniliklerin Osmanlı İmparatorluğu'nun geleneksel sistemine uyarlanmasındaki sorundur. Özellikle II. Mahmut Dönemi sonrasında pek çok yenilik hayata geçirilmişse de bunlar hep farklı örneklerin esinlenmesi olmuştur. İmparatorluğun Tanzimat ve Islahat hareketlerinde görüldüğü gibi, Avrupa imparatorlukları iç işlerine doğrudan karışmaya başlamıştır. Bu durum imparatorluğun kendi iç dinamikleri ve evrensellik anlayışında büyük yıkım meydana getirmiştir. Modern imparatorluk ve modern imparatorluğa dönüşmeye çalışan güçler ise Osmanlı İmparatorluğuna karşı politikalarını değiştirerek, sürekli olarak imparatorluk içindeki sorunlara müdahil olmaya

başlamışlardır. Öyle ki Şark Meselesi adı altında adeta bunu meşrulaştırılmıştır.** Son noktada, modernleşme sürecinde Avrupa'da yaşanan dönüşümü yakalamakta zorluk yaşayan geleneksel dönemin önemli imparatorlukların olan Osmanlı İmparatorluğu tamamen Avrupalı güçlerin hedefi haline geleceği bir döneme girmiştir.

Sonuç

Devletlerin egemenlik alanlarına çizilen sınırlar, eş zamanlı olarak geleneksel imparatorlukların muğlak sınırlara alışkın geçişken doğasına aykırı bir durum ortaya çıkarmıştır. Westphalia aile oluşan sistem esasında bir anda ortaya çıkmamış olmakla birlikte hızla değişecek güç sisteminin sadece ilk adımını atmıştır.

XIV. yüzyılda başlayan ve toplumsal, siyasi, bilim/teknoloji ve askeri yaşanan değişimlerin bir anlamda sonucu bu anlaşma ile sisteme mutlak bir tanım getirilmesini sağlamıştır. Özellikle Aydınlanma fikirleri ile egemen eşit devletlerin yapısı bir kere daha değişecektir. Westphalia bunun ilk adımı olmuştur. Bir sonraki adım ise toplumsal ve siyasi anlamda devletlerin yaşayacağı değişimdir. Skocpol, Tilly gibi pek çok akademisyenin de araştırmalarına konu olan bu olay ise Fransız Devrimi'dir. Bu devrim sistemin iç işleyişine ve uluslararası ilişkilerin dengesine dair en büyük değişimi ortaya çıkarmıştır.

Devletler devrimler sürecinin ardından kimlik kazanımı ile birlikte yeni bir özellik kazanmıştır. Böylece devlet, belli bir teritoryal alanda belli bir insan topluluğunu yönetme erkine sahip siyasi örgütlenme olarak tam anlamı ile imparatorlukların muğlaklıklarını geride bırakmıştır. Pek çok akademisyen ulus-devletin ortaya çıkışını XV. ve XVI. Yüzyıllar olarak ele almaktadır. Ancak Westphalia sürecinden önce başlayan merkezileşme sürecinin ve ulus-devlet oluşumuna katkısı göz ardı edilmemelidir. Ayrıca Orta Çağ'da yaşanan uzun ekonomik bunalımlar ve savaşlarında merkezileşme ve kimlik tanımı noktasında önemli rol oynamıştır. İspanya'nın birleşmesi ve akabinde Emevi Devletine son verilerek, İslamiyet'in Avrupa'dan silinmeye çalışması; Fransa ve İngiltere'nin Yüzyıl Savaşları gibi pek çok gelişme ulus-devlet yapılanmasının kimlik inşası noktasında önemli rol oynamıştır (Adda, 2017: 34; Modelski, 1987: 230).

Sonuç olarak imparatorlukların dönüşümünde ilk aşama Westphalia Devlet Sistemi ile başlamıştır. İmparatorlukların emperyal yapılarındaki işlevsel ve yapısal özellikler, Avrupa bölgesinde hem teorik hem de pratikte hızlı bir değişime uğramıştır. Dolayısıyla Westphalia, geleneksel imparatorluklar üzerinde ilk sınırlayıcı etken olmuş; imparatorluklar sınırlanmış ve belli ölçüde evrenselliklerini kaybetmeye başlamışlardır. Buna karşılık eş zamanlı olarak da Westphalia Düzeni ile birlikte imparatorluklar, XVII. Yüzyıl'dan XX. Yüzyıl başına kadar siyasi alanda faaliyet gösterecek olan modern imparatorluklar olarak dâhil olacakları ulus-devlet sistemi

** Bu dönemde baktığımızda pek çok reform ve anayasal sisteme ilişkin adımlar atılmıştır. 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı çıkmasıyla, Şark Meselesinin en kritik dönemine gelinmiştir. Ayastefanos ve Berlin antlaşmaları, dış baskılar ve özellikle Balkanlar'da Bulgarlar, Anadolu'da Ermeniler başta olmak üzere bütün gayri Müslimlerin milliyetçi ideoloji odaklı ayrılık isteklerini artmıştır. Bu sonuç Kanunu-ı Esasi'nin de Meclis-i Mebusan'ın da çözüm olmayacağını göstermiştir (Kodaman, B., (2007) "Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 16, ss. 1-24.).

çinde önemli dönüşümün ilk aşamasını tamamlamışlardır. İkinci aşamada modernleşme sadece imparatorlukları dönüştüren bir süreç olmamıştır. Modernleşme geleneksel yapıları, kültürleri ve toplumsal tabanı da değiştiren bir güce sahiptir. Bu nedenle bir süreçten ziyade kısa sürede bir ihtiyaç olarak görülmüştür. Sistem yeni sembollere ve fikirlere göre adaptasyon sağlanmasını ya da yeni olan ne varsa onun benimsenmesi mantığını yaratmıştır. Modernleşmenin zamansal ve mekânsal yaratımının Batı olması, sonraki süreçte de içine bolca Batılı değerlerin eklenmesi ile ilerleyecek süreci başlatmıştır.

Kaynakça

- Adda, J. (2017), *Ekonominin Küreselleşmesi*, Çev. Sevgi İnceci, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Altun, F. (2005), *Modernleşme Kuramı Eleştirel Bir Giriş*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Asch, R. G. (2002), "Otuz Yıl Savaşları Önemi: 1598-1648", Ed. Jeremy Black, Top, *Tüfek Ve Süngü Yeniçağda Savaş Sanatı: 1453-1815*, Çev. Yavuz Alogan İstanbul: Kitap Yayınevi
- Black, J. (2002) (ed). Top, *Tüfek Ve Süngü Yeniçağda Savaş Sanatı: 1453-1815*, Çev. Yavuz Alogan İstanbul: Kitap Yayınevi
- Doyle, M., (1986), *Empires*, Ithaca And London Cornell University Press.
- Eisenstadt, S. N. (2014), *Modernleşme: Başkaldırı Ve Değişim*, Çev. Ufuk Coşkun, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2014
- Frank, A. G. ; Gills K. B. , (2003), " The five thousand year world system in theory and praxis ", Ed. Robert A.Denemark, Jonathan Friedman, Barry K.Gills, and George Modelski, *World System History The Social Science Of Long-Term Change*, London: Routledge Publish, ss. 3-23
- Ferro, M., (2002), *Sömürgecilik Tarihi Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine 13. Yüzyıl- 20. Yüzyıl*, Çev. Muna Cedden, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Harman, C., (2016). *Halkların Dünya Tarihi Taş Devri'nden Yeni Binyıla*, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: Yordam Kitabevi.
- Heywood, A., (2013), *Küresel Siyaset*, Çev. Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir, Ankara: Liberte Yayınları.
- Kodaman, B., (2007) "Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 16, ss. 1-24.
- Keyman, F., (2006), "Küreselleşme, Uluslararası İlişkiler ve Hegemonya", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 9, ss. 1-20.
- Krasner, S. D., (1993) "Westphalia and All That", Ed. Judith Goldstein ve Robert O. Keohane, *Ideas and Foreign Policy Beliefs Institutions and Political Change*, Newyok: Cornell University Press.
- Kurubaş, E. (2008) "Türkiye Uluslararası İlişkiler Yazınında Tarihsel Olguculuk ile Disiplinlerarasıcılığın Analitik Yaklaşma Etkisi ve Türkiye Uygulaması", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, Sayı 17 (Bahar 2008), ss. 129-159.
- (2012) "Uluslararası İlişkiler Düşüncesi Ve Dünya Politikasında Değişimi Anlamak", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2 Sayı 1, ss. 9-34.
- Levy, J. S., (1983), *War in the Modern Great Power System*, USA: The University Press Of Kentucky, 1983.
- Modelski, G. (1987), *Long Cycles in World Politics*, London: Palgrave Macmillan.
- , (2003), "World System Evolution", Ed. Robert A.Denemark, Jonathan Friedman, Barry K.Gills, and George Modelski, *World System History The Social Science Of Long-Term Change*, London: Routledge Publish, ss. 24-53.
- Münkler, H., (2009), *İmparatorluklar: Eski Roma'dan ABD'ye Dünya Egemenliğinin Mantığı*, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Phillpot, D. (2013), "Modern Uluslararası İlişkilerin dini Kökenleri", Çev. Emre Erşen, Haz. Esra Diri, Uluslararası ilişkilerde Anahtar Metinler, İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kitaplığı, ss. 66-110.
- Wilson, P., (2002), "1648-1789 Eski Rejimde Savaşlar", Ed. Jeremy Black, Top, Tüfek Ve Süngü Yeniçagda Savaş Sanatı: 1453-1815, Çev. Yavuz Alogan İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Sander, O. (2010), Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e, Ankara: İmge Kitabevi, Ankara.

Bir Türk Münevveri ve Mütefekkeri

Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil'e Bakış

Aydın Şık*

Özet

Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil, Türk siyasal hayatı açısından önemli bir yere sahiptir. Çok yönlü bir kişiliğe sahip olan Ali Fuad Başgil; akademisyen, hukukçu, siyasetçi, bürokrat, sivil toplum mensubu, yazar, münevver ve mütefekkerdir. Tabulaşmış "Türk Aydını" eleştirisi ile öne çıkan Ali Fuad Başgil, döneminde hem halka dokunan yazılar yazmış, hem de ihtilafly konularda inandığı gerçekliği savunarak adını duyurmuştur. Bu alışma kapsamında Ali Fuad Başgil'in siyasal anlamdaki görüşleri üzerinde durulacak olup biyografisi perspektifinde düşünel alandaki değişimleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Ali Fuad Başgil, Biyografi, Siyasal Portre*

Abstract

Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil has an important place in Turkish political life. He has a multifaceted personality. Başgil; academician, jurist, politician, bureaucrat, civil society member, writer, intellectual and thinker. He criticized the Turkish intellectual. Ali Fuad Başgil, wrote articles about the public. He was known for defending the facts he believed in against controversial issues. In this study, Ord. Professor Dr. Ali Fuad Başgil's political views will be discussed.

Keywords: *Ali Fuad Başgil, Biography, Political Portrait*

* Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi. E-mail: aydinsk55@gmail.com, ORCID: [0000-0003-3293-9250](https://orcid.org/0000-0003-3293-9250)

Giriş

Âdemoğlunun yeryüzü macerasının başlangıcından bu yana, mülkün yani ülke varlığının temeli sayılan kavramdır: “Adalet”. Ali Fuad Başgil, yaşamını bu ideale adayan, bu yolda itibar gören ve bunun yanında da uğruna zulme de uğrayan, tehditlere de maruz kalan ama kimsenin hatırı için adaletsizliği hoş görmeyen ve haksızlık karşısında sessiz kalmayı içine sindiremeyen biridir.

Toplumda değerli bir ismi gelecek nesillere tanıtırken birkaç özelliği ile anlatmak kâfi gelebilir. Bazı şahsiyetler için bu anma yöntemi yeterli gelmemektedir. Ali Fuad Başgil’de bu şahsiyetlere en güzel örneklerdendir. Başgil, Ordinaryüs Profesör Doktor unvanıyla alanında duayen, zirve bir akademisyen olmanın yanında iyi bir hukukçu, siyasetçi ve bununla beraber bir mütefekkindir. Hakkaniyetli bir şekilde yaklaşmak gerekirse eserlerinde, toplum ile birey hayatına doğrudan temas eden, toplumdaki ayrışmış Aydın tabusunu kıran bir aktivist fikir adamıydı.

Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil, özellikle “*Türk Modernleşmesine*” eleştiriler getirmiş; akademinin, teorinin ve siyasetin tabanda karşılığı olmasından yana olmuş ve pratik karşılığı üzerine önemle vurgu yapmıştır. Toplumun zaten zaman içinde değişeceği olgusunu göz ardı etmez. Toplumdaki değişimin iç dinamiklerle kendiliğinden yaşanması gerektiğini dahası aslında bunun zaten böyle olacağını savunur.

Türkiye’nin son yüzyıllardaki tarihi serüveni incelendiğinde siyasi, iktisadi ve toplumsal mecralarda büyük bir değişim ve dönüşüm süreci yaşandığı gözlemlenmektedir. Bu husus göze alındığında Ali Fuad Başgil, Anadolu topraklarında gelişen bu siyasi ve toplumsal dönüşümlerin yaşadığı bu döneme hem şahitlik etmiş hem de içinde bulunduğu döneme eleştiriler getirebilmiştir. Otuz beş yıllık akademik hayatı serüvenine sahip Başgil, yakın dönem Türk siyasal hayatını ve liberal-muhafazakar düşüncenin Türkiye’deki gelişim sürecini anlama açısından oldukça önem arz etmektedir. Başgil, yetmiş dört yıllık ömründe, müşahid olduğu olaylar çerçevesinde Türk siyasal hayatında yakın tarihimize ışık tutmaktadır. İkinci Meşrutiyet’ten Birinci Dünya Savaşı’na, tek-parti Türkiye’sinden çok-partili siyasal hayata geçiş sürecine ve en nihayetinde Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk askeri darbesi olan 1960 Askeri Darbesine yakından şahitlik etmiştir.

Başgil’i bu zaman diliminde yaşamasından ziyade öne çıkaran özelliği yaşadığı dönemdeki hadiselerle verdiği reaksiyonlardır. Başgil, olaylara yaklaşımı ve yorumlaması o zamanın konjonktürüne ışık tutmaktadır. Türkiye’nin demokratikleşme serüveninde, özgürleşmesinde, dini yaşamın muhafazasında ve geliştirilmesinde, Türkçe’nin yapay müdahaleler ile sözümlerine onarılma sürecine, gençlerin daha güçlü kişiliğe sahip olmasında Başgil’in gayreti ve mutlaka söyleyeceği sözler olmuştur. Toplumun yakından ilgilendiren ve topluma ışık tutan bu hususlar neticesinde yakaladığı samimi üslupla Başgil, toplumun her kesiminden saygı ve muhabbetle anılma şerefine nail olmuştur. Dostlarının tabiri ile “dağdaki çobandan şehirdeki esnafa kadar” (HAKLI, 2018, s. 7) yazılarının toplumun geniş kesimlerince ilgi ile takip edilip toplumun Başgil’i içselleştirmesi onun tarihe düşmüş müstesna bir kişilik olmasında yeri yadsınamaz.

1. Bir Mütefekkiri Tanıma Açısından Başgil

Ali Fuad Başgil, bir yayınında kendini şöyle tasvir etmektedir: “Milliyetçi, Maneviyatçı, Hürriyetçi, Terakkici ve Muhafazakar” (BAŞGİL, 2014, s. 245). Başgil, fikri manada bu kavramları sentezleyerek literatürde kendine has bir yer edinmiştir. Başgil’in fikri hayatı boyunca çeşitli dönemlerde düşüncel olarak değişimler meydana gelmiştir.

Başgil, Anadolu topraklarında “Hukuk ve Adaletin” herkesin dilinde olduğu ama en fazla “Adaletsizlik ve Hukuksuzluktan” yakınıldığı dönemde 1893 yılında dünyaya geldi. Samsun’un Çarşamba kazasında hayata gözlerini açan Başgil, Hafız İbrahim Efendi’nin torunu ve Mehmed Şükrü Efendi ile Fatma Hanım’ın oğludur (YILDIRIM & ZEYNEL, 2010, s. 863). Başgil’in ailesi Çarşamba’nın tanınan, köklü ailelerinden Bölükbaşıoğulları’dır. Ali Fuad Hoca’nın “Başgil” soyadını aldığı 1936 yılına kadar aile lakabı olan “Bölükbaşı” takma adını kullanmıştır (ZAIM, 2005, s. 17).

Başgil, eğitim hayatına memleketinde, Çarşamba Tayyarpasha İbtidai Mektebi’nde başlamıştır. İlk tahsilinin akabinde Çarşamba Rüşdiyesinde başladığı orta tahsilini, Birinci Cihan Harbi’nin başlaması sebebiyle yarıda bırakmıştır. Birinci Dünya Savaşı bünyesinde yedek subay olarak dört yıl kadar Kafkas Cephe’sinde görev yapmıştır. Savaşın akabinde 1919’da İstanbul’a gelen Başgil, yarım kalan lise tahsilini burada tamamlamıştır (ÇANKAYA, 1968, s. 869). Başgil, Osmanlı Devleti’nin çöküşüne ve Anadolu topraklarının işgal edilmesine müşahid olan nesilendir. Yaşanan süreçlerin akabinde bu nesil, kurulan yeni devlet olan Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu iktidar kadrolarını da oluşturmuştur. Geçirdikleri bu tramvatik süreçlerin akabinde bu kadro, yeni devletin ilk yıllarında radikal değişim ve dönüşümler yaparak bunları hızlıca hayata geçirmek istemekteydi. Başgil’i bu hususta akranlarından ayıran önemli husus, bu dönüşüm süreci ile ilgili olarak değişimin sürece yayılması gerektiğini savunduğudur. Tramvatik süreci soğukkanlıkla karşılayan Başgil’in bu tutumunda altında hiç şüphe yok ki dindar bir aile yapısında gelmesi ve düşüncel açıdan da liberal-muhafazakar çizgide olması radikal değişime ılımlı ve mesafeli yaklaşmasının bulunduğu açıktır.

Başgil, orta tahsilini tamamlamasının akabinde bir yol ayırımına gelmiştir. Çünkü savaş sonrasında İstanbul’a gelen Başgil yirmi sekiz yaşına gelmiş ve ticarete atılmak ile eğitim hayatına devam etmek arasında tercih yapmak durumunda kalmıştır. Bu süreçte kendisi için önemli bir yere sahip olan saygı duyduğu hocası Müderris Şevket Efendi’nin yönlendirmesine uyup eğitim hayatını sürdürmeyi tercih etmiştir (AYVAZOĞLU, 2008, s. 43). Başgil Hoca, yükseköğrenimi için Fransa’ya gittiğinde önce burada Buffone Lisesi’ne giderek bu eğitimi tamamlamış hem de Fransızcasını geliştirme fırsatı bulmuştur. Bu eğitimin akabinde Paris’te Grenoble Hukuk Fakültesine girmiş ve 1925 yılında hukuk diplomasını alarak mezun olmuştur.

Paris Hukuk Fakültesi’nde, Gazi Mustafa Kemal Paşa’ya atfettiği, “Boğaz Meselesi Başlangıcı, Gelişimi, Lozan Konferansı’ndaki Çözümü” başlıklı tezi ile hukuk alanında doktora derecesini almıştır. Başgil’in yazdığı doktora tezinin dikkate değer unsurlarından biri de boğazlarla ilgili hukuki hususların Lozan’da tam anlamıyla çözüm bulunamadığını ifade etmesidir (GÖZE, 2000, s. 8).

Başgil, eğitim hayatını yurtdışında tamamladıktan sonra 1929 yılında Türkiye'ye dönmüştür. Türkiye'den sadece bir öğrenci olarak giden Ali Fuad, döndüğünde hukukçu, entelektüel, aydın ve en nihayetinde hoca olarak dönmüştür. Yurda döndükten sonra meslek hayatına öncelikle zorunlu hizmetini yapmak maksadıyla Maarif Vekaleti Yüksek Tedrisat Umum Müdür Muavinliği göreviyle başlamıştır. Daha sonraları Başgil, bürokrasiden akademiye geçmeyi tercih etmiştir. 1930 yılında Ankara Hukuk Fakültesi'nde Roma Hukuku Doçentlik sınavını kazanıp, bir yıl sonra da aynı alanda profesörlük unvanını almıştır. Ayrıca, Gazi Terbiye Enstitüsü'nde Medeniyet Tarihi dersleri de vermiştir (HAKLI, 2018, s. 7). İstanbul Üniversite'nde Hukuk Fakültesi kurulmasının neticesinde 1933 yılında İstanbul'a gelmiştir. İstanbul Üniversitesi bünyesine Teşkilat-ı Esasiye Hukuku Profesörü olarak atanmıştır. İstanbul'daki Mülkiye Mektebi'nde Anayasa ve Devletler Hukuku derslerine girmiştir. Başgil, çalışmalarını genel itibariyle Türkiye'nin Anayasa Hukukunun Temel İlke ve Kuralları üzerine yoğunlaştırmıştır. Bu çalışmalar perspektifinde ilke ve kuralları açıklamak ve bu çizgide evrensel hukuk normlarıyla uyumlu olması üzerinde çalışmalarını yürütmüştür (GÖZE, 2000, s. 8). Bu çalışmalarını "Esasiye Hukuku Dersleri" adı altında 1934 yılında kitaplaştırmıştır. Bu durumların neticesinde İstanbul Yüksek Ticaret ve İktisat Mektebi müdürü olarak 1936 yılında atanmış ve burda "İş Hukuku" dersleri vermiştir (ÇANKAYA, 1968, s. 870).

Başgil'in 1930'lı yıllardaki çalışmalarında, konferanslarında, yazılarında en dikkat çeken husus bu dönemde liberalizmi ve liberal demokrasiyi Türkiye için tehlikeli ve zararlı görmesi rejimin yeni ilkelerine kuvvetle bağlılık gösterip müdafaa etmesi ve Osmanlı Devleti'nin siyasi siyasal yapısını da sert bir şekilde eleştirmiştir (HAKLI, 2018, s. 11). Liberalizmi, şahsi çıkarları ön plana çıkartmak ile toplumsal ilişkileri bireysel menfaate bağlamakla ve ayrıca sosyal ve ekonomik düzeni bencillik ekseninde oluşturmakla eleştiren Başgil, çağdaş Türk aydınları gibi bu fikri akımı modası geçmiş bir olgu olarak düşünmektedir (BAŞGİL, 1935, s. 50). Bu dönem içerisinde devletçi anlayışa bağlılık gösteren Başgil, Cumhuriyet öncesi ve sonrası tanıklık ettiği olayların aktarımı esnasında rejimin yeni ilkelerini benimsediği, izah etme gayretinden açıkça anlaşılmaktadır.

Başgil, yeni rejimin ilkelerini müdafaa ederken aynı zamanda da Osmanlı dönemine yoğun eleştiriler yapmış hatta II. Abdülhamid Han'ı tenkit ederken ki kullandığı dil ve üslup, Cumhuriyetin kurucu kadrosu ve rejimin üslubu ile aynı çizgideydi. Tarihler 1940'lı yılları gösterdiği vakit Başgil bu rejim yanlısı çizgisinden farklı bir çizgiye kanallanmıştır. Başgil, bu tarihin akabinde idealindeki devlet sistemini liberal ve muhafazakâr ilkeler perspektifinde Türkiye'nin toplumsal değerlerini sentezleme marifetiyle yeni bir izah şekline dönüştüğü görülmektedir.

Başgil, bu süreçler yaşanırken sadece akademik sınırlar içerisinde kalmamış, aktif olarak sahada karşılığı olan hamlelerde de imzası bulunmaktaydı. Bunun en güzel örneği Hatay Meselesi'nin çözümünde resmi heyette yer alarak bu sorunun çözümü için argümanlar üretmiştir. Türkiye'yi uluslararası alanda temsil eden Başgil, Türkiye topraklarına katılmamış olan Hayat'ın statüsü ve hukuki durumu hakkında çalışmalar yapmıştır. Bu süreçte Milletler Cemiyeti içinde oluşturulan İhtisas Komitesi bünyesinde Türkiye'yi delegasyon olarak hukuk müşaviri sıfatıyla Başgil temsil etmiştir (SOYAK, 2006, s. 598).

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi dekanlığına atanan Başgil, 1939 yılında “Ordinaryus Profesör” ünvanına haiz olmuştur. İlerleyen yıllarda ise Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Okulu’na müdür olarak atandı. Müdürlük görevinin yanında Anayasa Hukuku derslerine girmiştir (ÇANKAYA, 1968, s. 870). Başgil’in İstanbul’a dönüşünden sonra ilmi meselelerde çalışmalara yoğunluk vermiştir.

Başgil’in çalışmalarının ana öznelere olarak bu dönemde; liberal demokrasinin tesisi, bireysel hak ve hürriyetlerin korunması, 1924 Anayasasının demokratik ve özgürlükçü bir anlayış istikametinde değişim ve dönüşümü, Türkçe’de yapılan yapay müdahale ve tasfiyeciliğin sonlandırılması, Türkiye’de uygulanan din politikalarının şekli gibi önemli hususlarda gerek fikri manada gerekse sivil toplum mecrasındaki faaliyetleri kapsamında çalışmalarını yürütmüştür.

Başgil’in bu çalışma konularında önem verdiği husus, çoğulcu ve özgürlükçü bir demokratik sistemin yerleşmesi olmuştur. İktidarı kesintisiz elinde bulunduran Cumhuriyet Halk Partisi, İkinci Dünya Savaşı’nın galibi demokratik Batı bloğunu desteklemesi ve savaş sonunda da bu blok içinde yer alma isteği Türkiye için çok partili hayata geçişi hususunu kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu süre zarfında Başgil, çeşitli gazete ve dergi bünyesinde demokrasi ve hürriyet temalı yazılar kaleme almıştır. Seçim süresince yazılarıyla demokrasinin ne olduğu, demokrasi, hürriyet, eşitlik olgularının kavramsal haritalarını çıkarmıştır (AŞÇI, 2000, s. 24). Bu gelişmelere rağmen 1946 seçimler açık oy gizli tasnif metoduyla yapıldığı ve bir de bunun yanında seçimin herhangi bir yargı denetimine tabi olmadığından dolayı seçime gölge düşmüş ve seçim sonuçlarının şaibeli olduğuna dair kanaatler dile getirilmiştir. Başgil özellikle bu süreç üzerine ısrarla değinen yazılar kaleme almış ve seçim kanunu üzerine çalışmalar yapmıştır (BAŞGİL, 1946, s. 26). Bu süreç çerçevesinde Başgil, ele aldığı yazılarında evrensel hukuk normları ışında Türk toplumunun yapısına uyumlu bir politik hayat tablosu çizmeye gayret gösterir.

Başgil, bu süreç içerisinde demokrasi ve hürriyetler ile ilgili çalışmaları Hür Fikirler Yayıncılık Cemiyeti’nin başkanı olması hasebiyle daha da yoğunlaşmış ve görüşleri toplumun farklı kesimlerine ve daha geniş kitlelere ulaşmıştır. Bu cemiyet vasıtasıyla seminerler vermiş, kitaplar yazmış ve Cemiyetin süreli yayın organı olan “Hür Fikirler Mecmuası” çıkarılmasına vesile olmuştur. Bu dergi vesilesiyle dönemin toplumsal rahatsızlıklarından birini ön plana çıkarmıştır. Eleştirdiği husus, Türkiye’de din politikaları ve laiklik anlayışıdır.

Din ve laiklik meselesi Başgil tarafından ehemmiyet ile yoğun bir şekilde ele aldığı konuların başında gelmektedir. Başgil, din konusunu kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Başgil’in ele adlı konulara bakarsak; İslam dininin Türk toplumu için taşıdığı değer ve kültürel kodlardaki din algısı, tek parti döneminde uygulanan hatalı din politikaları, anayasal zeminde laiklik olgusunun hiçbir hukuki tanımlamasının olmaması, din eğitimi ve Diyanet İşleri Başkanlığı’nın durumu gibi toplumsal infiale dönüşen sıkıntıları hassasiyetle incelemiştir.

27 Mayıs Askeri Darbesi, yeni devletin askerle siyasetin karşı karşıya geldiği darbeler silsilesinin ilki konumundaydı. Demokrat Parti iktidarına yapılan bu askeri müdahalenin akabinde demokrasi tekrardan inşa edilmeye çalışılıyordu. Darbe gerçekleşmeden önce Demokrat Parti hükümetinin ileri gelenleriyle buluşan Başgil, askeri müdahaleye karşı birkaç politika değişikliği

önerisinde bulunsa da Adnan Menderes'in ılımlı şekilde yaklaşmış olsa da Celal Bayar katı bir tutumla önerileri dikkate almadı (BAŞGİL, 2017, s. 124). Başgil'in demokratik düzeni tahsis edecek önemleri almayan Demokrat Parti, ülkede tırmanan kaos ortamı her geçen gün daha da kötüye girmesi neticesinde ordu içerisinden bir grup 27 Mayıs 1960 tarihinde yönetime el koymuştur. Darbenin destekçileri darbeye karşı tutumundan dolayı Başgil Hoca'yı itibarsızlaştırma kampanyası başlatmışlardır.

Hayatı boyunca sadece akademik ve ilmi mecrada çalışma hayatına devam eden Başgil, 1961 yılında aktif siyasete girmeye karar verir. Uzun bir zaman diliminde politikaya karşı mesafeli olan Başgil, Adalet Partisi bünyesinde siyasette yer almaya karar vermiştir. Daha önceleri Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti tarafından teklif edilen milletvekilliği tekliflerini geri çeviren Başgil, Samsun halkının Başgil'in siyasete girmesi hususundaki yoğun baskısı sonucunda bu kararı almıştır (BAŞGİL, 2013, s. 93). Bu konuyla ilgili başka bir dayanak da Sebahattin Zaim'in aktardıklarıdır. Zaim'e göre Adalet Partisi bir grup akademisyene milletvekilliği teklifinde bulunmuş ve bu isimlerden biri de Ali Fuad Başgil'dir. Zaim'e göre Başgil şu ifadeleri kullanmıştır: " Ben ömrümce çalıştım, didindim, memleketin kalkınması için. Mecmua çıkarttım, kitap çıkardım, uğraştım ama gördüm ki hariçten gazel okumakla bu iş olmuyor. Siyasete girmek lazım. Sonunda kurmaya karar verdim. Sizi de davet ediyorum. (ZAIM, 2005, s. 25)"

27 Mayıs Askeri Darbesi'ne kadar sadece akademik faaliyetlere odaklanmış bir hocaydı Ali Fuad Başgil. 1961 yılında yapılan darbeden sonraki ilk genel seçimde, Samsunlu seçmenler tarafından "Senatör" olarak seçilmiştir. Bu sürecin akabinde bir başka beklenti de toplum nezdinde dillendirilmeye başlandı. Bu beklenti, farklı siyasi görüşlerden gelen Ali Fuad Başgil'in Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde aday olmasıydı. Darbe kadrosu ve destekçilerinin dışında kalan sivil kesimin ortak adayı Ali Fuad Başgil'di. Bunun en güzel örneği, 23 Ekim'de Ankara'ya gelen Senatör Başgil'in, yoğun bir kalabalık tarafından karşılanıp, kalabalığın kendine gösterdiği destektir (BAŞGİL, 2013, s. 95).

23 Ekim günü Ali Fuad Başgil'i Ankara'da bekleyen sadece destekçileri değildi. Başgil görüşme için Başbakanlığa çağrıldı. Cuntanın komutanlarından, Milli Birlik Hükümeti Devlet, Ulaştırma ve Milli Savunma Bakanlıkları yapan Sıtkı Ulay, Başgil'den adaylıktan çekilmesini istemiştir. Bu hususta olayın iki tarafının da beyanat farklılık arz etmekteydi. Başgil'in hatıralarında; Ulay'ın kendisini çağırdığını ordu içinde yeni bir cunta oluştuğunu bu süreçte adaylıktan vazgeçmezse Başgil'e hayatını garanti edemeyecekleri hususunda, üstü kapalı ölümle tehdit etmiştir (BAŞGİL, 2013, s. 106). Konuşmanın diğer tarafının yıllar sonra gazeteye verdiği bir mülakatta bu süreci şu ifadelerle anlatmaktadır: "Biz 27 Mayısçılar, cumhurbaşkanının bizden olmasını istiyorduk. Ama Cemal Gürsel Paşa'nın karşısına Profesör Ali Fuad Başgil'i çıkardılar. "Yapmayın" dedik dinlemediler. Bir gün Başgil'i makamıma çağırdım, "Ya cumhurbaşkanlığı adaylığından vazgeçersiniz ya da Etlik'te gömülürsünüz." dedim. Ertesi gün Başgil gönderdiği telgrafta cumhurbaşkanlığı adaylığından ve senatörlükten de vazgeçtiğini bildirdi." (MİLLİYET, 1986). Türkiye'nin demokrasiye geçiş süreci silah ve ölüm tehditleriyle ileri bir tarihe ötelenmiştir. Başgil, bu süreçte sivil demokrasiye geçişte önemli bir kilometre taşı olabilecekken demokrasiye yapılan suni müdahaleler neticesinde süreç bu hale gelmiştir.

Tehdit ve sindirme politikalarının akabinde Başgil yurtdışına çıkmış ve çalışmalarına burada devam etmiştir. 1965 genel seçimlerinde Adalet Partisi İstanbul Milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclis'ine girmiştir. Başgil, parlamenter olarak girmesine rağmen çalışmalarına devam etmiştir. Başgil, 1967 yılında İstanbul Feneryolu'ndaki evinde kalp krizi neticesinde vefat etti. Cenaze merasimi, hayatı boyunca ayrıca değer verip ilgilendiği gençler tarafından organize edildi. Kadıköy'deki cenaze namazının ardından Türk bayrağına sarılı tabutu gençlerin omuzunda Karacaahmet Mezarlığı'na kadar tekbirlerle taşınmıştır (MİLLİYET, 1967).

Başgil, hayatı boyunca ara vermeksizin çalışmaları onun sorumluluk sahibi bir mütefekkir olduğunun göstergesidir. Toplumla organik bağı olan aydın portresi çizen Başgil, çalışmalarında topluma doğrudan etki eden bir metot kullanmayı tercih etmiştir. Toplumdan ayrılmış aydın tabusunu eleştirmiş ve bununla mücadele etmiştir.

2. Değişen Fikirleri Arasında Başgil

Ali Fuad Başgil, düşüncel açıdan farklı dönemlerde farklı akımları savunmuştur. Özellikle bir ayırım yapacak olursak, yurtdışı eğitiminden sonra Türkiye'ye döndüğü dönem ile vefat ettiği dönem arasında devlete ve kamu politikalarına bakış farklılık göstermektedir.

Başgil'in düşünsel haritasını çıkarma adına bakıldığında bazı kavramları başlıklar altında bilahare incelemek kaçınılmaz olacaktır. Bu sürece baktığımızda; "Devletçi Başgil", "Liberal Başgil", "Muhafazkar Milliyetçi Başgil" şeklinde tasniflemek uygun olacaktır.

2.1. Devletçi Başgil

Ali Fuad Başgil fikri hayatının başında konferans ve yazılarında gözlemlenen önemli akım katı bir devletçi tutumdur. Başgil bu dönemde devlete yüklediği anlam ve sorumluluk ile devletçiliğin derecesi ile ilgili görüşlerinin konjonktüre bağlı bir durum olduğu aşikardır. Tek parti döneminin yönetim kadrolarının devletçilik ile ilgili duruşları dönemin aydınlarını etkilediği gibi Başgil'i de mutlak suretle etkilemiştir. Gazi Mustafa Kemal'in talimatıyla 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası kuruluşundan itibaren toplum nezdinde ciddi karşılık bulmuştur. Uzun ömürlü olmayan bu partinin programı ve söylemleri, Cumhuriyet Halk Fırkası'nı yani iktidarı yeni arayışlara sevk etmiştir. Özellikle devrimlerin sindirilmesi ve halkın ekonomik alandaki sorunları bu arayışı kaçınılmaz kılmıştır.

Gazi Mustafa Kemal, yurt gezileri esnasında gözlemlediği sıkıntılar neticesinde "Devletçilik" kavramını ilk kez bu seyahatler esnasında dile getirmiştir. Devletçilik bu vesile ile Cumhuriyet Halk Fırkası'nın fırka programında yerini almıştır. Cumhuriyet Halk Fırkası 1931 yılında tertiplelediği Üçüncü Büyük Kongresi'nde fırka programına alınan "Devletçilik", ilerleyen süreçte daha da kapsamlı ve detaylı şekilde ele alınmıştır (BORATAV, 1982, s. 59).

Bu dönemde Devletçilik merkezli çalışmaların sayısı azımsanmayacak düzeydedir. Özellikle bu çalışmaların iki noktada hemfikir oldukları görülür. Bunlar; devletin kalkınma hedeflemesini kendi öz imkânları ile gerçekleştirme ve bununla beraber yurttaşlar arasında ekonomik manada bir eşitliği tesis edebilme gayesidir. Bu iki çıkış neticesinde devlet ile özel sektör arasındaki ilişki de farklı tanımlamalar gündeme gelmiştir (HAKLI, 2018, s. 27). Kemalizm

çerçevesinde sosyalist bir yorum yapma maksadında olanlar, devletçilik ilkesi sert bir piyasa ekonomisi karşılığı ve devletin ekonomi süreçlerinin tamamını kontrol ettiği şekilde ele aldılar. Dönemin önemli iktisatçılarından Ahmet Hamdi ise devletçiliğin serbest piyasa kadar sosyalist uygulamalardan da uzak durmasını ve Türkiye'ye özel yeni bir ekonomik devletçiliğin kabul edilmesi fikrini öne sürmüştür (HAKLI, 2018, s. 90).

Bu dönemde, "Liberal" düşüncenin toplumda dengeyi bozacağı ve bunun neticesinde toplumsal yapıyı yozlaştıran ve iktisadi hürriyetin ortadan kalkmasına neden olan bir görüş olarak tanımlanmaktadır. Bu tezin akabinde "Devletçi" anlayışın bu problemlerin ortaya çıkmasını önleyen bir emniyet supabı biçiminde değerlendirildiği göze çarpmaktadır. 1929'daki Büyük Buhran'ın sorumlusu olarak piyasa ekonomisi görüldüğünden dolayı iktidarın güdümündeki muhalefet partisi Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın getirdiği yeni iktisadi anlayış neticesinde toplumda karşılık bulmuştur. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasından sonra dahi bu konuda halkta karşılık bulan bu anlayış Cumhuriyet Halk Fırkası'nın yönetim kadrosu tarafından sahiplenilmiş ve politika haline getirilmiştir. Bu süreçte eskiyi savunan yöneticilerin tasfiyesi bile söz konusu olmuştur (BAŞAR, 1932, s. 2).

Liberal düşüncenin siyasi ve toplumsal yapı üzerindeki çürütücü tesirine yönelik bu yaklaşımı ve yürüklükteki devletçilik anlayışının bu çürümüşlüğü ortadan kaldırılmasında bir çıkış olacağı düşüncesi Ali Fuad Başgil tarafından dile getirilmekteydi. Başgil'in devletçilik kavramı ile ülke bağımsızlığı kavramını beraber kullanması, bu kavramlara bakış açısını yansıtmaktadır. Nitekim Başgil, tam bağımsız bir devler için iktisadi kaynakların devlet eliyle yönetilip kontrolün devletin tekelinde olmasını desteklemiştir.

Başgil, devletçiliği sadece bir ekonomik anlayış olarak görmemektedir. Başgil'in devletçilik algısında vatandaşın hayatını da dizayn edecek şekilde, toplumun birçok alanında düzenlemeyi gerektiren katı ve kapsamlı bir anlayış mevcuttur. Başgil, bir konuşmasında devletçilik ilgili olarak, yalnızca iktisadi alanlarda değil, aynı vakitte sosyal ve ahlaki hayatın düzenlenmesinde de önemli bir yeri olan sistem olarak tanımlamaktadır. (BAŞGİL, 1946, s. 49) Başgil, tüm ulusu kapsayacak olan devlet politikalarının verimli karşılık bulabilmesi için mutlak suretle devletçiliğin etkin kullanılmasını uygun görmektedir.

Başgil'in çerçevesini çizdiği "devletçilik" özel teşebbüse hiç yer vermeyen sadece devletin var olması gerektiğini savunan katı bir anlayıştır. O dönemin iktidarı tek parti Cumhuriyet Halk Fırkası, devletçilik tarifi yaparken "devlet ancak ferdin yapamayacağı şeyleri yapmaya çalışmalıdır" ve devlet memleketle alakalı olan bütün işleri yapmalıdır" (CHP, 1935, s. 48) şeklinde ayrılan iki akımda bile özel teşebbüse yer verme hedeflenmektedir. Başgil'in ise görüşleri dönemin iktidarından bile katıdır. Başgil, devlet yapılanmasını daha kapsamlı ve her alanda planlamaktadır. İlerleyen dönemlerde devletin uygun görmesi halinde, kontrolü altında tuttuğu iktisadi hayatın bir kısmında özel girişime de yer verilebileceğini ifade etmektedir. Fakat bu alanın kesinlikle sınırları çizilmeli ve devletin kontrolünde olmasını ön şart olarak koşmaktadır (BAŞGİL, 1934, s. 10). Başgil devletçiliğin ne olduğunu açıkladıktan sonra ne olmadığını da açıklamayı kendine vazife bilmiştir. Başgil'e göre devletçilik Türkiye'nin kendine has birtakım özellikleri neticesinde ayrı bir tanımlama ile kendine yer bulmaktadır. Bunun neticesi olarak ne "Sosyalizm"

ne de “Liberalizm” çerçevesinde Türk devletçiliğini bir kalıba oturtmak mümkün değildir. Başgil’in bu iki ana akım düşünceye mesafeli durmasında dönemin şartları ön plana gelmektedir. Bu süreç içerisinde incelendiğinde 1929 Büyük Buhran ve 1930’lu yılların tek parti iktidar politikaları neticesinde Başgil’in görüşleri şekillenmektedir.

2.2. Liberal Başgil

1940’lı yıllara gelindiğinde Ali Fuad Başgil’in devlete olan bakışında değişim olduğu görülmektedir. Bu zamana kadar katı bir devletçi anlayışı savunan Başgil, bu tarihten itibaren fikri manada bir dönüşüm içerisine girmiştir. Bu dönemki yazılarında özellikle devletin yaptığı iş ve işlemlerinde vatandaşa karşı hukuki sorumluluk ilkesi perspektifinde fikri değişimin ilk işaretlerini gözlemleyebiliyoruz.

Başgil, devletin sınırlarını tanımlama hususunda devletin; siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmeyi sağlama maksadıyla istediği şekilde hareket etmesi yerine, tüm eylemlerinde hukuki sorumluluk hususunun göz önünde bulundurulması gerektiğini savunmuştur.

Başgil, bir ülkenin kalkınmasında “her şeyin devlet içinde, hiçbir şeyin devlete karşı, hiçbir şeyin devlet dışında” anlayışının, sürece yayılarak “bireyin korunması ve gelişmesi” anlayışına doğru evrilmesi gerektiğini savunmaktadır. Rasyonel örgütlenme modeli, katı bir devletçilikten liberal bir anlayış eksenine geçmektedir. Liberal anlayış çerçevesinde, devlet sahip olduğu egemenliğini ferdi hak ve hürriyetler çerçevesinde kullanmalıdır. Başgil, devlet tarafından icra edilen tüm işlemlerde de bu hukuk sınırlarının içinde sorumluluk devlet tarafından üstlenilmesi hususunda görüş beyan etmiştir. Başgil, liberal düzenin tesis edilmesi hususunda, yurttaşların özel hayatına kamusal müdahalelerde bulunulmaması gerekmektedir. Yaşam, özgürlük ve mülkiyet çerçevesinde sınırlanan temel hak ve hürriyetleri garanti altında alınması yazılı bir biçimde, açık ve anlaşılır bir biçimde önceden bildirilmek kaydıyla kamu düzeni tesis edilmesi mutlak suretle uygulanması gereken şarttır. Güçler ayrılığı ilkesinin uygulanması, ayrımcılığın önlenmesi ve kanun önünde eşitliğin uygulanması; yargı tarafsız ve bağımsızlığının muhafaza edilmesi önem arz etmektedir (YAYLA, 1998, s. 191-192).

Başgil’in, 1940’lı yılların ortalarından sonra liberalizmin temel ilkeleri çerçevesinde hareket ettiği görülmektedir. Başgil’e göre liberal düzenden bahsedilebilmesi için evvela devletin sorumluluklarının belirlenmesi gerekmektedir. Dönemi içerisinde özellikle bürokrasinin sorumluluğu ve denetimine işaret etmesi, devletin liberal şekilde tekrardan örgütlenmesi hususunda Başgil’i öncü yapmaktadır. Siyaset Bilimi literatüründe, devlet kavramının soyutluğundan; siyasi, hukuki ve idari açıdan somutlaştırman yapının siyasal iktidar olduğu kabul edilmektedir (KAPANİ, 2000, s. 36). İktidarın karar alıcı mercii hükümet iken yürütümden bürokrasi sorumludur. Başgil, buradan yola çıkarak devleti egemenliğin sahibi olarak görürken, siyasal egemenliğin bürokrasinin zor kullanma ve zorla hükmetme olarak idrak edilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Egemenlik bunların aksine, bireyi ve toplumu koruyan, huzuru ve refahı muhafaza etmeye gaye edinen milli bir düzenin karşılığıdır.

Başgil’e göre devlerin temel görevleri; adaleti, güvenliği ve refahı sağlamak olarak sıralanmaktadır. Üç görevi hakkıyla yerine getirebilmesi için “hak” kavramı ekseninde hareket

etmesi gerekmektedir (BAŞGİL, 1960, s. 209). Bu çerçevede hak ile devlerin arasında organik bir bağlantı kuran Başgil, hakkın güvence altında tutulmasında devleti sorumlu atfetmektedir. Başgil, ferdi hak kavramını kişiler arası ilişkiden ziyade devlet-birey ilişkisinin tesis edilmesini kastetmektedir. Bu ikili ilişkide hakkın sahibi birey olurken, hakkın korunmasındaki sorumlu taraf ise devlet olarak belirlenmektedir.

Türkiye 1950'li yıllarda tek parti döneminde çok partili siyasal hayatı geçtiği dönemde Başgil, fikri manada liberal bakış açısından daha güçlenmiş ve daha öncesinde kendinin de savunduğu devletçilik ile alakalı ağır eleştiriler getirmiştir. Başgil'in bu süreçte devletçilik ile ilgili görüşleri tamamen terk ettiği ve bu dönem hakkında sert eleştiriler getirdiği görülmektedir. Başgil bu hususta, devletçilik vasıtasıyla siyasi, ekonomik ve toplumsal düzenin şekillenmesi tek başına hükümetin eline bırakılmasının yanlış olduğunu bildirir. Tek parti iktidarı hükümetleri boyunca devletçiliğin arkasına sığınarak ağır baskı rejimleri tesis etmişlerdir. Bu tesis sürecinde ise devletçiliği öne sürerek bu süreci meşrulaştırma çabası içine girdikleri görülmektedir (BAŞGİL, 1956, s. 19).

Başgil, liberal çizgide devletin sınırlarının çizilmesi ve bu hususta devletin sorumluluk sahibi olması gerektiği hususunda görüş beyan etmiştir. Bireysel hak ve hürriyetlerin teminatının devlet tarafından sağlanması ve bu sürecin devlet tarafından suiistimal edilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Önceleri devletçi çizgide yer alan Başgil, ilerleyen süreçte Türkiye'ye hakim olan tek-parti iktidarının bunu bir silah olarak kullanıp istibdat rejimi çerçevesinde vatandaşa ağır baskılar uygulaması neticesinde bu akımdan vazgeçip liberal çizgiye yaklaşmıştır. Bireyin devlet karşısında aciz olmaması için en önemli düsturun hukuk zeminine oturtulması gerektiği olmuştur.

2.3. Muhafazakâr Milliyetçi Başgil

Ali Fuad Başgil'in 1940'lı yılların başlarında Kemalist milliyetçiliği terk ettiği görülmektedir. Fakat Kemalist milliyetçilikten vazgeçmesi onun "Milliyetçilik" kavramından vazgeçtiği anlamına gelmemektedir. Bu süreçten sonra millet ve milliyet kavramlarını "Muhafazakâr" açıdan ele almaktadır. Türkiye'de milliyetçiliğin aynı toplumun mensubu kişiler arasında sağlıklı bir birliktelik tesis etmiş olması ve toplumun öz değerleriyle uyumlu olması için, milliyetçiliği tanımlarken muhafazakâr bakış açısından istifade etmek gerekmektedir.

Geçmişten bugüne miras kalan geleneğin ve içinde bulunduğu toplumsal kodlarını göz önünde bulundurduğu vakit, geçmişten gelen kimlik olarak tasvir edilen muhafazakârlık, geleneği ve toplumsal değerleri insan için vazgeçilmez değerler olarak tasvir etmektedir. Gelenek ve kimlik bireye toplum aracılığıyla geldiği için siyasi ve toplumsal düzende esas olan özne toplumun bizzat kendisidir.

Başgil'e göre "millet" sadece belli bir zaman içerisinde yaşayan kişilerden meydana gelmemektedir. Millet hem geçmişte yaşamış hem de gelecekte yaşayacak olan nesilleri kapsayan çok daha geniş bir kavramdır. Başgil'in tabiriyle dile getirmek gerekirse: "Uzak mazilerden sonsuz geleceğe doğru sürüp giden bir realitedir..." (BAŞGİL, 1960, s. 207) Bu çerçevede Başgil, millet ve ülke kavramlarının birlikte ifade edilmesini "devamlılık" olgusuyla açıklamaktadır. Ülkesine

yönelik bir tehdit olduğu vakit vatan savunmasına gidenlerin göz önünde sadece bugünü değil dünü ve yarını da bulundurarak hareket ettiği aşikârdır (BAŞGİL, 1947, s. 1277-1278).

Başgil, devamlılık kavramının Türkiye için çok önemli olduğunu vurgular. Türkiye'nin, Türk milletinin devamlılığının eseri olduğuna işaret eder. Nitekim 1930'lu yıllarda Kemalist çizgi bünyesinde, Osmanlı dönemi boyunca Türklüğün, Osmanlılık ve İslamcılığa feda edildiği hususundaki görüşlerinden devamlılık kavramı çerçevesinde vazgeçer. Bunun yerine millette devamlılık kavramını güçlendirecek olan, Osmanlı'nın kurulduğu dönemden sona erdiği döneme kadar Anadolu topraklarını İslam aracılığıyla Türkleştirme faaliyetinde bulunulduğunu savunur. Kurtuluş Savaşı bu tezin en güzel örneğidir: o dönemde nüfusun yarısına tekabül eden ve Türk asıllı olmayan Arap, Kürt, Boşnak, Arnavut, Çerkes ve Gürcülerin vatan müdafaasında Osmanlı döneminden kalma Müslüman-Türk anlayışından dolayı Anadolu müdafaasında önemli bir yere sahip olmuştur (BAŞGİL, 1964, s. 1) .

Başgil, muhafaza gayretini evvela kendi benimsediği milliyetçilik açısından ve bu milliyetçiliğin kapsamını belirterek konuya başlamaktadır. Başgil'e milliyetçilik, toplumsal perspektifte milli olan ne varsa onu sevme ve kutsal sayma anlamına gelirken, siyasal açıdan da milletin bir arada yekpare ve özgürlük içinde yaşamasını sağlama anlamına gelmektedir. Başgil'in kutsal sayılmasını önerdiği milli değerleri, kendi muhafazakâr çizgisinde tek tek ele almaktadır. Başgil'e göre gerçek "milliyetçi", milletin dilini, dinini, geçmişini ve temiz geleneklerini seven ve bunları kutsal sayan, muhafaza etmeye gayret eden kişidir (BAŞGİL, 1964, s. 1). Başgil milleti organik bir yanı olarak tanımlarken, milliyetçiliğinde herhangi bir ispat ve delil gerektirmeyecek kadar açık olan milletin gönül birlikteliğine dayandığını, millet varlığının ülke içinde de dışında da haklarını savunurken meşru bir silah olarak tanımlama yapılmaktadır (BAŞGİL, 2007, s. 138). Başgil'in burada kastettiği kesim hiç şüphe yok ki, Kemalist ve Türkçü kesimdir. Bu kesimler milliyet kavramını tanımlarken birtakım tarihsel veya birtakım biyolojik atıflar üzerinden millet tarifi yapmaktadır. Türkiye için siyasal ve manevi açıdan uygunsuz ve sakat olan bu millet ve milliyet tarifleri Başgil tarafından eleştirilmektedir. Başgil, delil ve ispat saiki ile millet tanımı yapmaya çalışan bu ırkçı yapının yapay bir düşünce tarzı olduğunu eleştirerek, millet gibi organik bir yapıya haiz olan kavramın delil ve ispatla ortaya konulamayacağını belirtmiştir.

Başgil özellikle ırkçı düşünce ile İslam'ı yok sayan milliyetçilik tanımlamasından da rahatsızlık duymaktadır. Türkiye'de özellikle 1924 sonrası devletin din ile ilgili davranış ve tutumları ile laiklik algısının vatandaşın en temel hakkı olan din hakkının ihlal ettiği gibi Türk toplumunun sosyo-kültürel yapısında da ciddi tahribata neden olmuştur. Bu nedenle ırkçılığı esas alan milliyetçilik, bu hak ve dokuya bir tehdit oluşturmaktadır. Bundan dolayı ırki temelli bir toplum dönüştürülmesi hem suni hem de riskli bir mecradır. Başgil aynı neden dolayı sadece ırkçı milliyetçiliğin değil İslamcılığın da İslam ve milliyetçiliğin bir biriyle uyumlu olmadığını ve hatta birbirinin varlığını reddettiği düşüncesini de eleştirmektedir. Bu kapsamda Başgil, özellikle Türk milletinin oluşumunda İslam'ın yerinin yadsınmaması gerektiğini belirtir. Milliyetçilik kavramının millette ilgili olan her şeyi samimiyetle sevmek olduğu düşünüldüğünde İslam ve milliyetçiliğin uyumlu iki kavram olduğu ortadadır.

İslam ve Milliyetçilik kavramları zıt birer kavram olmak şöyle dursun aynı cephede yer aldıkları bile söylenebilmektedir. Nitekim Türkiye açısından ele alındığında bu husus siyasal ve toplumsal alanlarda karşımıza çıkmaktadır. Her ikisi de komünizme, ateizme ve soysuzluğa, özetle maneviyat düşmanlığına karşı mücadele ettikleri ve Müslümanlıkla milliyetçiliğin bir arada olmasının bu mücadele için önem taşıdığı vurgulanmaktadır (BAŞGİL, 2007, s. 139).

3. Modernleşme Eleştirisi Ve Başgil

Türkiye, 18. yüzyıldan bu yana “Modernleşme” süreci içindedir. Dünyanın her yerinde modernliğe geçiş sürecinin eş zamanlı olmadığı aşikârdır. Bugün Batı modernliğinin yanında bir “Batı dışı modernlikten” söz edilmektedir. Batı’nın kendi tarihsel sürecinin bir çıktısı olarak kabul edildiğinde kendi öz kültürlerinin birer meyvesidir. Batı bu süreçte kendine has bir dönüşüm süreci geçirmiş ve içsel, yerel süreçlerle biçim almış bir yol haritasına sahiptir. Bu süreç içerisinde gelenek ile modernlik karşı karşıya gelmiş birbirlerini eleştirmişler fakat aynı zamanda birbirlerini besleyerek bugünlere gelmişlerdir. Bu sürece baktığımızda bu iki zıt kavram birbirinden kopmamış aksine birbirinin devamlılığını sağlayan halkaların birer parçasıymış gibi ele alınmışlardır (DEMİRCİ, 2017, s. 23).

Türk Modernleşmesi ne yazık ki böyle bir tarihi sürece sahip değildir. 1923 sonrası özellikle hızını arttıran yıkıcı bir şekilde kendine hareket alanı açan Türk Modernleşmesi; siyasette, sanatta, toplumda her alanda geçmiş ile bağını koparma gayesiyle hareket etmiştir. Tarihimizde modernleşme hareketleri Osmanlı Devleti bünyesinde devlet eliyle başlatılmıştır. Osmanlı’nın son döneminde başlayan bu modernleşme süreci, Erken Cumhuriyet Dönemi’nde radikal düzeylere ulaştırılmış, sert bir geçiş sürecine şahitlik edilmiştir. Bu süreç içerisinde toplumda karşılık bulamadığından dolayı sancılı bir süreç ortaya çıkmıştır.

Ali Fuad Başgil, tamda bu kaotik düzen içerisinde sınırlı olarak ortaya çıkmıştır. Başgil, hem geçmişi bilen hem de yeniliklere haiz, hem gelenekten gelen hem de Batı modernleşmesini yerinde tecrübe etmiş bir fikir, kültür Türk aydını olarak karşımıza çıkmaktadır.

Başgil, eğitim hayatını büyük bir kısmını “Modernite” kavramının yayıldığı topraklar Fransa’da geçirmiştir. Batı modernliğini savunan bir çok Türk aydından daha fazla modernleşme kavramına hakimdir. Bu uzun eğitim hayatı boyunca Batı’yı tecrübe edebilme fırsatı bulan Başgil, olumlu olumsuz yönler ışığında Batı’nın maddi ve manevi yönlerini tanıma fırsatı bulmuştur. Başgil için iki Batı vardır:

“Garb medeniyeti bir bütündür. Bunun inkâr eden yoktur. Fakat kimyevi sentezler gibi tahlil edip unsurlarına ayrılınca varlığı ve mahiyetini kaybeden bir sentez değildir. Bilakis cürufundan ayıklanınca temiz bir cevher elde edebilen bir yekûndur. Garbın cevheri evvela insani bir karakter terbiyesi ve yüksek bir ahlak şuurudur. Sonra da ilim ve ilmi metottur, güzel sanat, felsefe, yüksek kültür ve tekniktir. Cürufu da maddeye tapış sefahat ve her çeşit levsiyattır. Biz bu cürufu yerinde bırakıp, cevheri alacağımıza; 5-10 kilo demir elde etmek için tonlarca taş, toprağı Divriğinden Karabük’e taşıdığımız gibi garbı da bir yığın halinde ve çok kere cevheri bırakıp cürufu almak suretiyle memlekete taşıdık. Bu hata, bugün değil 100 küsur sene evvel Tanzimat

hareketiyle başladı. Devir devir derinleşti nihayet son 35 yıllık devirde iyileşmez bir yara halini aldı.” (BAŞGİL, 1960, s. 105)

Başgil, bu eleştirisinde de olduğu üzere biz sadece Batı’dan kültürü alma gayreti içinde olduğumuzdan modernleşme kavramı bizde karşılık bulamamaktadır. Başgil, alınması gereken tekniğin alınması ve neticesinde öz kültürün muhafaza edilmesini hususundaki çıkarımı, yanlış modernleşme kavramını daha iyi algılamamıza vesile olmaktadır. Osmanlı’dan bugüne modernleşmeyi sadece Batı kültürünün ithal edilmesi olarak algılandığından dolayı bugün hala daha modernite kavramını terminolojik olarak bir yere oturtamamaktayız. Başgil özellikle kendi köklerinden gelen bir modernite hareketini savunmaktadır.

Sonuç

Kendi ifadesiyle: “milliyetçi, maneviyatçı, hürriyetçi, terakkici ve muhafazakâr” olarak kendini tanımlayan Başgil, Türk siyasal hayatı içerisinde önemli bir yere sahiptir. Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil, özellikle tabulaşan Türk aydını tabirine bayrak açan, “Münevver ve Mütefekkir” bir hocadır.

Başgil, bakış olarak muhafazakâr kimliğe sahip olsa da inkılapçılığa karşı değildir, onun karşı çıktığı durum mutlak Batılılaşma ideolojisidir. Fikri manada savunduğu nokta Türkiye’nin kendisi olmasıdır. Eğitim hayatı liseden, doktora kadar Avrupa’da geçtiğinden dolayı Avrupa’yı ziyadesiyle tanımıştır. Batılılaşma adı altında fikri müdafaada bulunan Aydınları ve bu minvalde kamu politikası yürüten yöneticileri, eksik yaptıkları ve yanlış idrak ettikleri Batılılaşma tasavvuru nedeniyle eleştirir. Batı’daki bilim, teknik, metot vb. gibi üstünlüklerin bir ahlak ve karakter terbiyesiyle ilişkili olduğunu savunur.

Tarih anlayışı bakımından baktığımızda, Devlet politikası olan resmi tarih anlayışını benimsemez. Romantik değildir, tarihsel portre olarak hamaset yapmaz. Geleceği kurmak için bugünün inşasına odaklanır. Realisttir, geçmişi unutturma taraftarı hiçbir zaman olmamıştır. Geçmiş ile ilgilenmekten çok, bugün ve gelecek üzerine kafa yorar ve çalışmalar yapar. Milli tarihin ve dilin tasfiyeye maruz kalmasına, şovenizmin kuklası olmasına itiraz eder. Kendi deyimiyle; milleti, dini, dili, mefahir ve mukaddesatıyla “Temiz Milliyetçilik” olgusunu tarihi realite olarak kabul eder. Siyasi düşünce yönüne baktığımızda halkın katılımına önem vermektedir ama salt avam konusunda ısrarı yoktur. Hatta bazı tutumları için elistist olduğu eleştirileri yapılmıştır. Başgil’in karşı çıktığı devletin eli sopalı bir mürebbiye edasıyla hareket etmesidir. Halka tepeden bakan devlet anlayışına, halkı küçümseyen aydın akımına sıcak bakmamış daima karşısında durmuştur

Türkiye, 20. asrın ikinci çeyreğine Kültürel Batılılaşma’ya yönelten bir kamu felsefesiyle girer. Osmanlı’nın son döneminden miras olan bu Batılılaşma sürecine halk, taban olarak ayak uydurmakta zorlanır. Rejimin yeni nesillerden beklentisi yüksektir. Başgil, Türk yüksek eğitim sisteminde kıdemli bir hoca ve yönetici olarak sadece bilgisini paylaşan biri değildir. Yeni nesillerin hem zihnen hem de ahlaken olgunlaşması için gayret gösteren bir mütefekkiridir.

Siyasi olarak Türkiye için Ali Fuad Başgil'in yeri bambaşkadır. Türkiye siyaset kendi haline bırakılmış olsaydı, bugün dördüncü Cumhurbaşkanı olarak Ali Fuad Başgil'den bahsedecek olacaktık. 1960 darbesinin akabinde demokrasi düzenin tekrardan tahsis edilmesi için 1961 yılında yapılan seçimlerde sivil kanadın gerek halk gerekse siyasi partilerin uzlaştığı isim Ali Fuad Başgil idi. Ali Fuad Başgil'in kaçınılmaz Cumhurbaşkanı olacağını farkında olan cuntacı Başgil'i meclise çağırdılar. Milli Birlik Komitesinden General Sıtkı Ulay, Cumhurbaşkanlığı için aday olup seçilmesi durumunda Başgil'i şu ifadelerle tehdit etmişlerdi: "Çankaya Köşkü yerine Etlik'e (dönemin mezarlığı) götürüleceğini, 1961 seçimlerinin kabul edilmeyeceğini, sonuçların yanlış olduğunu ve seçimlerin iptal edileceğini" şeklinde iletiler. Başgil'in "Türkiye'nin sivil hayata geçişini engelleyen adam" haline geleceğine vurgu yapıp silahı göstererek "Hayatınızı garanti edemeyiz" diyerek ölümle tehdit etmişlerdir. Bu sürecin akabinde cuntacı Milli Birlik Komitesi'nin ülkeyi anti-demokratik ve geleceği kestirilemeyen bir felakete sürüklenme tehlikesinden dolayı Başgil, yurtdışına çıkıp akademik çalışmalarına burada devam etmiştir.

Başgil'in Cumhurbaşkanı seçilmesi durumunda Türkiye'nin siyasal dinamiklerinin farklı işleyeceği ve demokrasiye geçiş sürecinin daha sağlıklı olacağı aşikârdır. Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde Başgil'e çekilen silah ile bu süreçten sonra muhafazakâr kesime sürekli tehdit olarak dayatılmış ve hatırlatılmıştır. Başgil'den sonra defaatle dayatılan muhafazakâr kesimi sindirmek için kullanılan bu silah, 15 Temmuz'da halkın dik duruşu ve kararlılığı ile indirilmiştir.

Kaynakça

- Aşçı, A. (2000). A. Aşçı İçinde, *Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil Bibliyografyası* (S. 24-25). İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Ayvazoğlu, B. (2008). Ali Fuat Başgil. B. Ayvazoğlu İçinde, *Siretler Ve Suretler* (S. 43). İstanbul: Kapı Yayınları.
- Başar, A. H. (1932). Plan Mefhumu Hakkında. *Kooperatif Dergisi Seçilmiş Makaleler*, 2.
- Başgil, A. F. (1934). Sosyalizmin Tarifi III. *Siyasi İlimler Mecmuası*, 10.
- Başgil, A. F. (1935). Dördüncü Kurultay Münasebetiyle. *Aylık Siyasal Bilgiler Mecmuası*, 50.
- Başgil, A. F. (1946). *Hukukun Ana Mesele Ve Müesseseleri* (S. 49). İçinde İstanbul: Hak Kitabevi.
- Başgil, A. F. (1946). Seçim Kanununun Kıymeti Ve Eksikleri. *Hür Fikirler Mecmuası*.
- Başgil, A. F. (1947). Devletin Ülke Unsuru . *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1277-1278.
- Başgil, A. F. (1956). *Vatandaş Hak Hürriyetlerinin Korunması Meselesi Ve Anayasamız* (S. 19). İçinde İstanbul: Akgün Matbaası.
- Başgil, A. F. (1960). *İlmin Işığında Günün Meseleleri*. İçinde İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Başgil, A. F. (1960). Birinci Cilt Fasikül I. *Esas Teşkilat Hukuku* (S. 209). İçinde İstanbul: Baha Matbaası.
- Başgil, A. F. (1964, Haziran 22). Millet Ve Devlet. *Yeni İstanbul*, S. 1.
- Başgil, A. F. (1964, Temmuz 3). Milliyetçiliğin İdeolojisi. *Yeni İstanbul*, S. 1.
- Başgil, A. F. (2007). Milliyetçilik. *Ord. Prof.Dr. Ali Fuad Başgil'den Mektuplar* (S. 138). İçinde İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Başgil, A. F. (2013). A. F. Başgil İçinde, *Hatıralar* (S. 93). İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Başgil, A. F. (2014). Meslek Ve Meşrebim. A. F. Başgil İçinde, *İlmin Işığında Günün Meseleleri* (S. 245). İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Başgil, A. F. (2017). 27 Mayıs İhtilali Ve Sebepleri. A. F. Başgil İçinde, *27 Mayıs İhtilali Ve Sebepleri* (S. 124-137). İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Boratav, K. (1982). K. Boratav İçinde, *Türkiye'de Devletçilik* (S. 59). Ankara: Savaş Yayınları.
- Chp. (1935). Chp Dördüncü Büyük Kurultayı. *Chp Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeler Tutulgası* (S. 48). Ankara: Ulus Basımevi.

- Çankaya, M. A. (1968). M. A. Çankaya İçinde, *Son Asır Tarihinin Önemli Olaylarıyla Birlikde Yeni Mülkiye Tarihi Ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı) I. Cild* (S. 870). Ankara: Mars Matbaası.
- Demirci, H. A. (2017). Bir Biyografinin İzinde Ali Fuad Başgil'in Hayatından Ve Mücadelesinden Bazı Kesitler. H. E. Beriş İçinde, *Ali Fuad Başgil'e Armağan* (S. 23). Ankara: Mrk Baskı Ve Tanıtım Hizmetleri .
- Göze, E. (2000). E. Göze İçinde, *Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil Bibliyografyası* (S. VIII). İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Haklı, S. Z. (2018). S. Z. Haklı İçinde, *Ali Fuad Başgil Bir Düşünürün Fikri Haritası* (S. 7). Ankara: Liberte Yayınları.
- Haklı, S. Z. (2018). S. Z. Haklı İçinde, *Erken Dönem Cumhuriyet'te Ahmet Ağaoğlu'nun Kemalizm'i Liberal Perspektiften Yorumlama Çalışmaları* (S. 90). Ankara: Liberal Düşünce.
- Kapani, M. (2000). *Politika Bilimine Giriş* (S. 36). İçinde Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Milliyet. (1967, Nisan 19). *Başgil*. Milliyet:
[Http://Gazetearsivi.Milliyet.Com.Tr/Gununyayinlari/J7y6wzq98_X2b_Ljwlovseex5g_X3d_X3d](http://Gazetearsivi.Milliyet.Com.Tr/Gununyayinlari/J7y6wzq98_X2b_Ljwlovseex5g_X3d_X3d), Adresinden Alındı
- Milliyet. (1986, Mayıs 27). *Başgil'i Ölümle Tehdit Ettim*. Milliyet :
[Http://Gazetearsivi.Milliyet.Com.Tr/Gununyayinlari/Zlweesyqvmsvgwls_X2f_Goocw_X3d_](http://Gazetearsivi.Milliyet.Com.Tr/Gununyayinlari/Zlweesyqvmsvgwls_X2f_Goocw_X3d_), Adresinden Alındı
- Milliyet. (Tarih Yok). *Başgil*.
- Soyak, H. R. (2006). H. R. Soyak İçinde, *Atatürk'ten Hatıralar* (S. 598). İstanbul: Yapı kredi Yayınları.
- Yayla, A. (1998). Liberalizm. A. Yayla İçinde, *Liberalizm* (S. 191-192). Ankara: Liberte Yayınları.
- Yıldırım, S., & Zeynel, B. K. (2010). S. Yıldırım, & B. K. Zeynel İçinde, *Tbmm Albümü 2. Cilt 1950-1980* (S. 863). Ankara: Tbm Basın Ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü.
- Zaim, S. (2005). Ali Fuad Başgil. S. Zaim İçinde, *Hayatlarıyla Yol Gösterenler* (S. 17). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.